

magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1992

300

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 3 (300)
martie 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00., in-
terioare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ștefan
(responsabil de număr)

Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Magazin Istoric 300: Dumitru Almaș, I.P.S. Antonie, Gheorghe Buzatu, Dan A. Lăzărescu, Camil Mureșanu, I.P.S. Nicolae, Ștefan Pascu, Constantin Rezachevici, Ștefan Ștefănescu, Gabriel Strempele, George Trohani, Flavio Cotti, Bob Hawke, Harald Zimmermann, Georges Castellan, Alexander Gieysztor, Albert d'Haenens, Lothar Maier	2
Reciștigarea numelui din perioada antebelică: Constantin Malaxa	13
Statutul Fundației Culturale Magazin Istoric	14
Arhivele — un subiect fierbinte: Ioan Scurtu	19
Momente din istoria Bucovinei: Gheorghe David	22
Basarabia, Bucovina și generația de la 1948: Cornelia Bodea	28
Iuliu Maniu — martor în procesul marelui Ion Antonescu: Marcel D. Ciucă, Gheorghe David	33
Un epilog neașteptat — Malenkov aprobă lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu: Cristian Popișteanu	37
1948. Un moment dramatic în istoria Academiei Române: Marin Aiflincă	40
Noiembrie 1938. S.S.I. informează. Mai întâi a fost Cehoslovacia: Cristian Troncotă	44
Pitici, bufoni și nebuni de Curte: Emmanuel Bourassin	49
O zi din viața lui Richelieu: Michel Carmona	54
Amintiri din România: Arhiepiscopul Netzhammer	59
1917-1930. Biserica rusă nu crede în lacrimi: Florentina Dolghin	63
Pagini de viață: Artur Gorovei	68
În Constantinopol, acum trei secole. Pe urmele unui roman al principelui Nicolae Mavrocordat: Răducu-Gabriel Păun	72
Joseph Maria von Radowitz în misiune la București: Dumitru Hincu	76
Letonia	80
Aventura apariției cărții: Pierre Chaunu	83
Cărțuri și tipografi din țările române în secolul XV: Alexandru Ligor	86
În București, acum 50 ani	88
• Concursul Magazin Istoric — 25 din 25 ... 17 • Cărți sosite la redacție... 92 • Rebus Istoric... 93 •	
Dialog cu cititorii	94

magazin istoric

300

Prof. univ. DUMITRU ALMAS.

---

primul director al revistei:

O CALDĂ MULȚIMIRĂ

TUTUROR COLABORATORILOR

ȘI TUTUROR CITITORILOR

Acum 25 de ani, când noi, un mănunchi de istorici, ne străduiam să înfiripăm o revistă de istorie, nimeni dintre noi cei care ne zbăteam atunci, zile și nopți, săptămîni și luni, să-i conturăm un profil și să-i definim scopul, nu puteam gîndi că vom ajunge ca această revistă de cultură istorică să aibă un succes atît de prompt și de răsunător în România. Am în față numărul de probă: coperta policromă reproducea o cromolitografie înfățișînd alegoric intrarea armatei române în Dobrogea, în 1878. Imagine simbol pentru o publicație care conținea un material miscelaneu, de la documente inedite din Războiul pentru independență sau stenograme ale Conferinței de la Ialta, de la fragmente dintr-o carte consacrată lui Schliemann, pînă la pasaje din memoriile lui C. Argetoianu, care au produs, pe parcurs, atîta interes, dar și atîtea discuții. Deși machetarea era încă stîngace, revista a impresionat. Și noi, cei din redacție, ne bucuram, cu atît mai mult cu cît colegi istorici de marcă ne proorocseau un iremediabil eșec. Siguranța succesului nostru se întemeia totuși pe cunoașterea marii necesități de informație istorică românească și universală. O sete insatiable de cunoaștere a trecutului. Îmi aduc aminte că, în discuțiile programatice cu cei care ne tutelau s-au profilat trei „dorințe” ale redacției: să publice cît mai multe articole consacrate istoriei române interbelice, să nu fie festivă, ci să dea atenție doar marilor aniversări și fără dîtirambe, să grupeze între colaboratori pe toți istoricii, de la academicieni și profesori

universitari ori cercetători pînă la studenți și elevi și chiar amatori pasionați pentru trecut. Cealaltă a patra dorință venea din accesibilitatea stilului și valoarea științifică a ilustrației.

De la primul număr, revista s-a vrut reparatorie pentru multe, foarte multe erori și interdicții care funcționau, de 20 de ani, în istoriografia de atunci. Cînd am intrat în decanatul Facultății de istorie, cu cîteva exemplare sub braț, colegii au amuțit: nu le venea să creadă că a apărut și că arată „destul de occidental”. Iar cînd, întrebat asupra tirajului, am răspuns: „S-au tras deocamdată 30 000 și nu s-au satisfăcut nici cererile Capitalei...”, m-au socotit un fantezist incredibil, dacă nu și mai rău. Eram de mult blamat că... literaturizez istoria...

Și de unde, pentru primul număr cu greu am adunat colaboratori, acum și cei care fuseseră sceptici ori adversari s-au invitat colaboratori, spre binele ambeilor părți.

Personal, am avut o strîngere de inimă de la primul număr: alcătuisem un Cuvînt către cititori, cald, patetic chiar, fremătînd de dragoste pentru știința istoriei și rolul ei determinant în cultură și în formarea conștiinței cetățenilor. Fără a fi întrebat, deși aveam titlul de „Director”, a fost înlocuit cu cel care figurează în primul număr, în care nu mi se păstrasera decît două-trei fraze. Asemenea intervenție nu mi s-a părut de bun augur, dar trecînd peste nenumăratele necazuri și interdicții, în anii următori, peste reducerile de pagini, peste „indicațiile” tot mai greu de îndeplinit, dacă nu chiar insuportabile, Magazin istoric și-a păstrat totuși ființa: a apărut fără nici o sincopă, totdeauna cu un conținut bogat și interesant, ajutîndu-l pe cititor să înțeleagă și rostul balastului impus. Așa că, la Revoluția din decembrie 1989, firesc și repede, revista a putut găsi linia de plutire pe valurile furtunoase ale istoriei noastre, apărînd imediat și publicînd articole și documente pe care cu un sfert de

Sintem puțini noi cei care alcătuim lună de lună, de 300 de luni, revista Magazin istoric. Dar sintem mulți prin numărul colaboratorilor revistei, istorici din țară și străinătate, din toate generațiile și din toate școlile de gândire, care din 1967 și pînă astăzi ne-au onorat prin contribuțiile lor științifice.

Acest număr 300 din Magazin istoric are cîntecul să găzduiască gîndurile citorva personalități, colaboratori statornici ai revistei. Domniilor lor, ca și celor de peste hotare, ca și miilor de cititori ce ne-au scris în ultimele săptămîni pentru a ne felicita, le sintem profund recunoscători pentru fidelitatea cu care și-au menținut (peste orice opreliști și greutăți, șantaj și amenințări) legăturile de colaborare intelectuală cu noi.

veac în urmă abia cuteza cineva să viseze că le-ar putea publica. Este meritul și puterea indestructibilă a adevărului istoric, întrucît pat prin inimosul, devotatul și așa de bine pregătutul colectiv de redacție, remarcabil prin faptele înaintașilor, putere de muncă, discernămint și dragoste pentru istorie, pentru cultură și pentru toate implicațiile ei binefăcătoare în spiritualitatea, în conștiința românească.

O caldă mulțumire tuturor colaboratorilor și tuturor cititorilor care au stat alături de noi, ne-au iubit și încurajat. Iar aniversarea aceasta să fie, doresc din toată inima, prima treaptă spre centenar!

Dumitru Almaz

I.P.S. ANTONIE,

metropolitul Ardealului:

„REVISTA CELOR MULȚI”

Magazin istoric a fost, de-a lungul anilor, revista celor mulți, revista care a ținut trează în conștiințe amintirea marilor evenimente din istoria noastră națională, ca și a marilor personalități care au făurit această istorie; și a făcut acest lucru mai ales cu acele evenimente și cu acele personalități care erau sistematic evitate de „indicațiile” oficiale, interesate în ruperea de trecut și în ignorarea lui.

A fost, de asemenea, o punte de legătură între istoria noastră și a celorlalte popoare ale lumii, aducînd din trecut convergențe și interferențe fără de care multe din tainele istoriei ar fi rămas fie uitate, fie lăsate la

voia unor interpretări arbitrare, neștiințifice.

Magazinul istoric s-a preocupat atent, de-a lungul anilor, și de istoria Bisericii noastre și a găzduit cu adevărat curaj studii și contribuții istorice alcătuite de oameni ai Bisericii, atunci cînd, din pricina apartenenței lor la Biserică, le era sistematic interzis, „aminat”, cenzurat, accesul la marile publicații.

Datorăm Magazinului istoric mulțumiri și-i facem urări de viață lungă!

+ Antonie

Dr. GHEORGHE BUZATU:

„PENTRU PRIMA DATĂ

ÎN ANII DICTATURII”

Magazin istoric împlinește, așadar, 25 de ani! În calitatea mea de cititor și, la răsîm-puri, de colaborator al revistei, primul meu gînd, prima mea datorie este aceea de a felicita din inimă întreg colectivul prestigioasei publicații, ajunsă acum la frumosul număr... 300! Nu știu, nu cred că le mai am pe toate, dar în mod sigur le-am consultat pe toate! Vrînd-nevrînd, spunînd-o ori nu, Magazin istoric s-a impus de-a lungul anilor drept cea mai bună revistă de istorie contemporană națională și universală de la noi, o perioadă atît de mult gustată de publicul cititor, care peste ani și ani a rămas credincios revistei. Motivele au fost, nu mă în-

doiesc, puține dar serioase: aria tematică a revistei, calitatea materialelor incluse număr de număr și, nu în cele din urmă, curajul abordărilor și soluțiilor în microstudiile și eseurile originale, valoarea intrinsecă a paginilor ținând de rubrica „restituirilor”. Și aceasta s-a petrecut inclusiv, dacă nu îndeosebi, în anii aparținând „erei comuniste” de tristă amintire și experiență. Putem neglijă, mă întreb, că pe atunci Magazin istoric, adesea în formule neostentative, a spart, totuși, tipare? Care era, să zicem, viziunea cititorului român în genere la începutul anului 1967 asupra epocii celui de-al doilea război mondial? Și cum este introdus, după 25 de ani, adesea grație Magazinului istoric, în problemele anilor 1939-1945? Cred că în această privință vor vorbi cititorii înșiși cel mai bine; ei au făcut și fac acest lucru, fie numai dacă luăm în considerație opiniile schimbate la rubrica „Poșta redacției”.

Personal, apreciez în chip deosebit și astăzi inițiativa Magazinului istoric de-a fi găzduit materiale solide despre conferințele interaliat de la Ialta, Teheran și Moscova, minutele unor întrevederi Hitler-Antonescu, dosarele „proceselor” Antonescu sau Pătrășcanu etc., etc. Ca fost colaborator, am încercat cea mai mare satisfacție atunci când, în 1985, în colaborare cu colegul și prietenul Marian Ștefan din redacție și cu sprijinul direct al redactorului șef, dl. Cristian Popișteanu, am reușit să publicăm un număr important de pagini memorialistice inedite aparținând lui M. Manoilescu și V. Pop. Căci, fapt extrem de semnificativ, atunci era pentru prima dată când în anii dictaturii comuniste fostul nostru ministru de externe și reputat economist revenea, dacă nu mă înșel, în atenția cititorului din țară. Au fost și alte momente și rațiuni de satisfacție, cu atât mai prețuite cu cât colaborarea cu Magazin istoric a debutat rău de-a binelea. Prin 1975 sau 1976, câteva rînduri insidioase au fost impuse revistei de cenzura de atunci la adresa unei Cronici a zilei de 23 august 1944 care urma să fie o carte, dar care a trebuit să nu mai apară! A fost o probă de încercare, depășită integral, astfel că astăzi, la un pătrar de veac de existență, urmă publicației celebrate cu temei, tuturor îndrumătorilor și cititorilor ei un sincer LA MULȚI ANI!

H. Argetoianu

DAN A. LĂZĂRESCU,
vicepreședinte A.D.I.R.I.,
președintele Comisiei pentru cultură,
artă și mass-media

---

a Adunării Deputaților:
„EVOCĂRI CU PRILEJUL
UNEI NUNȚI DE ARGINT”

Se împlinesc 25 de ani de la apariția celui dintîi număr din Magazin istoric...

În viața culturală a României înrobite, această apariție debuta ca un fel de provocare. Era vorba de imitarea unui gen, situat la jumătatea drumului între istoria erudită și ceea ce s-a numit, de la științietorul și fecundul istoric francez Georges Lemaître, la petite histoire, mica istorie, consacrată amănuntelor puțin cunoscute și personajelor istorice episodice.

Franța lansase, cea dintîi, seriile prestigioase: Historia, Historama. Italia urmărea numaidecît calea trasată de Franța. Germania, Spania, Anglia se angajaseră pe același drum. România, oricît de opresivă era încă influența Răsăritului asupra fibrei ei intelectuale, nu putea rămîne inertă la chemarea spiritului public.

Îmi amintesc de marea vogă pe care revista lunară purtînd titlul, nearticulat, al memorabilei publicații editate între 1845 și 1847 de către Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian, într-o țară Românească pe-atunci la fel de înrobîtă de protectoratul de la Petersburg, a căpătat-o de la primul număr de apariție. Aceasta se datora aproape precumpănitor faptului că isteștii editori ai revistei Magazin istoric izbutiseră – nu interesează, astăzi, prin ce manevre – să-și asigure posesia vestitelor Amintiri de la cei de azi pentru cei de mîine, ale omului politic conservator, fost vreme de șase săptămîni primul ministru, vetust, al regelui Carol al II-lea: Constantin Argetoianu.

Avusesem prilejul, după fantastică odisee a lui Argetoianu, venit într-o bună zi să „salveze” România, și sortit să moară la penitenciarul de la Sighet, cu puțin înainte de a suna ceasul probabilei lui eliberări – să parcurg, prin anul 1947, câteva din voluminoasele și acidulatele sale „caiete”, dactilografiate și răspîndite prin osîrdia lui Barbu Căpădine. Îmi amintesc cu multă plăcere de savuroasele aventuri diplomatice ale boierului de la Breasta și Argetoiaia, la Petersburg în cluburile aristocrației țariste, la Roma sub tribunul poporului, vestitul Nicolae Flea, trimis de înțelepciunea marelui rege Carol I, ca să pună la adăpost viața politică încă fragedă a Regatului Românii de pacostea endemică a demagogiei vibrante. Argetoianu, malițios dar tranșant, nu precupește nici un amănunt ca să-l scoată în relief pe Nico-

lae Flea ca pe un penibil demagog infatuați și arivist, cu pretenții de tribun din școala lui Giuseppe Mazzini. Astfel, cu prilejul prezentării scrisorilor de acreditare, la Quirinal, Flea s-a prezentat, evident, în frac, cu cravată albă, dar fără o decorație măcar. Nu că nu avusese, fusese doar primar general al Capitalei și, în două rânduri, ministru de resort. Dar se burzulisise într-o bună zi pe regele Carol I și-i trimisese, emfatic, toate decorațiile pachet: și cele românești, și cele, mai puține, străine. Micul rege al Italiei (avea 1,49 m) Vittorio-Emmanuele era, în schimb, în uniformă de cuirasieri, cu platoșa plină de ordine și insigne.

- Dvs., domnule ministru, nu ați crezut necesar să arborati decorațiile primite? I-a întrebat, mirat, regele Italiei pe Flea.

- Eu, Maiestate, disprețuiesc asemenea nimicuri, i-a răspuns Flea regelui Italiei, măturându-i cu un gest larg platoșa încărcată de „asemenea nimicuri”.

Lucrurile au luat o altă turnură cu prilejul audienței - obligatorii, după protocol - solicitată de ministrul României pe lângă Quirinal de la regina Margherita de Savoia, extrem de populara văduvă a celui de-al doilea rege al Italiei, Umberto, destul de recent răpus la Monza de un anarhist. În anticameră, o doamnă de onoare a venit la Flea să-l întrebe în ce limbă anume se putea înțelegi cu regina-mamă. Flea a dat-o la o parte pe doamna de onoare, a intrat în camera de recepție, unde-l aștepta regina Margherita, a îngenunchiat înaintea ei ca un trubadur și a rostit în limba franceză - pe care atunci o vorbeau la București și birjarii - aceste cuvinte, puține, dar pline de miez:

- Madame, je tiens trois langues à Votre disposition! (Doamnă, țin trei graiuri la dispoziția Voastră!).

Argetoianu nu ne spune și care anume au fost preferințele gloseologice ale reginei-mame...

Acesta era stilul, ca și omul. Nu încapă îndoială că fragmentele - de altfel, alese fără prea mult discernământ - publicate din Amintirile lui Conu Jenică-Costică Argetoianu în primele nouă numere din Magazin istoric, pentru perioada 1919-1936, au contribuit, masiv, la succesul de public al revistei.

Cînd, din motive necunoscute mie, publicarea Amintirilor a sistat, Magazin istoric era puternic lănsat, ajungînd la peste 100 000 de exemplare tiraj. Îmi făcusem și eu, proaspăt eliberat din universal concentrația comunist, debutul în nr. 6, cu un mic studiu despre diplomația lui Bismarck în Mexic în timpul domniei împăratului Maximilian - fratele împăratului Franz-Iosif al Austriei - înscăunat de baionetele trupelor lui Napoleon al III-lea. Pe urmă, accesul mi-a fost interzis la Magazin istoric, pînă în anul 1970, cînd, cu prilejul celui de-al XIII-lea Congres mondial de științe istorice, organizat la Moscova, am avut

prilejul să-i prezint doamnei Dana Lovinescu, delegata revistei, cîteva zeci de savanți istorici aparținînd principalelor școli istorice din Europa și America. Mi s-a răsplătit serviciul involuntar prin publicarea, într-un număr din toamna anului 1970, a unui studiu privind introducerea cărților de joc în Europa, în sec. al XIV-lea, din India și denumirea figurilor jocului de cărți după cei 9 viteji (Les Neuf Preux, The Seven Worthies) din legendele medievale. Anume, trei eroi din istoria Israelului: Iosua, David și Iuda Macabeul. Alți trei din trecutul Eladei: Hercule, Hector și Alexandru cel Mare. În sfîrșit, alți trei din istoria Romei, prelungită pînă în evul mediu: Cezar, Pompei și Carol cel Mare. Cei patru regi ai jocului de cărți poartă și astăzi, în jocurile tradiționale, numele de: David (riga de pică), Carol (riga de cupă), Cezar (riga de caro) și Alexandru (riga de treflă). Reginele poartă în ordine numele de Judith, Pallas, Rachel și Argine, evocînd zeiții elene, sau eroine israelite. În sfîrșit, valeții se numesc: Hogier, Lahire, Hector și Lancelot, amestec de personaje mitologice troiene (Hector) cu trei personaje legendare medievale.

La atît s-a mărginit contribuția mea la prima serie a Magazinului istoric, care a fost silit, în ultimii zece ani, să consume pînă la sațietate smirna cuvenită șefului de stat...

Astăzi, revista s-a angajat pe o linie nouă, apropiată de aceea a confracților ei apuseni. Îmi îndăui să fac o singură propunere. Ar fi poate util ca în fiecare număr să se publice, în 10-12 pagini, cîte un medalion cu viața și opera marilor istorici străini din veacul nostru: Arnold J. Toynbee, Carl Lotus Becker, Charles Beard, Sir Lewis Namier, Trevor Roper, Gustave Glotz, Marc Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, Pierre Chaunu etc., etc. Publicul cititor ar întîmpina, probabil, astăzi, cu bunăvoință, o propunere făcută încă de acum un sfert de veac redacției de pe-atunci a revistei.

Dan A. Lazarescu

Prof. univ. CAMIL MUREȘANU,

membru corespondent

al Academiei Române:

„O RARĂ PERFORMANȚĂ

ÎN ISTORIA PERIODICELOR ROMÂNEȘTI”

Mi-ar fi făcut plăcere să-mi pot aminti, cu prilejul acesta rar, momentul în care, în aprilie 1967, mi s-a oferit priverilor înțitul număr din Magazin istoric. Trecerea timpului a așternut însă asupra lui umbra obișnuită, la

fel ca și asupra impresiei stîrnite de această primă întîlnire. Ea trebuie însă că a fost favorabilă, mărturie stînd colecția completă a revistei, etalată pe un raft al bibliotecii, de unde, vreme de un sfert de secol, mi-a expulzat, pe rînd și cu tenacitate, carte după carte...

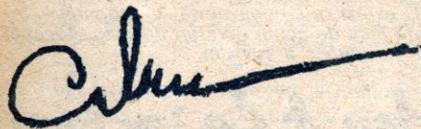
Am trimis colaborări revistei din primul an, dar nu mă pot lăuda a mă fi numărat printre susținătorii ei asidui. Constat în schimb, cu surprindere, că o parte din cele publicate le-aș mai putea, cu un dram de indulgență, semna și acum. Sentiment ce rareori rezistă, la temperatura tot mai ridicată a autoexigenței, proprie înaintării în vîrstă și în experiență profesională. Trăirea lui, în retrospectiva atîtor ani și pagini, creează un flux de simpatie către cel care și-l înlesnește: Magazinul nostru, fidelul amic lunar. În martie 1992, editîndu-și al 300-lea număr, a stabilit o rară performanță de regularitate în apariție, pe un asemenea parcurs temporal, în istoria periodicelor românești.

Unică, și cu deosebire meritorie, este însă principala sa performanță: a reușit să facă din istorie o lectură și o preocupare constantă, pasionată chiar, în toate straturile sociale, în toate categoriile profesionale și de vîrstă. A instruit și a încîntat. A creat - fie-mi iertată expresia desueta - o „mișcare de masă” în favoarea istoriei, în țara noastră. Am consemnat personal mărturisiri că exemplul și succesul său au surprins și au fost imitate și peste hotare.

Înșirînd cu sinceritate aceste merite, am spus, cred, destul.

„And this is much - and all - which will not pass away” - s-a scris odinioară, de un mare poet...

Felicitări, și... la multe alte sferturi de veac!

I.P.S. NICOLAE, mitropolitul Banatului:

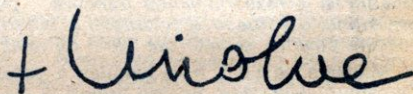
„IERI ȘI ASTĂZI”

Înainte cu 25 de ani am aflat de apariția Magazinului istoric și de atunci l-am citit cu regularitate, lună de lună. Ținînd seama de momentul nașterii acestei „reviste de cultură istorică” și de liniile directoare ale cuprinsului ei din chiar perioada începuturilor, se poate aprecia fără a greși prea mult că ea reprezintă încă de atunci o excepție în peisajul publicisticii românești foarte poluat de ideologia marxistă și de totalitarism. Pe parcursul anilor Magazin istoric a progresat

în bine, concomitent cu degradarea neîntre-ruptă a vieții culturale românești. Pentru că tot pe atunci mi-au ajuns la cunoștință unele publicații străine, mi s-a părut că se aseamănă cu revista pariziană Miroir de l'histoire, uneori chiar depășind-o.

S-a mai întîmplat însă un lucru nu prea obișnuit atunci cu o revistă „laică”, anume să publice studii avînd cuprins bisericesc, evident din domeniul istoriei eclesiastice și, ceea ce era mai semnificativ, semnate de autori clerici. Eu însumi am făcut această experiență cînd la solicitarea redacției am trimis și mi s-a publicat un articol pe care l-am semnat indicîndu-mi calitatea de ierarh. În paranteză precizez că în acea „epocă” antimistică (religia era identificată cu „misticismul” luat și el în sensul cel mai peiorativ de „obscurantism”, termen utilizat cu o semnificație evident atee), chiar și dacă un cleric reușea să-și strecoare vreun articol în publicațiile vremii, redacția avea grijă să-i omită calitatea optînd cel mult pentru acel „dr.” scris cu minusculă, dacă întîmplător autorul era „doctor” într-o disciplină oarecare.

La împlinirea unui sfert de veac de existență evoc nu fără un sentiment de recunoștință strădanile celor care au contribuit la apariția și asigurarea continuității Magazinului istoric și îi urez încă mulți ani de viață din ce în ce mai rodnici, în condițiile cu totul altele oferite de Revoluția română din decembrie 1989.

Academician ȘTEFAN PASCU:

„PASIUNE

ȘI CONȘTIINȚĂ PROFESIONALĂ”

În anul de grație 1967, deci în urmă cu un sfert de secol, un grup de istorici, cei mai mulți tineri, la dorințele multîmilor de cititori iubitoare de istorie, și-au unit puterile și talentele pentru a mulțumi asemenea dorințe. Nu însă o istorie doctă și aridă, ci o istorie care să mulțumească atît pretențiile profesionistilor prin problemele alese, de interes general, cît și gusturile și curiozitățile cititorilor de toate categoriile. Au reușit de la primul număr, deoarece echipa inițiatoare și conducătoare în perioada începuturilor și a stabilirii drumului făcea ea însăși parte din bogata pleiadă a îndrăgostiților de știința patronată de muza Clio. Patronată de o muză, istoria cultivată de Magazin istoric trebuia să fie pentru cei mulți o asociere în-

tre poezie și știință. Atît tematic cît și în forma de prezentare. Teoretic, istorie „pentru toți”, într-o formă atrăgătoare, nici uscată, seacă, plicticoasă, nici o limbă păsărească, copleșită de „prețiozități” ce ascund sărăcia de idei. Erau începătorii și istorici și erau și publiciști, și științifici și literați. Erau, cu alte cuvinte „magaziniști”, oameni ce cunoșteau dorințele și trebuințele celor mulți și au știut să le satisfacă prin varietatea și diversitatea tematică: noutate, actualitate, curiozitate.

Tirajul Magazinului istoric, superior oricărei alte reviste de specialitate, constituie dovada cea mai convingătoare a calităților culturale-științifice ale revistei. Explicația se mai cuvine căutată și în continuitatea conducerii revistei: de la Dumitru Almas la colaboratorul său mai tînăr Cristian Popișteanu, secondat cu pricepere, pasiune și conștiință profesională, de o echipă tînără și ea, între care Ioana Ursu, secretara generală de redacție, în jurul căreia o întreagă pleiadă de alți tineri solidari în concepții, rîvnă și dorință de a satisface așteptările numerosului cititor de toate profesiunile și vîrstele. La un sfert de secol de ființare sîntem îndreptățiți să credem că succesele de pînă acum vor constitui temelii sigure pentru succesele viitoare ale Magazinului istoric, pe care le dorim sincer, așa cum le-am dorit de la primul număr la care am fost pârtaș, alături de oameni de recunoscută valoare culturală.

Dr. Resu

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI:

„REALA SATISFACȚIE

A COMUNICĂRII CU CEI MULȚI

IUBITORI AI ISTORIEI NEAMULUI”

Deși aparținînd prin formație și carieră mediului științific ca atare, am colaborat cu Magazin istoric încă din 1969, publicînd de-a lungul anilor într-o formă accesibilă rezultatele unor cercetări originale sau popularizînd pe cele care îmi apăruseră în publicațiile științifice, ceea ce mi-a adus reala satisfacție a comunicării cu cei mulți iubitori ai istoriei neamului. Publicația era în acei ani un adevărat „magazin” divers, atractiv, bogat ilustrat și prezentat într-o formă deosebită, într-un tiraj de necrezut astăzi, răspîndit pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării. A fost, și în cea mai mare parte este, publicația istorică de populari-

zare cu cea mai mare audiență în țara noastră și chiar peste hotare, și rolul ei a fost încontestabil în formarea gustului pentru istorie a mai multor generații de cititori, mai cu seamă tineri, cărora cenușile manuale ale anilor '70-'80 nu le ofereau prea multe satisfacții. Valurile tulburi ale ofensivelor ideologice ale acelor vremi n-au ocolit Magazin istoric, dar iată că la împlinirea unui sfert de veac de existență publicația își continuă cu succes apariția, tinzînd, în ciuda greutăților, spre forma care a consacrat-o, chiar dacă în paginile sale istoria contemporană, pentru moment, explicabil de altfel, covîrșește celelalte perioade ale istoriei. Nu mă îndoiesc însă că „magazinul” își va redobîndi echilibrul în conținut, și de ce nu, forma atît de atractivă de prezentare a anilor de început. Ca vechi colaborator și cititor îi doresc în continuare viață îndelungată!

Dr. Constantin Rezachevici

Prof. univ. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,

membru corespondent

al Academiei Române:

„CU ACEEAȘI CALDĂ IUBIRE

DE PÎNĂ ACUM”

Născută acum un sfert de veac, ca o reacție împotriva unui gen de a scrie istoria, străin tradiției științifice românești, revista Magazin istoric, prin însuși titlul ei, s-a dorit o renaștere de conștiințe, un factor de întărire a spiritului național.

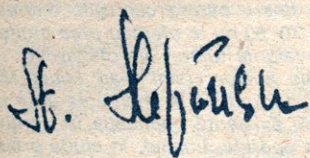
Punctul de pornire de acum două decenii și jumătate s-a dovedit a avea un sens creator trainic, care s-a dezvoltat în timp și a fost îmbrățișat cu căldură de mii de slujitori ai școlii și de cercuri tot mai largi de iubitori de istorie din toate straturile sociale, care au văzut și văd în Magazin istoric flacăra vie, ce plămădește, prin istorie, sufletul unui neam.

Prin forarea unui trecut glorios Magazin istoric - devenit nume de prestigiu în publicistica românească - a pus în valoare comori ale unei spiritualități care-i prezidează și-i inspiră activitatea.

Urarea pe care i-o adresez este să detec-

teze, cu aceeași caldă iubire de pîna acum, noi resurse de înăvuiere spirituală a cititorilor, care așteaptă cu nerăbdare și legitim interes apariția fiecărui număr.

GABRIEL ȘTREMPEL, directorul

Bibliotecii Academiei Române:

„REVISTA AȘTEPTATĂ DE ZECILE DE MII

DE IUBITORI AI ISTORIEI”

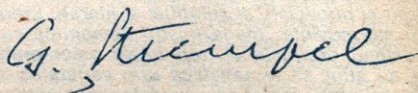
Un sfert de veac în viața unei reviste se poate numi un jubileu.

Magazin istoric, mai mult încă decît altele, poate fi mîndru de o asemenea performanță. Căci n-a fost ușor pentru slujitorii lui să navigheze printre stîncile și ghețarii de dispoziții absurde și neconveniente vămuri ale libertății și adevărului istoric.

Am fost martori, cei mai mulți dintre cititori și colaboratori, la nenumăratele hărțuiri pe care au avut să le suporte acești credincioși slujitori, ce s-au îngrijit lună de lună și an de an ca să avem pe masă, la timp, revista așteptată de zecile de mii de iubitori ai istoriei. Și cît de variat a fost, întotdeauna, sumarul ei! Și cît de riguros adevărate au fost informațiile pe care le-a difuzat!

Deși revistă de popularizare a istoriei, aceasta nu și-a permis nici un rabat de la legile care stau la baza consemnărilor de vechime. Acesta este și motivul principal pentru care Magazin istoric a putut să se mențină și să supraviețuiască. Condițiile tehnice n-au putut egala, din păcate, revistele cu profil similar din Apus; dar sub raportul varietății conținutului și al acurateții științifice el le depășește pe multe dintre ele.

Acum, la vreme de bilanț, nu ne rămîne decît să-i urăm viață îndelungată, aspirații împlinite și, mai ales, condeie pricepute pentru menținerea prestigiului, cu atîta trudă cîștigat!

Dr. GEORGE TROHANI,

**director adjunct al Muzeului Național
de Istorie a României:**

„TIPĂRITURA

ÎN CARE MI-AM FĂCUT

DEBUTUL PUBLICISTIC”

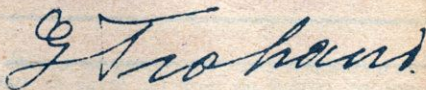
Magazin istoric — un nume care a fost în secolul XIX, care este în secolul XX și care sperăm să continue în secolul XXI, spre bucuria intelectuală a iubitorilor de istorie.

Deci, la un pătrar de veac al actualei publicații, urez atît colegilor din redacția revistei cît mai ales cititorilor spor la treabă pentru propășirea țării. Spun aceasta deoarece din păcate, de mai mult timp, acest îndemn a fost înlocuit cu anacronicul „serviciu ușor”...

Pentru mine — pasionat cititor și posesor al colecției complete — Magazin istoric reprezintă tipăritura în care mi-am făcut debutul publicistic cu 23 ani în urmă, prezentînd articolul Podoabele de argint geto-dacice.

Ca om de muzeu, aș sugera ca pe viitor revista să prezinte în fiecare număr cîte un muzeu din țară.

La mulți ani!

Cele 300 de luni au trecut. Magazin istoric a atins — într-o permanentă înfruntare cu adversitățile (iar în ultimii doi ani mai ales cu inerțiile) — performanța celei mai longevive publicații din specialitatea istoriei pentru marea public. În aceste 300 luni, peste 50 000 000 exemplare s-au așezat în bibliotecile cititorilor și în cele publice, în orașele și satele țării ca și în multe de peste hotare, din Australia pînă în Scandinavia. În aceste 300 de luni, sute de elevi au devenit profesori de istorie sau muzeografi, arhiviști sau arheologi, datorită faptului că lectura Magazinului istoric i-a îndrumat spre aceste studii, zeci de tineri istorici au debutat la Magazin istoric, iar sute de mii de cititori au îndrăgit istoria — cunoscînd-o prin

nol. La aceste momente, bucuria noastră nu poate fi umbrită de neaizurile unei situații economice ieșite din comun prin irraționalitatea care lovește în publicațiile culturale de interes național — cum este Magazin istoric — mai grav chiar decît în celelalte ziare și reviste independente. Dar bucuria ne este sporită (și credem că și cititorii noștri se vor bucura) aflînd că un număr de oameni de stat și personalități ale științelor istorice de peste hotare ne-au adresat felicitări sau au răspuns întrebărilor noastre. În acest număr 300, reproducem scrisorile Excelenței Sale Domnul Flavio Cotti, președintele Confederației Elvețiene, a fostului prim-ministru al Australiei Bob Hawke și a profesorului german Harald Zimmermann, precum și răspunsurile la întrebările revistei noastre ale: d-lui Georges Castellon, profesor emerit la Universitatea Paris III; profesorului Alexander Gieysztor, președintele Academiei Poloneze, fost președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice, într-un interviu acordat domnului Cristian Popișteanu; profesorului belgian Albert d'Haenens și profesorului german Lothar Maier.

Scrisoarea Excelenței Sale Domnul

FLAVIO COTTI, președintele

confederației Elvețiene (1991),

către Domnul Nicolae Iordache,

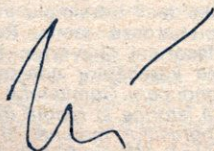
ambasadorul României la Berna:

„Am luat cunoștință cu viu interes și o mare plăcere despre faptul că revista Magazin istoric a publicat în numerele sale din august și septembrie un studiu consacrat neutralității Elveției, pentru a marca a 700-a aniversare a Confederației Elvețiene.

Vă mulțumesc călduros pentru amabilitatea de a-mi trimite aceste reviste. Sînt fericit să constat că compatrioții dv. au știut să se sizeze perfect specificitatea Elveției, care nu înțelege decît prin voința cetățenilor săi de a forma împreună o națiune de diferențe.

Reînnoind mulțumirile mele, vă asigur, Excelență, de înalta mea considerație.

Berna, 11 noiembrie 1991”

Fostul prim-ministru al Australiei

BOB HAWKE

urează mult succes Magazinului istoric:

La începutul lunii decembrie 1991, din Camberra, de la Cabinetul fostului prim-ministru al Australiei, domnul Bob Hawke (din 1983 pînă în 20 decembrie 1991), am primit

următoarea scrisoare:

„Dragă domnule Popișteanu,

Mulțumesc pentru scrisoarea dumneavoastră din 8 octombrie 1991, adresată primului ministru, prin care solicitați punctul său de vedere pentru numărul din martie 1992 al revistei Magazin istoric.

Din nefericire, datorită programului extrem de încărcat, D-lui Hawke îi este imposibil să colaboreze la numărul din martie. Totuși, primul ministru a cerut să fie transmise urările, sale cele mai bune tuturor celor ce se ocupă de pregătirea numărului special, căruia îi urează mult succes.

Cu stimă

Louise Cullen
asistentă a consilierului pentru Media
Biroul de presă al primului ministru
Camberra, Australia

12 noiembrie 1991”

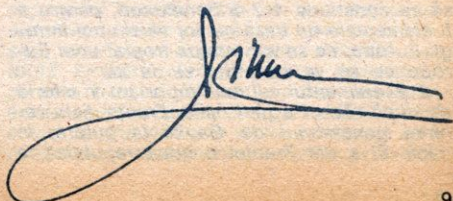

Prof. Dr. Honoris Causa

HARALD ZIMMERMANN, Germania:

„Eu, ca istoric, dau istoriei o mare importanță pentru făurirea viitorului, căci, după părerea mea, este mereu actual dictonul clasic «istoria magistra vitae».

Tübingen, 2 decembrie 1991”

Iată acum întrebările adresate istoricilor de peste hotare:

1. Cum apreciați — din punct de vedere istoric — schimbările survenite după 1989 în țările din centrul și sud-estul Europei ca și din fosta U.R.S.S.?

2. Care vi se pare evenimentul cel mai important din istoria țării Dv. în epoca următoare celui de-al doilea război mondial?

3. Ce rol credeți că trebuie să revină disciplinelor istorice pentru pregătirea intelectuală a omului secolului XXI?

Prof. univ. GEORGES CASTELLAN,

Universitatea Paris III (INALCO):

---

1. Schimbările survenite în Europa de Sud-Est după 1989 sînt foarte importante, pentru că marchează, după părerea mea, în mod cert sfîrșitul unei epoci. Pînă acum, începînd din 1945, aceste țări au fost dominate de un centru de decizie aflat la Moscova, dominate prin structuri politice, economice și sociale calchiate după cele ale Uniunii Sovietice.

Actualmente se pune întrebarea încotro merg aceste țări și, în particular, bineînțeles, Uniunea Sovietică. Aș lăsa-o deoparte însă, pentru că nu e domeniul meu și am să mă limitez la țările estului și sud-estului european. Mi se pare că aceste țări vor să-și afirme independența, deci că ele reclamă toate atributele unei suveranități... Mi se pare că aceste revendicări de independență sînt total legitime. Legitime pentru că, în esență, aceste țări nu au avut timp să ajungă pînă la capătul independenței lor, după perioada interbelică sau, în epoci mai din vechime, ca exemplu România, Bulgaria, Grecia; dar eu consider că aceasta este un proces care continuă. După o întrerupere de 45 ani, este un proces care continuă, într-o perioadă de deschidere, un proces de afirmare a personalității. Ele își cer independența, dar, în același timp, acestea trebuie obligatoriu să semneze tratate, acorduri economice, politice, culturale cu țările vecine, pentru a nu rămîne izolate, ci legate unele de altele, și eu cred că un exemplu în acest sens îl poate da Beneluxul.

Vorbesc cu plăcere de acest Benelux și cred că în Europa de Sud-Est sînt pe cale să se constituie 1-2-3 Beneluxuri, pentru a fi elementele de bază ce vor servi apoi întregii Europe, ce se vor integra treptat unei Europe ce se va constitui zi de zi.

2. Evenimentul cel mai important în istoria de după război a țării mele, Franța, este venirea generalului de Gaulle la putere, în 1958. El a dat Franței o nouă republică, a

V-a, a fost un personaj ce a vrut să fie și a fost în centrul istoriei noastre, prin ideile sale, prin felul său de a acționa. El a marcat profund țara noastră.

3. Cred că se poate răspunde simplu. Disciplinele istorice sînt indispensabile în măsura în care stau la baza oricărei reflecții asupra istoriei, asupra prezentului. Este evident că nu se pot înțelege problemele care se pun în prezent omului, omul sfîrșitului secolului XX, dacă ele nu se raportează la rădăcinile lor, adică la istorie. Cred că în sec. XXI, în mileniul III, rolul istoriei va fi cu adevărat decisiv pentru cei ce vor să înțeleagă. Istoria nu va fi nimic — o spun clar — fără comprehensiune, fără a înțelege, ceea ce mi se pare esențial pentru lumea și oamenii milenului III.

București, 4 decembrie 1991

*Pour le Dr F. Popăntreanu
à son retour du Magazin Istoric
Normandy de l'antenne*

M. Castellan

Prof. dr. ALEXANDER GIEYSZTOR,

președintele Academiei de Științe

a Poloniei:

București—Stuttgart—Madrid, iată locurile unde l-am întîlnit pe unul dintre cei mai cunoscuți istorici polonezi.

Convorbirea cu domnia sa nu a urmat ritualul întrebărilor noastre. Ea s-a desfășurat mult mai liber decît un simplu interviu și a îmbrățișat numeroase teme. Reproducem opiniile profesorului Gieysztor în legătură cu subiectele întrebărilor noastre.

Aparțin conducerii Comitetului internațional de științe istorice în rangul de consilier, datorită Congresului mondial al istoricilor de la București. De altfel, după părerea mea, cum am mai avut ocazia să o spun în revista Magazin Istoric, acest congres din capitala României a marcat în sens pozitiv istoria dezbaterilor organizate de Comitetul internațional de științe istorice și de aceea ne amintim de el cu plăcere (și noi ne-am amintit cu emoție de relațiile extrem de cordiale stabilite între profesorul Gieysztor și istoricii români la Congresul de la București, fapt cu atât mai semnificativ cu cît profesorul Gieysztor aparținea de pe atunci intelectualilor militanți ai Solidarității, după cum la

Congresul de la Stuttgart nu a putut participa, pînă în ultimul moment al deschiderii acestuia, cînd a sosit numai datorită intervenției personale a Comitetului internațional de științe istorice și a președintelui R.F.G., domnul Richard von Weizsäcker).

1. Ceea ce pot spune este că întreaga situație din Europa centrală și de sud-est are astăzi o cu totul altă înfățișare decît în 1989.

2. Cucerirea independenței și a libertății Poloniei odată cu prăbușirea regimului comunist.

3. Cred că nu numai Polonia și celelalte țări foste socialiste și-au cîștigat acum libertatea, dar și istoricii din aceste țări au dobîndit cu adevărat libertatea de cercetare și de exprimare fără nici o îngrădire. Academia poloneză de științe trăiește o perioadă de profundă reformă, devenind o instituție intelectuală independentă, care nu va mai fi o Academie de stat. Ea va continua desigur să patroneze institutele de cercetări, dar autonomia ei ca și autonomia cercetărilor și debaterilor științifice vor asigura deplina obiectivitate a activității sale. Întreaga dezvoltare a vieții universitare, științifice, academice din Polonia se schimbă pentru a putea folosi din plin libertatea de creație de care dispunem. E nevoie în același timp de o muncă eficientă. Distanța dintre noi și țările puternic dezvoltate s-a mărit; decalajele s-au accentuat. Iată de ce științele umane și științele pozitive din Polonia cel puțin au mult de făcut pentru a recupera această rămînere în urmă pînă la sfîrșitul secolului. Cred că trebuie să știm să folosim materia cenușie pentru a intra pregătiți în secolul viitor. Să nu uităm că, în fond, cercetarea istorică nu este prea scumpă, dar ea este absolut necesară pregătirii intelectuale a omului din secolul viitor. Istoria continuă să aibă o deosebită valoare pentru conștiința națională și acum pentru conștiința europeană. Putem spune că ea este chiar indispensabilă pentru a făuri o adevărată conștiință europeană. În acest sens, tradițiile, pe care din cauza comunismului le-am neglijat, trebuie reînviute, iar manipularea în istorie trebuie cu orice preț evitată. Aș dori să spun că am urmărit cu multă atenție și emoție tot ceea ce se întîmplă în România și cred că sîntem uniți, noi, din această parte a Europei, de un marș spre libertate, de necesitatea de a scrie noul capitol al istoriei democratice.

Cele mai calde gânduri și urări revista Magazin istoric, revista care m-a publicat cel mai mult în România, pentru istoricii români și pentru colaborarea noastră în scrierea unei istorii adevărate. La mulți ani!

Prof. ALBERT D'HAENENS,

Colegiul „Erasm”, Belgia:

1. Prăbușirea unui materialism care i-a orbit pe cetățenii acestei țări în ce privește apartenența la o lume europeană și la dinamica care dirijau aceste țări atît pe plan tehnologic, cît și social, și mental.

Dar, în același timp, devalorizarea noțiunii de solidaritate socială, care este desemnată în mod oficial și explicit pentru a ceda pasul pieței libere, liberei concurențe și, la limită, individualismului excesiv implicat de noțiunea de profit.

2. Deconstrucția sa instituțională, pentru a substitui unei țări unice și unificate regiuni puternic autonomizate, care nu au reușit încă să-și definească relațiile lor federative în interiorul acestei țări deconstruite.

Personalitatea, spiritul și proiectul, în sensul larg al termenului, angajarea suveranului nostru, regele Baudouin.

3. Mi-aș dori putere pentru a explica și a împărtăși cu dv. această problemă.

Pentru a formula convingerea mea și angajamentul meu într-un mod lapidar, spun: nu mai este timpul de-acum înainte al istoriei. Ea este declassată, ca și suportul său, scrisul. Pretutindeni ea nu mai este pertinentă, ea, care nu s-a ținut întotdeauna decît după urme (fapte) și după trăsături (fapte raportate prin scris).

Astăzi, cînd sîntem într-o nouă eră culturală, ni se prezintă ocazia unei schimbări care ar putea fi în mod extraordinar umanistă: a înoda relațiile cu anterioritatea, cu oamenii și lumea (și chiar cu scrierea) mai degrabă ca între parteneri decît ca o domnare a unuiu și o supunere a altuia. Eu propun să fie numite aceste relații culturale în anterioritate, iar tot ce găurează ele: genetică culturală.

Genetica culturală a europenilor mă interesează extrem de serios.

Louvain-la-Neuve, 24 decembrie 1991

Prof. dr. LOTHAR MAIER, Germania:

1. Nu încapă nici o îndoială că prăbușirea imperiului sovietic este cel mai important eveniment politic petrecut în lume de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial. Datorită încetării războiului rece care, după părerea mea, a fost un conflict secundar, există acum șansa ca energiile utilizate pînă acum pentru înarmare să fie îndreptate spre rezolvarea adevăratelor și marilor probleme

ale umanității - distrugerea mediului înconjurător, subdezvoltarea, sărăcia.

Bineînțeles, salut în mod deosebit nolle libertăți dobândite odată cu sfârșitul regimurilor de opresiune din răsărit. În același timp, îmi dau însă seama și ce primejdii au apărut pentru echilibrul de forțe al lumii, prin ieșirea din cursă a Uniunii Sovietice, ca putere mondială. Deși, ca european de orientare liberală, eram împotriva regimurilor comuniste din Europa de Răsărit, totuși, îmi dădeam de mult seama că ele constituiau un important factor de ordine. Problemele naționalităților care, în estul Europei, nu pot fi soluționate în cadrul statelor național-unitare, erau ținute sub control și astfel asigurată prin violență pacea internă, însă garantându-se, de regulă, minorităților un minimum de autonomie. După eșecul regimurilor comuniste, apare primejdia ca vechi elite ale puterii să se folosească, ca în cazul Serbiei, de un șovinism agresiv spre a-și menține dominația sau ca în fața problemelor economice și sociale fundamentale, ce nu pot fi rezolvate decît treptat, să instaureze naționalismul ca ideologie integratoare și să amenințe și în acest fel pacea Europei. Din fericire, curențe autoritare ori similare fascismului nu s-au făcut încă simțite în Europa de Răsărit, în măsura de care m-am temut eu de ele înainte de 1989, în cazul descompunerii dominației comuniste. Pentru societățile vestice întrevăd primejdia că politicieni conservatori, utilizînd eșecul comunismului, să discrediteze și socialismul democratic.

2. Consider integrarea celei mai mari părți a Germaniei în Occidentul democratic drept cel mai important și mai plin de consecințe fapt al istoriei germane de după cel de al doilea război mondial. Ca o consecință a înfrîngerii Germaniei, Republica Federală a putut beneficia de o constituție democratică, e adevărat la început ca de o „formă fără fond”. Începînd însă cu revolta studentăască din 1968 și cu mișcările de emancipare legate de ea, valorile și comportamentele democratice au devenit o parte integrantă a mentalității germane, fiind astăzi mai puternic înrădăcinate decît în țările de baștină ale democrației din restul Occidentului. Și chiar dacă cultura politică a păturilor conducătoare mai lasă uneori de dorit, iar grupuri de tineri marginalizați agită pe străzi sloganuri radicale de dreapta, cred că - spre deosebire de ceea ce s-a întîmplat după primul război mondial - din partea Germaniei nu mai este astăzi de temut o contralovitură autoritară sau militaristă.

Din modul cum ați formulat cea de a doua întrebare, înțeleg că dumneavoastră credeți că răspunsul meu va fi unirea Re-

publicii Federale cu fosta R.D.G. Am dorit această unificare din cea mai fragedă tinerețe, n-am mai crezut-o cu puțință în ultimii douăzeci de ani, iar pînă la urmă am socotit chiar că nici n-ar mai fi de dorit. După prăbușirea regimului comunist din R.D.G. am sperat mai degrabă într-o „soluție austriacă”, adică în menținerea unei R.D.G. liberale, dar ca stat independent. Mă temeam că unitatea ar putea duce la o creștere disproporționată a puterii Germaniei și, în primul rînd, la o nouă ascensiune a naționalismului german, care să transforme Germania unită într-un focar de neliniște și de potențiale primejdii. În ce privește cele din urmă, din fericire temerile mele nu s-au împlinit. Dezgustătoare xenofobie din ultimele două luni ar putea fi cu atît mai nocivă, cu cît ar fi mai puternic exploatată în scopuri politice partizane.

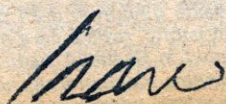
3. Eu îmi doresc pentru istoria din secolul 21 aceeași funcție socială pe care am socotit-o necesară și în veacul 20.

Istoria este mereu în primejdia de a fi utilizată de elite ale puterii, cu o ideologie stabilizatoare a unui sistem sau măcar ca pat de cultură a unui naționalism ce depășește necesara măsură a fundamentării unei identități.

Critica tradiției, componentă esențială a metodei istorice, poate însă ascuți și capacitatea de critică a dominației și exploatarei ideologiilor justificatoare. În felul acesta, istoria poate contribui la o educație iluministă și emancipatoare.

O parte esențială a istorismului și una din marile „cuceriri spirituale ale Europei din epoca modernă este capacitatea ei de a înțelege ceea ce este istoria în propriile ei premise, dar fără a, absolutiza punctele de referință ale culturii sale și a le pune la temelia judecării altora. Istoria a fost prea mult folosită pînă acum pentru a exalta propriul trecut, pentru a trezi sentimente de excludere a altor identități și a stabili, pînă în cele din urmă, o dominație. Noi, istoricii, trebuie ca, mîndri de tradițiile proprii noastre societăți, să contribuim, în același timp, la o cît mai profundă înțelegere a altora. Însemnătatea acestei înțelegeri decurge nu numai din dezvoltarea comună a Europei, ci și din existența unor probleme globale.

Münster, 17 decembrie 1991

CONSTANTIN MALAXA: reciștigarea renumelui din perioada antebelică

Absolvent al Institutului Politehnic din București, Facultatea Electro-Mecanică, ing. Constantin Malaxa a vizitat România în toamna lui '91, după o absență îndelungată, de peste 40 de ani. Stabilit la New Jersey, S.U.A., domnia sa a avut amabilitatea de a răspunde la câteva întrebări pentru cititorii revistei noastre. Iată răspunsurile trimise nouă printr-o coincidență la Jubileul nostru de 25 ani care ne duce cu gândul la Jubileul de anul trecut al Uzinelor Malaxa.

— Dată fiind îndelungata dumneavoastră absență din țară, vă rugăm să ne spuneți care erau gândurile dumneavoastră față de România în acei ani grei?

— Ca toți românii în exil, am privit cu groază și dezna-dejde la siluirea țării noastre și la destrămarea a tot ceea ce fusese sfânt pentru poporul român. M-am rugat ca rudele și prietenii care n-avuseseră norocul de a scăpa peste hotare să fie cruțați de monstruozițiile ce aveau loc acolo împotriva unor oameni nevinovați. Și am privit cu silă și neîncredere la spectacolul dezgustător dat de fostul președinte Carter, cit și de alții, atunci când acordau primiri fastuoase ticălosului de Ceaușescu, drept răsplătă pentru poziția așa-zis independentă pe care acesta o luase față de Rusia Sovietică.

— Cum ați găsit uzinele foste Malaxa după o asemenea lungă absență?

— Aspectul exterior al uzinelor s-a schimbat, firește, cu trecerea anilor. Lipsa de întreținere a contribuit încă în și mai mare măsură la aspectul neîngrijit al exteriorului atelierelor. Uzina și-a păstrat însă potențialul enorm din trecut. E suficient să parcurgi lista impresionantă a produselor de mare valoare tehnică pe care uzina le-a exportat în

multe țări străine, chiar și în unele cu mari tradiții industriale, cum ar fi Germania și Cehoslovacia, ca să ajungi la astfel de concluzii. Aceste exporturi au avut loc într-un trecut foarte apropiat și au sistat odată cu Revoluția din 1989.

În ceea ce privește viitorul uzinelor, de vor fi îndrumate pe o cale justă de fabricanți raționali, și poate chiar cu conlucrarea altor industrii din afară, ele își vor putea reciștiga renumele ce și-l dobândiseră sub creatorul lor în perioada antebelică.

— Revista noastră a publicat un serial consacrat istoricului Uzinelor Malaxa. Ce impresie v-a făcut faptul că o revistă de cultură istorică se ocupă de acest subiect?

— Înainte de a fi făcut cunoștință cu *Magazin istoric*, m-am mirat și eu că un serial privind o industrie sa fi apărut într-o publicație specializată în probleme istorice. Examinând ulterior câteva exemplare din revista dumneavoastră, mi-am dat seama că scopul acestei publicații depășește cu mult limitele disciplinei strict istorice. Artă, literatură și, în general, orice înțelepciune și realizare contribuind la reputația României fac parte integrantă din activitățile *Magazinului istoric*.

Cum timp de decenii Uzinele Malaxa au fost fală* industriei românești, dovedind la ce nivel înalt se pot ridica realizările individuale, când sînt călăuzite de cap, voință și perseverență — fală pe care chiar un primitiv și alfabet ca Ceaușescu a recunoscut-o, atunci când se mîndrea cu aceste uzine, arătîndu-le oaspeților străini — e lesne de înțeles cum *Magazin istoric* a acceptat să publice această monografie.

„Vă felicit călduros“

Domnul profesor Lothar Maier și-a însoțit răspunsurile de următoarea scrisoare: „Mai întâi aș dori să vă felicit călduros cu prilejul aniversării Magazinului istoric pe care-l conduceți. Succesul dumneavoastră nu poate fi decît învidiat aici în Germania. Un asemenea tiraj n-ar putea fi imaginat nici pentru o revistă de popularizare a istoriei — și asta la o populație de patru ori mai numeroasă. Or, eu m-am putut mereu convinge de înaltul nivel al colaborărilor din *Magazin istoric*.

Poate că v-ar interesa însă istoria primei mele întîlniri cu *Magazin istoric*. În vara anului 1971, am fost pentru prima oară în România, la un curs de specializare în limbă. După terminarea lui, am rămas, timp de cîteva săptămîni, în munții Cîbinului, spre a lua acolo contact cu populația și a-mi perfecționa cunoștințele de limbă. Și astfel, într-o zi, într-o vale izolată din Carpați, nu departe de Jina, binecunoscutul sat de păstori, am ajuns la o prăvălioară în care se aprovizionează cu cele necesare țapinării și ciobanii din partea locului. În fața căsuței cu pricina, erau niște cai de povară încărcăți cu pîini mari rotunde, iar dulăii din preajmă aveau la gît zgarde cu cuie împotriva lupilor. Gestionarul era un om simplu de la munte. M-a poftit să intru și, la cîteva pănărele de țuică, mi-a arătat colecția pe cîțiva ani a *Magazinului istoric*, explicîndu-mi cuprinsul unor articole pe care, evident, le citise. De atunci încoa, povestesc mereu această întîmplare, atunci cînd încerc să explic colegilor germani ce rol joacă istoria în societatea românească“.

fundatia culturală magazin istoric

După cum am anunțat și în numerele anterioare ale revistei, un mai vechi proiect — inspirat din propunerile a numeroși cititori — prinde viață acum, în aceste momente aniversare ale revistei: înființarea Fundației Culturale Magazin istoric.

Fundația a dobândit personalitate juridică la 23.XII.1991 prin înscrierea în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat, avind următorul număr de cont: 4510.055.000.7

(în lei) și 4721.055.300.2 (în valută), BRCE,

Calea Victoriei nr. 22-24, sect. 3, București.

Publicind Statutul Fundației Culturale Magazin istoric așteptăm, totodată, sugestiile dv., stimai și iubiți cititori, privind activitatea Fundației, înscrierea de noi membri, constituirea de filiale, donații, contribuții, subvenții etc.

Odată cu nașterea Fundației Culturale Magazin istoric renasc și noi speranțe ale echipei redacționale

ca și ale personalităților care sînt membri fondatori.

Pe lingă o serie de activități cultural-istorice pe care ni le propunem a le promova, sperăm pînă la convingere

că Fundația va deveni prin intermediul dv.,

sprijinul principal al publicației noastre

în menținerea statutului ei științific de deplină autonomie.

STATUT

I. Dispoziții generale

II. Scopul Fundației

Art. 1. *Fundația Culturală Magazin istoric* (denumită în acest statut *Fundația*) se constituie ca instituție cultural-istorică, științifică, editorială și de învățămînt. *Fundația* este neguvernamentală, fără caracter politic, cu caracter nepatrimonial (non profit).

Art. 2. *Fundația* dobîndește personalitate juridică în conformitate cu legislația română, pe data înscrierii în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat (Legea nr. 21/1924).

Art. 3. *Fundația* are sediul în București, dar își desfășoară activitatea la nivel național și internațional, putînd deschide sucursale, înființa filiale, în țară și în străinătate, în vederea realizării scopului său.

Art. 4. *Fundația* se constituie pe durată nedeterminată.

Art. 5. Patrimoniul inițial al *Fundației* este constituit prin contribuția domnului dr. Cristian Popișteanu.

Patrimoniul *Fundației* se constituie din donații, subvenții, contribuții, legate, fonduri obținute din țară și din străinătate, din activități proprii și din orice alte mijloace prevăzute de lege, în acest sens.

Art. 6. Scopul *Fundației* este de a administra patrimoniul propriu, precum și orice alte subvenții primite legal, pentru:

a) promovarea studiilor și informațiilor despre istoria României și a poporului român în conexiune cu cea europeană și universală, folosind mijloace și competențe capabile să restituie pe deplin sensul și adevărul acestei istorii din vechime și pînă în contemporaneitate prin revista de cultură istorică *Magazin istoric* și prin alte publicații și forme de mass-media;

b) stringerea și valorificarea datelor (informațiilor) privitoare la istoria poporului român, documente, fotografii, filme, cărți etc.;

c) promovarea la înalt nivel a cunoașterii de către specialiști, precum și de publicul larg, a celor mai noi date și teorii despre istoria și civilizația poporului român;

d) formarea personalului specializat în cunoașterea istoriei României;

e) formarea ghizilor specializați, cunoscători de limbi străine, capabili să ofere vizitatorilor orice informație cu privire la monumentele istorice de pe teritoriul României;

f) crearea condițiilor de studiu a istoriei României pentru studenții străini și români;

g) *Fundația Culturală Magazin istoric* va contribui la educarea marelui public (prin căile și mijloacele prevăzute în Statut) în

respectul valorilor istorice românești și a colaborării sale cu celelalte popoare europene și din alte zone ale lumii;

h) o atenție specială va acorda *Fundația* pregătirii tinerelor generații pentru integrarea României în instituțiile europene (C.E.E., Consiliul și Parlamentul Europei, C.S.C.E.) prin evidențierea legăturilor istoriei și civilizației românești cu cele ale popoarelor din sud-estul continentului precum și cu întreaga regiune euroatlantică, precum și cu latinitatea europeană și mondială.

Art. 7. *Fundația* își va putea realiza scopul propus prin:

a) editarea, tipărirea, difuzarea prin mijloace proprii sau pe bază de comision, de cărți, reviste, cataloage pentru expoziții, albume, reproduceri, publicații diverse în domeniul științific, artistic, literar, socio-profesional, tehnic, alte publicații periodice, ghiduri, afișe, material publicitar și documentar pentru realizarea și cunoașterea activităților proprii sau privind activități ale altor instituții aflate în legătură cu scopul *Fundației*; în prezent, *Fundația* elaborează și publică revista de cultură istorică *Magazin istoric*;

b) organizarea, înființarea, patronarea de muzee, expoziții, biblioteci, săli de lectură și studii în țară și în străinătate;

c) organizarea învățămîntului particular în vederea creării specialiștilor proprii, mențiuni o colaborare cu instituții de cercetare, universități și academii din întreaga lume;

d) crearea, lansarea și difuzarea de medallii, plachete, insigne, material publicitar divers;

e) lansări de carte și difuzări de filme și alte materiale video și audio în spații proprii sau închiriate, cu tematică cultural-științifică, de documentare, de divertisment etc.

f) organizarea de centre de studii, informare, documentare pentru specialiști și ne-specialiști în istoria României;

g) realizarea de importuri și exporturi, transferări de materiale documentare și de publicitate, aparatură tehnică, audiovizuală, de imprimare, multiplicare, difuzare sau de orice altă natură aparținînd *Fundației* sau adresate acesteia în vederea realizării scopului său;

h) înființarea unei bănci de date, în sprijinul celor interesați;

i) acordarea de burse de specialitate pentru studii în țară și străinătate;

j) trimiterea și susținerea unor participanți români sau străini la diverse manifestări culturale-științifice, organizate în țară și în străinătate;

k) organizarea de călătorii de studii și documentare, individuale și de grup, în țară sau în străinătate, atât pentru cetățenii români, cit și pentru străini;

l) participarea la, sau organizarea de simpozioane, colocvii, congrese în țară și străinătate în domeniile de specialitate: istorie și cultură;

m) organizarea de simpozioane și conferințe a căror tematică corespunde scopului *Fundației*.

Art. 8. În vederea administrării patrimoniului propriu, în realizarea scopului său, *Fundația* va putea înființa societăți, asociații, instituții diverse, centre de studii, cu scop patrimonial și nepatrimonial, atrăgînd în activitatea acestora personalități ale vieții științifice și social-cultural-istorice din țară și din străinătate.

Acestea vor funcționa în cadrul *Fundației*, ca secțiuni componente și indivizibile ale *Fundației*, dar și independent, avînd persoană juridică proprie conform legislației în vigoare, subordonîndu-se ca scop și modalități de lucru și realizarea scopului *Fundației*.

Art. 9. Înființarea, organizarea, conducerea și scopul specific fiecărui organism prevăzut în Art. 8, vor fi aprobate de către președinte.

III. Membrii, Calitatea de membru.

Dobîndire și pierdere

Art. 10. Membrii *Fundației* sînt:

- membri fondatori
- membri de onoare
- membri

Art. 11. Sînt membri fondatori persoanele care au participat la constituirea patrimoniului *Fundației* și la înființarea acesteia, figurînd, ca atare, în actele de constituire.

Vor fi considerați membri fondatori și persoanele care înființează, în baza acestui Statut, filiale, precum și cei care, prin donații și contribuții în bani și bunuri, participă la constituirea și mărirea patrimoniului *Fundației*.

Art. 12. Pot fi membri de onoare personalități, oameni de știință și cultură din țară sau din străinătate, care prin activitatea lor sprijină activitatea *Fundației* sau reprezintă un domeniu de referință pentru viața științifică, socială, economică, cultural-artistică din România sau din lume.

Calitatea de membru de onoare se acordă de către președinte la propunerea a cel puțin 3 membri din conducerea *Fundației*.

Art. 13. Membrii *Fundației* pot fi persoanele care, cunoscînd Statutul, sînt de acord cu scopul acesteia și înțeleg că prin propria activitate să contribuie la realizarea lui.

Poate deveni membru al *Fundației*, orice persoană fizică, indiferent de vîrstă, profesie, religie, sex, naționalitate, cetățenie, origine socială, avere, care îndeplinește condițiile prevăzute în aliniatul precedent, și își manifestă expres, prin cerere scrisă, această dorință.

Art. 14. Organizațiile, asociațiile, fundațiile sau orice persoană juridică având scopuri asemănătoare pot deveni membri colectivi ai *Fundației*, la solicitarea expresă, prin înscris încheiat între părți, cu aprobarea organelor de conducere proprii, prin reprezentantul lor legal.

Angajarea politică a organizațiilor membre, sus-menționate, modificarea scopului lor sau a condițiilor care au stat la baza înscrierii în cadrul *Fundației*, atrag automat retragerea sau excluderea din *Fundație*.

Art. 15. Din *Fundație* pot face parte cetățenii români, cetățenii români cu domiciliul în străinătate, cetățenii străini cu reședință temporară în România, sau care prin activitatea lor în țara de origine asigură realizarea scopului *Fundației*.

Art. 16. Calitatea de membru al *Fundației* se pierde:

a) prin excludere, în următoarele cazuri:
— producerea de prejudicii morale și materiale *Fundației* prin activitatea proprie desfășurată;

— angajarea persoanei respective în acțiuni ce contravin scopului *Fundației*;

— angajarea persoanei respective în acțiuni contrare legii, ordinii de drept;

— încălcarea Statutului și a normelor recunoscute de *Fundație* în regulamentele proprii de organizare internă și funcționare, aprobat de organele de conducere, precum și condamnarea pentru fapte penale;

b) la cerere.

Art. 17. Orice prejudiciu moral adus *Fundației* sau membrilor săi de către o persoană exclusă sau de orice altă persoană, indiferent de calitatea sa, din motivele prevăzute la Art. 16 lit. a sau b, atrage răspunderea materială, civilă sau penală a acesteia.

IV. Organizare. Conducere. Control

Art. 18. *Fundația* este persoană juridică de drept privat.

Modul de organizare și funcționare al *Fundației* se stabilește prin hotărâri ale organelor de conducere și prin Regulamentul de Organizare și Funcționare.

În același mod urmează a se stabili: organigrama, condițiile privind angajarea salariaților, nivelul de salarizare, numirea personalului de conducere și execuție în cadrul diverselor așezăminte constituite de către *Fundație*.

Art. 19. Conducerea *Fundației* se asigură de către un Consiliu director format din 5 membri.

Art. 20. Consiliul director asigură reprezentarea și administrarea patrimoniului în raporturi cu terții, hotărând asupra cailor de realizare a scopului propus de *Fundație*.

Art. 21. Consiliul se întrunește ori de câte ori este nevoie.

Reprezentarea și angajarea patrimoniului făcându-se de către președinte sau o persoană desemnată de acesta.

Consiliul:

— elaborează regulamentul de organizare și funcționare, atât pentru *Fundație*, cât și pentru societățile, asociațiile, instituțiile (pe care le creează) proprii;

— asigură legăturile și cooperarea cu alte organizații, instituții artistice și științifice, ca și cu organisme de stat, guvernamentale, neguvernamentale, naționale și internaționale, în vederea obținerii de fonduri sau alte (mijloace) bunuri pentru realizarea scopului propus.

Art. 22. Consiliul ia hotărâri valabile cu votul a jumătate plus unu din numărul membrilor prezenți.

Votul președintelui este decisiv.

Președintele fondator are drept de veto.

Art. 23. Anual evidențele contabile vor fi verificate și controlate de un cenzor — expert contabil, numit la propunerea Consiliului director de către Ministerul finanțelor.

Președintele fondator poate cere, oricând, efectuarea unui control financiar-contabil, de către alți experți calificați.

V. Patrimoniu. Constituire și administrare.

Art. 24. Patrimoniul se compune din subvenții, legate, donații, contribuții în bani, bunuri mobile și imobile, (precum și în bunuri și bani) lei și valută, sau din orice mijloace prevăzute de lege, primite de la persoane fizice și juridice din țară și din străinătate.

Fundația va putea primi și obține acțiuni și părți sociale la societăți comerciale din țară sau din străinătate, dividendele astfel obținute folosind realizării scopului propus.

Art. 25. În administrarea patrimoniului, Consiliul poate stabili modalități de finanțare a activităților proprii, a activităților altor organisme neguvernamentale, precum și mijloacele prin care urmează ca *Fundația* să obțină fonduri necesare realizării scopului propus.

VI. Dispoziții finale

Art. 26. Reprezentarea *Fundației* în raporturile cu terții, persoane fizice sau juridice se face prin președinte, director și contabil.

Contabilul nu poate angaja singur patrimoniul *Fundației*.

Art. 27. În realizarea scopurilor propuse, *Fundația* intră în relații cu organizații, organisme, instituții, societăți comerciale sau obștești, guvernamentale sau neguvernamentale, din țară și din străinătate, stabilind raporturi de colaborare și parteneriat cu acestea.

Art. 28. *Fundația* se supune legislației române în vigoare, iar orice modificare a prezentului Statut urmează a fi comunicată organelor în drept a le cunoaște și admite.

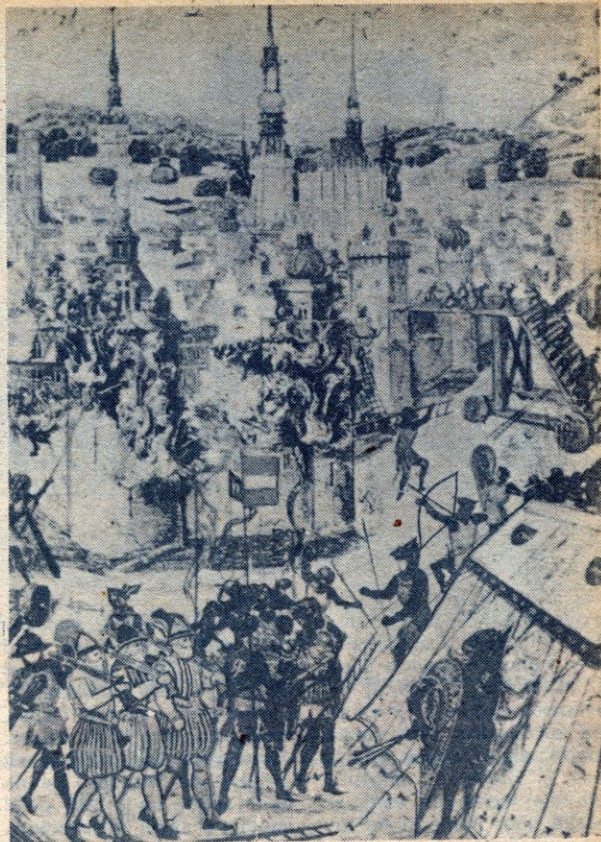

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. „Puternicu Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriuile, să-ți dăruiască după aceste cumpulate vremi anilor noștri, cîndva și mai slobode veacuri întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vreme și de cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu iese alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decît cetitul cărților”.

Cui aparține acest elogiu adus cărții și învățăturilor ei?

- a) Miron Costin
- b) Gheorghe Șincai
- c) Constantin Cantacuzino

2. Statuie de dac — una dintre multele astfel de statui — care împodobesc un celebru monument al antichității. Care?

- a) Columna lui Traian
- b) Arcul lui Constantin
- c) Arcul lui Galerius

3. Cuvintele cunoscutului cîntec **Deșteaptă-te române**, care a înaripat inimile și cugețele tuturor în acel decembrie de foc al Revoluției române din 1989, devenit apoi Imnul de stat al României, au fost compuse de Andrei Mureșanu și publicate în 1848.

În ce publicație?

- a) Pruncul român
- b) Gazeta Transilvaniei
- c) Foaie pentru minte, inimă și literatură

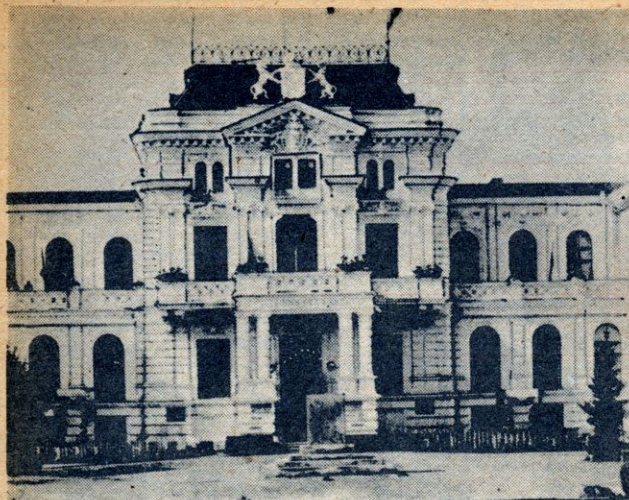
4. Între acești asediați ai Ierusalimului din sec. XV (sus) se află și cîțiva „combatanți” intruși, veniți din alt secol.

Din care secol?

- a) XIV
- b) XVI
- c) XVII

2017

Cum se numea acest organism?

8. Tatonările de pace dintre 1943 și 1944 desfășurate atât de guvernul Antonescu, cât și de opoziția democratică (Măniu-Brătianu) și, ulterior, de Blocul Național-Democrat (P.N.T., P.N.L., P.S.D., P.C.R.) s-au dus în centrele:

Din lista următoare, indicați doar litera corespunzătoare răspunsului corect:

- a) Cairo
- b) Belgrad
- c) Roma și Vatican
- d) Paris
- e) Bruxelles
- f) Madrid
- g) Berna
- h) Stockholm
- i) Copenhaga
- j) Lisabona
- k) Helsinki

5. În zilele Revoluției din decembrie 1989 au fost distruse în Capitală importante valori culturale, printre care, în incendiul provocat la Biblioteca Centrală Universitară au dispărut inestimabile comori ale scrisului românesc și universal, mărturii culturale legate de viața și creația unor nume sfinte tuturor românilor.

Cîte volume din colecțiile Bibliotecii au căzut pradă flăcărilor?

6. Transcriind stenograma unei convorbiri telefonice interceptate în 1938, s-au strecurat cîteva greșeli față de

original.

Le-ați identificat? (menționați cîte cuvinte au fost schimbate față de original din textul care urmează):

„București, cabina Capșa, cu Aradul, d-ra Klein, medic.

București: Nu avem decît treizeci de minute. Reține ce-ți spun; să-ți faci patul imediat și să vii la Constanța. Ai să mergi la hotel Continental”.

7. În această clădire (sus) din Chișinău și-a desfășurat lucrările organul reprezentativ ales al populației basarabene care, la 27 martie 1918, a votat unirea cu România.

9. Între 1933 și 1940, Uzinele „Malaxa” din București au construit mai multe generații de automotoare, aducînd o contribuție recunoscută la nivel internațional la dezvoltarea și perfecționarea acestui mijloc de transport pe calea ferată.

Cîte generații de automotoare „Malaxa” au fost fabricate?

- a) cinci
- b) șase
- c) șapte

10. Cît costau în Capitală, în 1871, biletele de teatru pentru loja de rangul I, stal I și galerie?

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

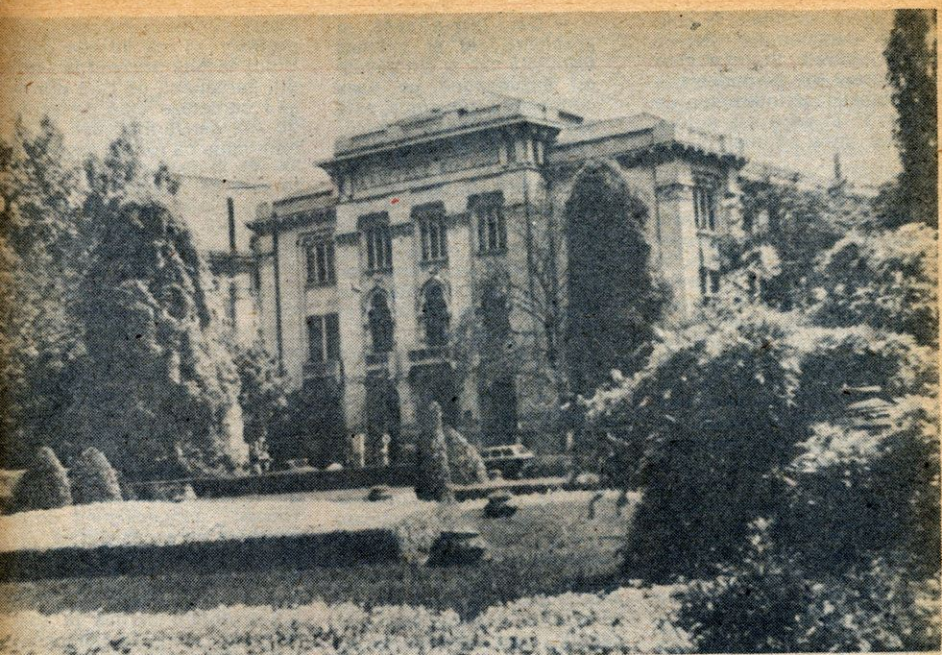
TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

În cadrul concursului, pe lângă premiile anunțate în numărul trecut, 2/1992, așa după cum am mai precizat, vor fi acordate și 3 mențiuni speciale, constînd într-un tablou pe pînză, o lucrare grafică și, respectiv, o icoană pe lemn, toate trei ale pictorului Dumitru Tecuci Păltineanu, donate de doamna Marsilia Tecuci Păltineanu, din București.

ARHIVELE — UN SUBIECT FIERBINTE

— Domnule profesor Ioan Scurtu, prezența dumneavoastră în funcția de director general al Arhivelor Statului pare să semnifice nu numai încheierea perioadei generațiilor directori, ci și începutul, dacă am înțeles bine, al unei etape noi în viața acestei instituții importante și, azi, atât de mult discutate. Așa dar, ce gânduri vă animă la acest început de drum?

— Acceptarea funcției de director general al Arhivelor Statului a fost pentru mine o problemă de conștiință: pe de o parte, nu puteam să renunț la cariera didactică, căreia i-am consacrat 30 de ani de viață, parcurgând toate treptele ierarhiei universitare — preparator, asistent stagiar, asistent, lector, confe-

rențiar, profesor —, iar pe de alta, trebuia să contribui la reasezarea fundamentelor științifice pentru scrierea istoriei, domeniu în care Arhivele Statului au un rol hotărîtor. Pînă la urmă am găsit soluția, zic eu, cea mai bună: continuarea activității la Catedra de Istoria Românilor din cadrul Facultății de Istorie a Universității din București, paralel cu munca, pe care o apreciez de mare răspundere, de director general al Direcției Generale a Arhivelor Statului. Răspunzînd sintetic la întrebarea dvs., principalul gînd cu care am venit în fruntea Arhivelor Statului este acela de a le reda dimensiunile culturale și științifice pe care le-au avut în perioada interbelică, în vremea cînd direcția lor era asigurată de D. Onciul, C. Moisil sau A.

Sacerdoțeanu. Evident, nu am nici o intenție a mă compara cu asemenea personalități, dar mă simt dator ca, în concordanță cu adaptările necesare etapei pe care o parcurgem, să facem tot ce este posibil pentru a ne înscrie în parametrii mondiali și în acest domeniu de activitate...

— Menținerea Arhivelor Statului în subordonarea Ministerului de Interne nu ar putea constitui un handicap în realizarea acestor obiective?

— Întrebarea mi se pare firească, avînd în vedere ce a reprezentat acest minister în vechiul regim, cînd Ministerul de Interne era adesea asimilat, în conștiința publică, mai ales a intelectualilor, cu teroarea, abuzul, intoleranța,

lipsa de receptivitate la sollicitările cetățeanului. Pentru mulți, Arhivele Statului erau — pe drept sau pe nedrept — un „obiectiv” al Interneilor, un „depozit” în care era autorizată să intre cît mai puțină lume...

— „Pe drept sau pe nedrept”... Vă înțeleg această nuanță de prudență, căci pentru mine, de pildă, și sint convins că și pentru mulți alții, această instituție a însemnat și altceva și mă gîndesc, în primul rînd, la editarea unor valoroase instrumente de lucru, a unor mari și extrem de valoroase colecții de documente, cum sint cele consacrate lui Mihai Viteazul, unilor din 1859 și 1918 sau evenimentelor legate de 23 august 1944.

— E bine venită, cred, precizarea dvs. La Arhivele Statului s-a desfășurat o muncă științifică remarcabilă, aici lucrează mulți specialiști de marcă. Dar continuîndu-mi ideea, aș vrea să spun că după Revoluția din decembrie 1989, Ministerul de interne se află într-un proces de transformare radicală, caracterizată printr-o mare deschidere, prin alinierea la standardele internaționale privind respectarea drepturilor omului și apărarea statului de drept. În acest cadru, și Direcția Generală a Arhivelor Statului capătă o nouă pondere și beneficiază de o viziune adecvată privind rolul ei în ansamblul societății civile românești. Înșuși faptul, ca în fruntea Arhivelor a fost numit un profesor universitar, după ce decenii în șir au fost conduse de militari, demonstrează această nouă orientare, pe care nu mă tem să o numesc democratică.

De altfel, trebuie să vă spun că și în alte țări, ca de exemplu Germania, Arhivele Statului țin de Ministerul de interne și nimeni nu face din aceasta o problemă; esențial este accesul cercetătorilor la informație, la baza documentară oferită de arhive, în vederea elaborării unor lucrări științifice temeinice...

— Da, într-adevăr, o problemă viu și pățimas discutată azi, și din păcate nu întotdeauna pe baza cunoașterii temeinice, este aceea a accesului cercetătorilor, în general al celor interesați, la fondurile documentare. În legătură cu această chestiune, în trecut, și poate și acum, au existat multe nemulțumiri. Pe viitor, cercetătorii vor avea acces nelimitat la toate fondurile existente în Arhivele Statului?

— Acesta este, într-adevăr, domeniul în care s-au acumulat numeroase suspiciuni și insatisfacții, iar de aici s-a ajuns la o imagine nefavorabilă Arhivelor Statului. În principal au fost două cauze: stabilirea unor „fonduri speciale”, care nu erau destinate cercetării, și împărțirea cercetătorilor în două categorii — unii cu acces nelimitat și alții cu acces îngradit. De aici au apărut și numeroase ilegalități, care creează și azi mari greutăți instituției noastre. Spre exemplu, au fost cercetători care au utilizat arhivele fostului Consiliu al Securității Statului, dar au făcut trimiteri la... Arhivele Statului, adică la o instituție complet alta decît aceea care le pastrează! În alte cazuri, au fost date spre cercetare și au fost utilizate unele materiale prin încălcarea condițiilor legale. Spre exemplu, notele zilnice ale regelui Carol II, care au drept clauză interdicția deschiderii lor pînă în anul 1995! Mai grav este faptul că în timpul vechiului regim au fost descompletate fonduri, prin preluarea unor dosare sau documente din patrimoniul nostru și predarea lor Arhivei C.C. al P.C.R., încît și astăzi cercetătorul nu poate ajunge în posesia informației complete, uneori esențiale.

Toate acestea au creat mentalitatea potrivit căreia conducerea Arhivelor Statului, din motive subiective, nu dă în studiu anumite fonduri, și dosare, fiind necesare demersuri, memorii, reclamații, relații personale. Chiar și eu am avut surpriza ca, la numai cîteva zile după numire, un

foarte cunoscut cercetător și profesor să mă întrebe dacă îi pot facilita accesul la Fondul Parlament, pe care dorește să-l cerceteze încă de acum 20 ani, dar fără succes. Cînd i-am spus că fondul respectiv se află la dispoziția cercetării, la sala de lectură, m-a privit neîncrezător. Mergînd la sală s-a convins de adevăr, dar tot mă privea cu suspiciune, crezînd, probabil, că era vorba despre o concesie de „moment și „de ochii lumii”.

Acesta este, deci, un domeniu în care trebuie făcută ordine, și cît mai repede; trebuie schimbate mentalitățile, și ale lucrătorilor de la Arhive, și ale cercetătorilor, dar și ale opiniei publice. Mai înțit, țin să precizez că a fost desființat așa-numitul „fond special”, nemaexistînd două categorii de accesibilitate, încît cercetătorii, fără nici un fel de discriminare, sint tratați în mod egal. Oricine poate obține permis la sala de studiu, unde se află inventarele fondurilor pe care le solicită în vederea documentării; respectivul solicitant cere dosarele care îl interesează și acestea îi sint puse la dispoziție fără nici o restricție, respectînd normele legale, respectiv regulamentul de funcționare a salii de studiu, norme care au ca scop protejarea documentelor, păstrarea integrității lor; astfel de norme funcționează, de altfel, pe plan internațional.

— Să rămînem tot în domeniul acesta al accesibilității în arhive; știu că în toate țările — inclusiv în S.U.A., Anglia, Franța, Germania, Italia etc. — există interdicții, uneori foarte drastice. La noi vor mai exista fonduri sau dosare la care cercetătorii nu vor avea acces?

— Este perfect adevărat ceea ce spuneți și, din păcate, mulți cercetători, ca sa nu mai vorbesc despre unii gazetari și diverse alte persoane — care se pronunță în totală necunoștință de cauză — induc în eroare opinia pu-

blică, afirmând că în alte țări nu există nici un fel de interdicții. Pentru a fi mai corect și mai concret, va voi da câteva exemple. În Franța, de pildă, documentele care provin de la ministerele de interne și externe se dau la studiu abia după 50 ani și atunci numai dacă nu lezează interesele naționale; dosarele personale sînt accesibile după 120 ani, cele de stare civilă după 100 ani, dosarele medicale după 150 ani, actele notariale și judiciare după 100 ani, actele ce pot aduce prejudicii onoarei persoanei sau familiei sînt absolut interzise accesului public. În Germania, dosarele personale se dau după 30 ani de la moartea persoanei respective, cele care pot leza onoarea unei persoane sau familiei sînt interzise accesului public. Și exemplele ar putea continua...

Evident că și pentru Arhivele Statului din România vor exista interdicții, care vor fi clar statuate prin noua Lege privind Fondul Arhivistic Național. Eu sper că această lege va intra cît mai curînd în dezbaterile Parlamentului, pentru a avea o nouă bază legală și în acest domeniu. Protejarea intereselor naționale și a onoarei personale trebuie să fie o coordonată esențială a activității Arhivelor Statului din România.

Dar spre a înțelege mai clar problema accesului în arhive, trebuie să preciez că în patrimoniul nostru se află peste 237 000 metri liniari de arhivă, provenind de la peste 30 000 unități emitente. Direcția Generală a Arhivelor Statului deține arhiva istorică a României și cercetătorii trebuie să aibă în vedere numai această categorie de documente, și nu pe acelea cu un alt caracter, documente care se află și acum în patrimoniul altor organisme (am dat deja exemplul cu arhiva fostului Consiliu al Securității Statului). Există, apoi, o serie de fonduri documentare provenite din donații sau achiziționate de noi și la a căror preluare foștii posesori au formulat clauze restrictive în

privința consultării lor de către cercetători (aceste restricții apar mai cu seamă în cazul jurnalelor și memoriilor, al corespondenței sau documentelor cu caracter personal). În conformitate cu reglementările în vigoare, este de la sine înțeles că avem obligația să respectăm cu strictețe și astfel de clauze, așa cum sînt ele respectate de toate arhivele din lume.

Și încă o precizare: există încă o categorie de fonduri documentare preluate de noi, dar care nu sînt prelucrate datorită numărului mare de documente și a personalului de specialitate extrem de redus. Sînt zeci de mii de metri liniari de arhivă neprelucrată, al cărei conținut nici nu-l cunoaștem; ea urmează să fie prelucrată, ordonată, să se alcătuiască inventarele necesare, pentru a putea fi dată la studiu. Această categorie de documente va crește vertiginos în perioada imediat următoare, prin preluarea arhivelor fostelor instituții desființate ca urmare a Revoluției din decembrie 1989. Evident, grija noastră de capetenie va fi ca aceste fonduri documentare să ajungă cît mai repede în circuitul public.

În ceea ce privește colecția noastră de microfilme (conținînd un mare număr de documente din arhivele străine referitoare la istoria românilor), cercetătorii vor putea primi spre studiu alte și alte role, pe măsura ce acestea vor fi prelucrate arhivistice.

— Toate acestea, domnule profesor, presupun existența unui personal corespunzător calificat, dar și suficient numeric; ce v-ați propus anume în această privință?

— În primul rînd, înființarea unei Facultăți de Arhivistică, instituție de învățămînt superior chemată să continue activitatea Școlii Naționale de Arhivistică, inaugurată în 1924 și la care au predat personalități de frunte ale științei istorice românești, precum

Constantin Moisil, P.P. Poniștescu, A. Sacerdoțeanu, Constantin C. Giurescu, Emil Condurachi, Damian P. Bogdan, Emil Virtosu.

Meseria de arhivist era una dintre cele mai prestigioase în perioada interbelică. În contextul politicii de minimizare a valorilor naționale, a științei și culturii românești, în anul 1950, Școala Națională de Arhivistică a fost desființată. Crearea unei catedre de arhivistică în cadrul Facultății de Istorie s-a dovedit a fi o soluție neviabilă, rolul și ponderea ei micșorîndu-se continuu, ajungîndu-se pînă la lichidarea ei; în prezent, la Facultatea de Istorie a Universității din București nu mai există nici un cadru didactic în specialitatea arhivistică. Evident, aceste fapte au avut efecte negative, arhivele nemaiputînd beneficia de cadre calificate. Efortul pentru „calificarea la locul de muncă” nu a dat rezultatele așteptate, numeroase persoane fiind scoase din activitatea normală pentru a urma cursuri de pregătire organizate de Centrul de perfecționare din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului. Prin pensionarea unor specialiști de valoare, care au lucrat aici în ultimele decenii cu multă vrednicie și devotațiune, au rămas domenii întregi descoperite, fără specialiști necesari prelucrării fondurilor arhivistice pe care le avem.

Înființarea Facultății de Arhivistică va însemna reluarea unei tradiții valoroase și va asigura specialiștii necesari acestui domeniu de activitate. Sperăm ca Facultatea de Arhivistică să-și poată începe activitatea în septembrie 1992.

**Interviu consemnat de
Marian ȘTEFAN**

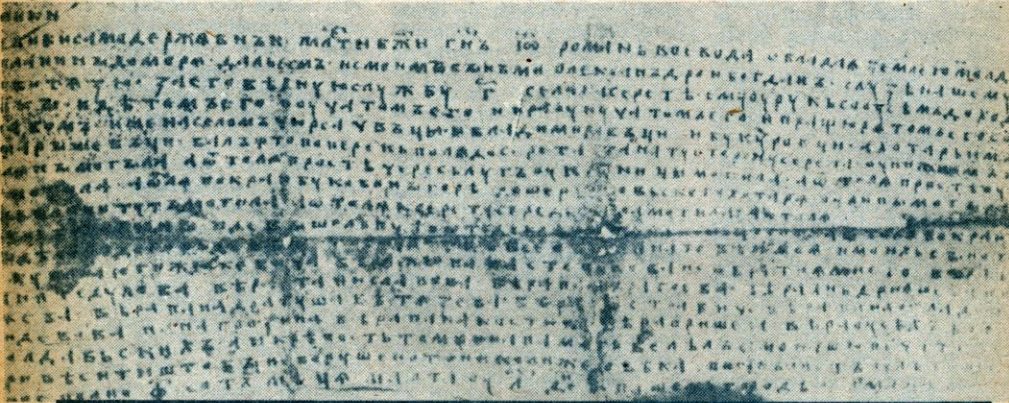
BUCOVINA

„Țara codrilor de fagi” — cum va fi fost semnificația inițială a numelui Bucovina reprezintă una din componentele cele mai vechi ale pământului românesc, menționată, ca atare, încă din primul document intern al Moldovei. De fapt, Bucovina este încă și mai veche de această primă mențiune — 30 martie 1392 — fiind însăși inima, centrul din care s-a constituit și a evoluat principatul românesc de la răsărit de Carpați.

A avut Bucovina (și are) o istorie eroică. Aici s-au aflat cele dintii orașe ale țării, care au slujit și de capitale Moldovei în primele sale veacuri; pe rând, ele s-au numit: Baia, Rădăuți, Siret, Suceava; aici se află numeroase lăcașuri de închinăciune ale neamului — autentice bijuterii arhitectonice și artistice, care au stîrnit admirația tuturor celor care le-au văzut: Moldovița, Arbore, Voroneț, Putna, Sucevița, Dragomirna, Probota; aici s-au desfășurat vitejești lupte pentru apărarea independenței în fața cotorpitorilor străini din felurite seminții: Baia, Suceava, Codrili Cosminului poartă amintirea birușilor moldovenești întru apărarea ființei neamului nostru.

A avut (și are) Bucovina o istorie zbuciumată. Poftele hrăpărețe ale vecinilor mai vechi și de mai recentă dată au mușcat deseori din pământul acestui teritoriu strămoșesc. În 1775, Imperiul habsburgic, utilizînd forța armelor și înșelătoria, a izbutit să-și impună stăpînirea, pentru 144 ani, asupra ținuturilor nordice ale Moldovei.

Românii nu au încetat însă să sperie și să acționeze în vederea întoarcerii acestui teritoriu la

Documente ale istoriei

30 MARTIE 1392 —

TRIPLA SEMNIFICAȚIE A UNUI HRISOV

„Marele singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod stăpînitor al țării Moldovei, de la munte pînă la mare. Am dat cu fiii mei Olexandro și Bogdan, slugii noastre, Io-naș Viteazul, pentru credincioasa

lui slujbă, 3 sate pe Siret, uricul lui cu tot venitul în veac, și copiii lui și nepoților lui și strănepoților lui și răstrănepoților lui cu tot dreptul. Numele satelor Ciorsaceuți și Vladimirăuți și Bucurăuți.

iar notarul lor: din jos de la Marăseuți, valul care este de-a curmezișul cîmpului pînă la Siret, apoi cealaltă parte a Siretului, la capătul de jos al poienii, o movilă și de acolo drept peste luncă, la fîntîna o movilă, și de

patria-mamă. Au reușit aceasta în 1918, când toate pământurile românești răzlețite din trupul țării de vicisitudinile istoriei s-au întors la Patrie.

Dar șirul suferințelor Bucovinei nu s-a curmat. Într-o notă ultimativă, adresată la 26 iunie 1940 (urmare a protocolului secret al pactului fascisto-comunist din august 1939), Bucovina de Nord și ținutul Herțel au fost alipite forțat imperiului comunist de la răsărit. După vremelnică reîntoarcere la patria-mamă 1941-1944, din 1944 această stăpânire s-a reinstaurat și durează și în prezent. Ca și pentru Republica Moldova, cu precizarea că statutul Bucovinei de Nord este și mai greu, și mai apăsător și mai lipsit de orice temelii, populația nedispunând de drepturile istorice și naționale firești. Să nu uităm că în chiar nota ultimativă se arată că „transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a celei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 ani a României în Basarabia”.

Au trecut din 1944 nu 22 ci 48 de ani. Se vede clar că nici măcar logica politică invocată ca argument de Stalin și Molotov nu este respectată. Cît despre „măsura neînsemnată”, recunoaștem aici arsenalul dintotdeauna al cotoptitorilor. L-au folosit pe rînd otomanii, habsburgii, bolșevicii; în continuare, Bucovina de Nord este încorporată la Ucraina.

Revista noastră a abordat deseori, de-a lungul anilor, subiecte de istorie bucovineană. Separat, sau în conexiunea lor firească cu istoria țării. Să le amintim măcar în treacăt: 8/1967, 2/1968, 11/1971, 5/1972, 2 și 6/1973, 1 și 11/1974, 3/1975, 5/1976, 2/1978, 1/1979, 5/1983, 2/1987, 12/1989, 6,11/1990, 2,8 și 11/1991.

Le alăturăm un nou grupaj de articole și documente, cuprinzînd esențiale momente de istorie bucovineană, de cea dintîi mențiune documentară pînă aproape de epoca noastră — socotind istoria acestor meleaguri ca o parte firească a istoriei țării.

acolo drept la bucovină, o movilă și de acolo pe marginea bucovinei în sus, pînă la hotarul Serbescului la telu, o movilă, de acolo către toplită, aici o movilă și de acolo către Siret movila de mijloc și de acolo peste Siret, în sus pînă la bucovina cea mare, pe unde iese drumul de la Dobri-nauți la capătul cîmpului și de acolo pe marginea bucovinei, pe deal la vale, pînă la val. Acesta îi este tot hotarul ocolului.

Iar la aceasta credința mea și credința fiilor mei, credința jupanului Iuga Giurgevici, credința jupanului Ștefco cu frații lui, credința Bratului Netedul, credința lui Stanislav, credința panului Drăgoi, credința lui Andriaș și a panului Giurgiu, credința panului Draguș Viteazul, credința lui Stravici, credința panului Vlad, a panului Ghidea, a panului Grozea, credința panului Costea, credința lui Oriș, credința tuturor boierilor moldoveni.

Iar pentru țaria acestuia și pentru pomenire, am poruncit să se afirme pecetea noastră cea mare, ca să nu fie clintit, această niciodată în veac.

S-a scris cartea în anul șase mii nouă sute deplin [1392], luna martie în 30 zile, în cetatea noastră a lui Roman voievod”.

Am citat în întregime acest document — cel dintîi document intern al Moldovei, păstrat în arhivele noastre — pentru ca cititorul să aibă toate elementele necesare înțelegerii deosebitei semnificații a acestui hrisov de danie. Desigur, însuși faptul că ne aflăm în fața celui mai vechi act de cancelarie din Moldova, păstrat pînă în zilele noastre ar fi suficient pentru a conferi docu-

mentului un loc aparte în tezaurul documentaristic național. Hrisovul din 30 martie 1392 reprezintă însă, în istoriografia noastră, cu mult mai mult. Și istoricii nu au întîrziat să sublinieze aceste semnificații.

Înainte de toate, titulatura domnească. Aflăm, chiar din prima propoziție că emitentul actului, voievodul Roman I (1392-1394; *Magazin istoric*, nr. 10/1981) se intitulează „marele singur stăpînitor”. Termenul slav (documentul este redactat în slavonă, limba oficială de cancelarie a celui timp) este *samodîrjeț*, corespunzător cuvîntului bizantin *autocrator*, ceea ce înseamnă că stăpînirea sa nu era îngădită de nici o altă autoritate, internă sau externă. Era, așadar, pentru prima dată cînd Moldova — stat întemeiat în anul 1359 (1365, după alte păreri), prin actul „descălecării” maramureșeanului Bogdan I (*Magazin istoric*, nr. 2/1973) — își afirma în mod jimpede, într-un document oficial, deplina independență în raport cu pretențiile de suzeranitate din partea oricăruia dintre regatele învecinate: Polonia ori Ungaria.

Dar titlul domnesc utilizat în acest document ne mai aduce în primărie, un element — acela că stăpînirea voievodului Roman I se întindea asupra „țării Moldovei, de la munte pînă la mare”. Era, de asemenea, pentru întia oară cînd un document istoric preciza întinderea Moldovei în hotarele sale clasice, de la Carpații Răsăriteni, pînă la Nistru și de la izvoarele aceluiași fluviu, pînă la Marea Neagră, incluzînd deci cetățile de aici: Chilia și Ce-

tatea Albă. Este un semn că procesul de unificare în jurul unui nucleu (teritoriul stăpînit de Bogdan I) cuprinsese pînă la acea dată toate formațiunile politice existente pe cuprinsul Moldovei, luînd, așadar, naștere statul feudal cum l-au înregistrat izvoarele istorice medievale. Chiar și în ipoteza adusă în discuție mai recent în istoriografie — aceea a unui condominium între Petru I și Roman I (asociați la domnie), care și-ar fi împărțit stăpînirea asupra Țării de Sus, respectiv, Țării de Jos a Moldovei, unificarea teritoriului acesteia sub o singură stăpînire își păstrează întreaga semnificație. De altfel, importanța politică a acestui titlu domnesc a fost sesizată încă în urmă cu veacuri. Într-o interpolare la *Letopisețul Țării Moldovei* alcătuit de vornicul Grigore Ureche, Axinte Uricarul (care prin dregătoriile ce le îndeplinea cunoștea bine vechile documente ale țării), atunci cînd transcria referirile lui Grigore Ureche relativ la Roman I se simțea dator să adauge: „*Samodîrjețul, stăpînitoriu țării de la plaiuri pînă la mare... precum măturîșese la uricul lui, carile să aflu la mănăstirea Pobratna*”. Fără să putem ști dacă documentul văzut de copist este chiar cel la care ne referim sau un altul, ce se va fi pierdut între timp, observăm că Axinte Uricarul a reținut exact acele elemente de titulatură care-i apăruseră a constitui centrul de greutate al domniei lui Roman I: întinderea stăpînirii sale. Neîndoielnic că dacă le-ar fi observat la documente anterioare, ar fi făcut semnalarea cuvenită; de asemenea, dacă

acestea n-ar fi prezentat importanță, ar fi trecut peste ele.

Dar documentul în discuție constituie o primă referință și asupra unui element de toponimie — anume *bucovina*. Chiar în două locuri, vorbind de o „*bucovină*” pur și simplu și de o „*bucovină*” mare. În ambele cazuri, este vorba de un substantiv comun, explicabil dacă avem în vedere că în vechiul grai al strămoșilor noștri, *bucovina* desemna o pădure, în care arborile cel mai răspândit era fagul.

Ceea ce reține atenția în mod deosebit este însă faptul că aceste „*bucovine*” menționate în document reprezintă indiscutabil părți componente ale teritoriului Moldovei, de care domnul țării avea dreptul de a dispune după cum dorea: să le facă danii, ori să le mențină în proprietate domnească ș.a.m.d.

O dovadă că „*bucovina*”, devenită, în timp, substantiv propriu — *Bucovina* — desemnând o anumită parte a Țării de Sus nu reprezenta, în concepția localnicilor, un toponim ca oricare altul este descrierea pe care ofiterul german Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel aflat în slujba regelui Suediei, Carol XII, o făcea acestei zone: „Pădurile de fag ce sînt fără seamăn (numite pe românește „Codru-“

Koder, iar pe slavoneste „Bukowina”) străbat țara [Moldova] de-a lungul și de-a latul, și comora de poame și fructe ce cresc în ele nu poate fi nici socotită cu mintea și nici secată vreodată. Codrul începe la Nistru, mai jos de orașul tătarăsc Dubăsari și merge spre Chișinău, Iasi, Birlad, pînă la granița Transilvaniei, apoi de-a lungul acesteia spre Neamț, Suceava pînă o ia din nou de-a curmezișul pe sub Cernăuți și Hotin pe Nistru... Nu este nici o altă esență de lemn în această pădure decît fag, împreună cu stejari și tei și mai cresc cei mai frumoși meri, peri, pruni, cireși, nuci, aluni și alți asemenea pomi fructiferi. Mai crește aici și multă viță sălbatică... Locuitorii mai tîn în această pădure multe milioane de albine, mulțumită cărora țara este plină de miere și, ca să spun astfel, într-adevăr, prin ea curge lapte și miere... Podgoriile sînt aici cu prisosință, mai ales înspre Țara Românească și deși în țară se folosesc puține alte băuturi, totuși vinul se poate găsi la un preț atît de ieftin, cum abia s-ar putea cumpăra berea — sau nici măcar aceasta — în țara noastră. Cei mai buni pepeni dulci și cei numiți harbuzi cresc aici din belșug. Tufisuri mici de

ciresi, unele abia de-o șchioapă, acopera, în multe locuri, tot pămîntul și cînd cresc cireșele, pămîntul este acoperit peste tot cu cireșe negre și ele sînt din soiul cireșelor amare, într-un cuvînt aici nu se duce lipsă de nimic”.

Nu-i de mirare că un tînut atît de binecuvîntat de Dumnezeu avea să strînească, doar șase decenii mai tîrziu (Weismantel scria aceste cuvinte în 1714), poftele hîrparețe ale imperialilor habsburgici, care, în cele din urmă, cu concursul complice al Porții, aveau să-și aducă o bună parte a Bucovinei, smulgînd din trupul țării Moldovei, in-

săși inima acesteia, cu vechea capitală, Suceava (*Magazin istoric*, nr. 1/1979), necropola întiilor voievozi, Rădăuți (*Magazin istoric*, nr. 2/1968) și nestematele de arhitectură religioasă Moldovița, Voroneț, Sucevița, Dragomirna, Putna (*Magazin istoric*, nr. 4/1982).

Bucovina, atestată pentru prima dată documentar în urmă cu șase seacuri, a continuat însă și continua să rămînă, în pofida vitregiei vremurilor, pentru poporul român un pămînt strămoșesc, așa cum a pecetluit-o cel mai vechi act al țării — hrisovul din 30 martie 1392. ■

1775: RĂPIREA BUCOVINEI

În ziua de 25 aprilie/7 mai 1775, Imperiul habsburgic și Imperiul otoman încheiau o convenție potrivit căreia Austria încorpora sub stăpînirea sa un „culoar” din Moldova de nord — desemnată cu numele de Bucovina — pentru a face legătura între imperiu și Galiția, recent alipită stăpînirii Habsburgilor în urma primei împărțiri a Poloniei, din anul 1772.

„Culoarul” avea în realitate o suprafață de aproximativ 10 000 km pătrați și o populație de 75 000 locuitori și cuprindea, între altele, cele mai vechi sate și orașe ale Moldovei și cele mai importante monumente artistice și religioase ale ei. Cesiunea, pe care Poarta nu era îndrituită în nici un chip să o facă, intrucît Moldova nu făcea parte dintre provinciile direct stăpînite de sultan, era urmarea unei strălucitoare și intense activități diplomatice a imperialilor, conjugată cu întreg arsenalul de metode ce însoțeau, de regulă, asemenea acte: mituiri, înșelătorie, trădare, spionaj, corupție și amenințări. Să reconstituim, prin intermediul documentelor de cancelarie (secrete, firește, la vremea respectivă) principalele etape care au condus la acest rapt teritorial, cu precizarea că unele dintre scrisori au fost prezentate în lucrarea lui Trandafir G. Djuvara *Cent projets de partage de la Turquie, apărută la finele veacului trecut, precum și în Bucovina, supliment al revistei România militară din anul 1935, de către maiorul Octavian C. Vorobchievici*.

Mai întîi cartografi

Interesul austrieicilor pentru Moldova în general și pentru partea de nord a acesteia, în particular, datează încă din prima jumătate a secolului XVIII, de îndată ce, prin cîtopirea Transilvaniei, au ajuns la hotarul principatelor românești extracarpatice. De-a lungul întregului secol XVIII, concomitent cu diferitele campanii antiotomane, cartografi anume tri-

miși întocmeau hărți amănunțite ale teritoriului românesc, lucrările lor depășind adesea interesul pur științific prin detaliile de ordin militar pe care le cuprindeau. Astfel, în anul 1721, Friederich Schwantz, ofițer în armata austriacă, dar și inginer topograf, a întocmit o hartă a Olteniei, care tocmai fusese încorporată Imperiului habsburgic în urma tratatului de la Passarowitz (1718), cu un raport în 22 capitole cuprinzînd o descriere geografică

deosebit de complexă și cuprinzătoare a amintitului teritoriu. Pe la jumătatea veacului, un alt cartograf, Stephan Lutsch von Luchenstein a alcătuit o hartă în două părți, intitulată *Principatum Transilvaniae et Moldaviae confinium*, urmată de o alta, în cinci foi, *Delineatio Alpium Transilvaniam a Moldavia*, înfățișând cu amănunțime nu numai formele de relief, dar și satele, orașele, apele, pădurile, tufșurile, drumurile și poteciile care făceau legătura între Transilvania și Moldova.

Războiul ruso-turc dintre anii 1768 și 1774, în care Austria a desfășurat o vie activitate de mediere (vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1991) a fost însoțită de o intensă muncă topografică din partea specialiștilor, având ca principală zonă de interes nordul Moldovei, adică teritoriul pe care imperiul îl vizau pentru anexare. Astfel, între anii 1773 și 1775, un anume Büschel a alcătuit o hartă *Bucovina*, compusă din 71 planșe și o descriere a ei ce se întindea pe cuprinsul a șase volume. Și mai amănunțită era harta alcătuită în aceeași perioadă de maiorul von Mieg, iar contele Fabris, colonel în armata austriacă, a alcătuit și el, în intervalul 1769-1773, *Harta specială a hotarelor Transilvaniei dinspre Moldova și Țara Românească*, cuprinzând 103 planșe și o amănunțită descriere topografică a terenului. Pentru edificare, consemnăm că hotarele cu Moldova erau descrise pe parcursul a 206 pagini, cele cu Țara Românească pe 295 pagini. În sfârșit, mai multe hărți anonime înfățișează detaliat amănunte topografice de ordin militar, rod, în primul rînd, al unor meticuloase cercetări de teren.

Asadar, în momentul începerii tratativilor cu Imperiul otoman în vederea cedării unui „culoar” de legătură cu Galiția, autoritățile habsburgice erau în deplină cunoștință de cauză asupra regiunii pe care o vizau. Paradoxal însă, cînd s-a trecut efectiv la delimitare, toate aceste

detalii au fost ignorate. Nu de mirare, de altfel. Întotdeauna, cînd au fost în joc asemenea anexări, creioanele celor ce trasau limitele pe hartă au fost boante și cu mina groasă...

Pentru o preluare imediată

Interesul mai vechi al Austriei pentru Bucovina devenise acut îndată după ce, la 5 august 1772, în urma primei împărțiri a Poloniei între Prusia, Rusia și Austria, aceasta din urmă intrase în stăpînirea părții de sud a voievodatelor Cracovia și Sandomierz, precum și a Osowiecemului și Zatorului.

La 3 februarie 1773, von Thugut, ambasadorul habsburg la Poartă raporta cancelarului Kaunitz primirea instrucțiunilor privitoare la teritoriul din Moldova pe care Austria dorea să-l „achiziționeze” de la otomani pentru a-și realiza legătura cu provinciile recent intrate sub coroana Habsburgilor: „Într-una din înalte instrucțiuni — scria el — se amintește despre o relațiune a lui Enzenberg, referitoare la un proiect de lărgire a achizițiunilor intenționate și în special despre o legătură a Pocuției cu Ardealul, peste trupul Moldovei... Nu rămîne îndoială — continua von Thugut — că împlinirea acestui proiect ar fi grea, deoarece bucata de țară ce ar trebui să se rupă în acest scop, mai tîrziu, din Moldova, ar trebui să aibă o întindere mare”. Ca atare, „ar fi mai bine dacă, la prima ocazie prielnică, s-ar putea lua în primire, fără nici o rezervă, cel puțin partea însemnată în schița de plan... Este mult mai ușor să susții o luare în primire imediată, decît să ajungi la o cedare teritorială din partea Porții”.

O piedică extrem de serioasă în calea planurilor austriece se dovedea însă numirea în scaunul Moldovei a voievodului Grigore III Ghica, susținut atît de Rusia

cît și de Prusia, care era de așteptat că se va opune din toate puterile anexării unei părți a țării sale. „Numirea lui Ghica la domnia unui principat învecinat cu înaltul imperiu — scria von Thugut lui Kaunitz, la 17 august 1774 — nu este, din mai multe puncte de vedere, potrivită cu interesele Majestății Sale. În primul rînd îmi aduc aminte că administrarea anterioară a Moldovei și Valahiei de către Ghica n-a fost deloc lăudată de Comandamentul trupelor imperiale și regale de la frontieră. În al doilea rînd, trebuie să avem în vedere că susținerea lui Ghica de către ruși și prusieni se bazează pe condamnabila înțelegere dintre aceste puteri, înțelegere ce durează dinaintea războiului [din anii 1768-1774], iar pe de altă parte pe serviciile făcute emisarului prusian Rescin, servicii nefavorabile intereselor imperiale. Toate acestea mă silesc să opinez că nu ar trebui să susțin la Poartă un astfel de om”.

La 6 septembrie 1774, Kaunitz răspundea, ambasadoru-

Grigore III Ghica a încercat din răsuputeri să se opună răpirii Bucovinei în 1775; a plătit cu viața doi ani mai tîrziu

lui său că dimpotriva Ghica trebuie susținut, însă „dându-i a înțelege, atât lui cât și rudelor lui, că așteptăm un domn care să fie mai sincer și mai devotat Curții noastre. Este necesar să câștigăm simpatia acestui domnitor, căci în cunoscutul district moldovenesc, formind hotarul în litigiu cu Pocuția, sint într-adevăr câteva trupe ale noastre și că sintem hotărâți, imediat după retragerea marelui Rumianțev, să luăm în stăpînire Pocuția [înțelegînd, prin acest termen, de fapt, Bucovina].”

Două săptămîni mai tîrziu, cancelarul îi cerea lui Thugut să se intereseze dacă Poarta se va opune cu energie aneării, întrucît hotărîrea imperială este „de a lua în primire cunoscutul județ al Moldovei [erau, de fapt, vreo trei ținuturi], ca o parte a Pocuției în-călecată de turci și asupra-căreia avem drepturi în urma cedării către Casa Imperială a unei părți din republica polonă”.

La 3 octombrie, Thugut a informat Poarta asupra faptului că trupele imperiale „au intrat în Moldova, ocupînd o porțiune din teritoriul acestei țări” ceea ce, firește, a stîmrit reacția lui Reis-Effendi și a dragomanului Porții, Costache Moruzi, dar că a dat asigurări asupra intenției de rezolvare prin bună înțelegere, a „neînsemnatului difendend provocat de o și mai neînsemnată îndreptare a graniței la nordul Moldovei”.

Marile manevre imperiale

Sub directa îndrumare a lui Kaunitz, ambasadorul austriac a început o abilită manevră, desfășurată pe mai multe direcții. În primul rînd, urmărirea să provoace tot felul de tergiversări, astfel încît otomanii să se obișnuiască cu ideea că teritoriile se află sub altă stăpînire; totodată, Poarta urma să fie avertizată că, în caz că nu ar accepta, pretențiile ar putea fi și mai mari. De aceea Thugut reco-

manda superiorului său, la 4 ianuarie 1775, ca trupele imperiale să întreprindă unele noi acțiuni de ocupare a unor regiuni, pentru a determina Poarta la „o cedare mai puțin însemnată acum de teamă să nu piardă, în viitor, mai mult”. O lună mai tîrziu, la 3 februarie, îi raporta conținutul unei discuții avute cu Reis-Effendi și Moruzi, în care îi avertizase pe aceștia că numai atitudinea „excepțional de prietenoasă” a Austriei mărginește această rectificare „numai asupra unei neînsemnate părți, ocupată recent de trupele imperiale și regale”, dar că, dacă s-ar studia mai îndeaproape pretențiile de rectificare a frontierei, „ele s-ar întinde foarte departe”.

Mărturisise, totuși, la 17 februarie 1775, că a „evitat pînă în prezent să comunice Porții noua lărgire a graniței dinspre Bucovina”, deoarece prezentase lui Reis-Effendi o hartă, cu puțin timp înainte, și-i venea greu să-i comunice noile pretenții austriece.

Von Thugut avea de furcă, foarte serios, cu Grigore III Ghica, acesta trimițînd la Poartă numeroase memorii și informații prin care dezvăluia adevăratele proiecte ale Austriei. „Ghica arată — scria la 4 ianuarie 1775 von Thugut — că ocuparea Bucovinei nu corespunde asigurărilor de prietenie pe care Curtea Imperială le face Porții, că regiunea moldovenească ocupată întrece în bogăție și valoare restul țării, că moldovenii cer stăruitor să fie apărați de Poartă împotriva unei pierderi atît de însemnate, că dacă sultanul, contrar tuturor așteptărilor, nu va îmbrățișa cauza provinciei, moldovenii se vor găsi în situația de a alege ce mijloace să folosească pentru înălturarea primejdiei: să lucreze singuri și cu proprii puteri ca să iasă din nenorocire sau, în absența apărării suzeranului lor, să facă apel la o putere străină”. Von Thugut menționa în acest sens că domnul, „în fruntea unei delegații de boieri s-a dus la marelui Rumianțev, unde sfatul a

durat mai multe zile”. Sugeră, în concluzie, că împotrivirea lui Ghica se poate anihila prin manevre „care să mărească ura cu care-l pîndește Poarta”.

În raportul din 3 februarie 1775, von Thugut adăuga că Ghica a trimis Porții o hartă indicînd adevăratul teritoriu pe care Habsburgii intenționează să-l alipească. „Trebuie să remarc, de data aceasta, că hărțile pe care Ghica le-a trimis la Poartă sint o dovadă suficientă că domnul de Baco s-a înșelat afirmînd, într-o scrisoare către Excelența Sa ministrul de război, că moldovenii n-ar ști unde a fost granița înainte și unde au fost pînă acum pajulele [insigne imperiale].”

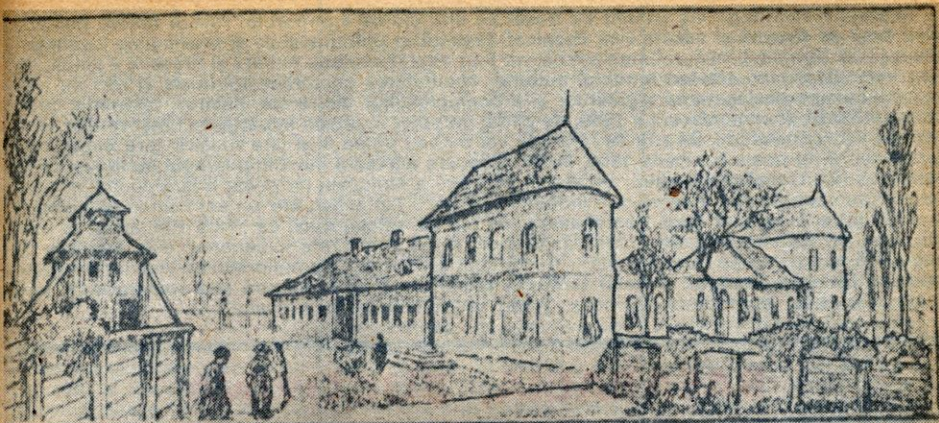
La 21 februarie, el amintea din nou intervențiile lui Ghica la Petersburg, dar întrucît evoluția evenimentelor curgea în favoarea pretențiilor austriece, adăuga: „Nu ne mai temem că rușii sau prusienii se vor mai amesteca în această afacere, Ghica își păstrează atitudinea îndoielnică. Cred însă că nu mai avem nevoie de acest principe, dacă împrejurările de aici înainte ne vor fi tot atît de prielnice, cum apar în prezent”.

Pe lingă presiuni, daruri și bani!

Ce intervenise nou în planurile Austriei? Nimic altceva, decît că diplomația austriacă se hotărîse să cumpere cu daruri potrivite bunăvoința unor dregători. Erau vizați atît dregători otomani, cît și funcționari creștini ai Porții sau unii demnitari țariști.

La 3 februarie, von Thugut făcea cunoscut lui Kaunitz că într-o convorbire cu Costache Moruzi, dragomanul Porții (funcție îndeplinită tradițional de creștini din Fanari), i-a promis acestuia „o plată bogată în cazul că afacerea bucovineană și celelalte proiecte ale mele ar obține, cu ajutorul său, un succes

Cernăuți sub ocupație austriacă

repede, printr-o înțelegere pașnică... Promisiunea mea a făcut, asupra lui, o bună impresie". „Cîștigarea dragomanului Porții — i-a răspuns Kaunitz — poate, fără îndoială, să fie de un folos hotărîtor și deci foarte bine ați făcut că i-ați promis un dar". Acest dar s-a ridicat, potrivit mențiunii din lista de cheltuieli extraordinare și secrete a Curții imperiale, la 10 312 piaștri și 20 de parale.

Un alt personaj vizat era Tahir Aga, inspector al lucrărilor publice. I s-a promis că „pentru dovezile ce va da asupra bunelor sale intențiuni, va fi răsplătit printr-un dar proporțional în bani. Cred că nu-mi este îngăduit — scria Thugut — să cruț nici o osteneală pentru cîștigarea acestui om", primind firește, acordul lui Kaunitz. „Efortul" s-a ridicat la suma de 38 000 florini, depuși la o bancă din Lemberg, pe numele inspectorului lucrărilor publice al Imperiului otoman.

Reis-Effendi — ca vizir — nu putea fi cumpărat cu bani. „Am comandat — îi scria cancelarul lui von Thugut — pumnalul lui Reis-Effendi și va fi gata în șase săptămîni; după cum nădăduiesc, Reis-Effendi va fi pe deplin mulțumit". Avea și de ce. Piesa era o bijuterie, incrustată în aur și nestemate; sugestia acestui dar aparținea lui Costache Moruzi.

De mareșalul Rumianțev s-a ocupat tot Kaunitz. „I-am făcut un dar de 5 000 de galbeni și o tabachere de aur, împodobită cu briliante, în urma cărora am primit dovezi sigure asupra atitudinii favorabile a domnului mareșal".

Cedarea Bucovinei ar fi fost totuși mult îngreunată, dacă nu ar fi existat, din păcate, și trădarea unor demnitari români, izvorită din invidia și neînțelegerile dintre cele două principate. Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, „ca să probeze că e foarte devotat intereselor imperiale, mi-a făcut cunoscut că mai mulți ambasadori își dau silința să aște Poarta contra ocupațiunii noastre în Moldova", raporta Thugut la 3 decembrie 1744. Grație lui Ipsilanti a aflat el conținutul scrisorii protest a lui Ghica (menționată în raportul din 4 ianuarie 1775), precum și alte informații, stabilite prin intermediul unei corespondențe secrete între voievodul muntean și ambasadorul austriac la Poartă.

De trădare s-a făcut vinovată și capuchehaia lui Grigore III Ghica la Poartă, nimeni altul decît Iacovachi Rizo, socrul domnului Moldovei, cel care prin funcția sa era învestit cu apărarea intereselor țării și voievodului în capitala otomană. El a întîrziat transmiterea unor informații furnizate Porții de

către Ghica, a destăinuit ambasadorului austriac conținutul hîrtii prin care Grigore Ghica arăta adevăratele frontiere dorite de Habsburgi și, în general, s-a străduit să arate „supunere nestrămătă" față de imperiali; încît, conchidea von Thugut, „un dar proporțional ce i s-ar da, nu ar fi o cheltuială rău întrebunțată".

În urma combinării feluritelor acțiuni — presiuni, șantaj, mituiri, falsuri ș.a. — la 18 martie 1775, von Thugut raporta că Poarta a acceptat, în fine, să „cedeze Prea Înaltei Curți o bucată din Moldova". La 12 mai își anunța superiorul asupra rezultatului „încheierii unei convenții ce s-a semnat în 7 mai și preschimbat — după cîteva greutăți ivite între timp — în 10 ale lunii curente".

La 3 iulie 1775, curînd după semnarea convenției de anexare a Bucovinei, baronul ambasador înainta cancelarului Kaunitz lista de „cheltuieli extraordinare și secrete, făcute cu prilejul încheierii convențiunii privitoare la cedarea Bucovinei la 7 mai 1775". Aceste cheltuieli se ridicau, pe lîngă bogatele dăruri în aur și pietre prețioase, la suma de 15 000 piaștri. Era prețul cu care se înfipsea pumnalul în trupul pămîntului românesc.

(Continuare în p. 31)

Imprejurările vitrege ale istoriei au trasat pe aria etnică a poporului român hotare politice, care timp de decenii și secole i-au despicat destinul în unități statale și provinciale distincte. Ele nu i-au trunchiat însă unitatea etnică; nu i-au alterat evoluția unitară și firească a limbii; nu i-au implicat comunitatea fondului cultural, acumularea comorilor spirituale și nici nu i-au putut întrerupe desfășurarea legăturilor și a comunicațiilor dintre ele. Ilustrez, orientativ doar, câteva mărturii documentare. La 1558, de pildă, un boier muntean împărțea brașovenilor verificatele sale constatări: „Să știți că fără noi, voi nu veți putea fi, și țara voastră, țara Birsei, fără țara noastră nu poate fi”. Pe la 1600, într-o scrisoare adresată din Cimpulungul Moldovei către bistrișenii din Transilvania, citim: „Acest cap de țară a Moldovei nu poate fi fără domniile voastre și domniilor voastre încă vă e la îndemână cu noi”. Tot astfel, într-un act comercial încheiat la 1717 între Austria și Țara Românească, se afirma, oficial deci, că „Țara Românească este din vechime astfel legată de Transilvania, încât, după cum arată experiența, este aproape cu neputință să existe una fără cealaltă”. În Hronicul a vechimei Româno-Moldo-Vlahilor învățatului principe Dimitrie Cantemir a tratat teritoriul vechii Dacii ca o singură țară românească, țară „care apoi s-au împărțit în Moldova, [[țara] muntenească și Ardealul”.

BASARABIA, BUCOVINA ȘI GENERAȚIA DE LA 1848

CORNELIA BODEA

Ciuntirea Țării Moldovei, intervenită în 1775 și 1812, a introdus în vocabularul diplomatic, politic și geografic doi termeni noi: Bucovina și Basarabia. Fapt remarcabil însă, și remarcat ca atare și la 1839 de Félix Colson, este că „niciodată un român din Basarabia ca și din Austria nu s-a adresat unuia din Moldo-Valahia altfel decât numindu-l frate” (Jamais un Roumain de la Bessarabie et de l'Autriche n'aborde un habitant de la Moldo-Valachie qu'en l'appellant frate, frère; citat din *De l'état présent et de l'avenir des Principautés*, Paris, 1839, p. 262).

În asociere cu acest apelativ de frate, sinonim cu frate român, amintim și cele arătate în secolul XVIII de Miron Costin cronicarul: „Numele cel mai adevărat; autentic, de la primul descălecat prin

Traian, este român sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dinșii și... același nume este dat îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în țara Ardealului”.

Subliniez evident lucruri general recunoscute astăzi, anume că înaintea cronicarilor români, circulația numelui de român și vechimea lui au fost constatate de mulți observatori străini interesați, într-o formă sau alta, în realitățile din țările carpato-dunărene; fie că era vorba de învățați umaniști, fie de înalți demnitari, autorități sau slujbași ai timpului, fie de diplomați sau misionari apostolici, de negustori sau aventurieri, de călători de ocazie sau de exploratori de meserie. Despre românii din Moldova, de pildă, episcopul polon de Gnesno, Jan Laski, a vorbit chiar în conciliul de la Lateran din 1514, că ei se țin a fi ostașii de odinioară ai romanilor (nam dicunt se esse quondam Romanorum milites). Pe la 1574, francezul

Pierre Lescatopier nota în timpul călătoriei sale: „Întreaga țară aceasta [Valahia] și Moldova, ca și cea mai mare parte din Transilvania a fost populată de colonii romane în vremea lui Traian împăratul. Cei din țară își zic adevărații urmași ai romanilor și numesc limba lor românește adică romană” (ils nomment leur parler romaneshtes c'est à dire romain).

Este de asemenea un lucru îndeobște recunoscut astăzi că la transformarea sentimentului de neam în conștiință activă națională, cu toate consecințele sale sociale și politice, au contribuit deopotrivă impulsul dinamic al modernizării modului învechit de viață feudală, ca și cel al lichidării servitutiilor politice. La români, precum și la alte popoare europene oprite, promotorii emancipării naționale au fost cu precădere cărturarii, intelectualii. Aceștia au căutat temeiurile ideatice pentru dreptul la o viață socială și politică liberă: de parte, în trecutul istoric, în

¹ Textul de față reproduce comunicarea susținută la conferința internațională: *Pactul Molotov-Ribbentrop și Basarabia*, desfășurată la Chișinău între 26 și 28 iunie 1991.

originea comună a limbii și a poporului, în tezaurul de fapte glorioase ale strămoșilor, în obiceiurile și tradițiile populare comune. Filologia, folclorul și istoria au devenit mijloace principale de afirmare națională; literatura, arta, știința și tehnica servind aspirațiilor societății în drum spre progres și emancipare, au devenit ajutoare indispensabile în lupta politică și socială.

Contactele intelectuale tot mai dese de o latură și alta a Carpaților, de o parte și alta a Moldovei, ca și de pe un mal drept pe cel sting al Prutului — în ciuda opreliștilor administrative oficiale — s-au constituit în mijloace și căi de luptă, fătuse și tainice deopotrivă. Trecerea de la ideea la faptă s-a făcut simțită pe întreaga arie etnică, cu deosebire începând de la mijlocul deceniului patru al secolului trecut. Anul 1834 marchează din multe direcții și din multe puncte de vedere o piatră milară pe drumul regenerării socio-politice și al activizării ideii naționale. Astfel, în Moldova și Țara Românească, unde ideea unirii pe bază națională se afla inclusă și în textul Regulamentelor organice al fiecărui principat, retragerea trupelor țariste de ocupație în 1834 a făcut loc speranțelor stăruitoare în posibilitatea răscurmării independenței depline și a unirii într-un singur „mare Principat al Daciei”. Dorința nu scade în intensitate nici după numirea separată de domni.

În Banat și Transilvania, intensificarea circulației ideilor sociale și naționale se reflectă într-o primă acțiune cu feluri și ecouri panromânești — bănățene, transilvane, muntene, bucovinene, moldovene — de constituire a statului român unitar.

Pe orizontul mai larg al schimbului de idei și al legăturilor cu Apusul, anii 1834-35 au marcat o primă ieșire mai numeroasă a tineretului moldo-muntean la studii în afara hotarelor. Cu

precădere în Franța. Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza, când și-a trimis fiii, tot atunci, la învățătură în străinătate, a ocolit Parisul de teama contaminării revoluționare. A ales întâi orașelul Lunéville din nord-estul Franței și apoi Berlinul. Cu beizadelele domnești împreună a fost trimis și Mihail Kogălniceanu, cel care avea să devină personalitatea proeminentă a mișcării românești de regenerare națională.

În Parisul, în care străjuia spiritul democratic de după 1830 și unde își găsiseră azil revoluționarii polonezi-czartoryskieni, s-au legat prietenii trainice, s-au discutat posibilități de colaborare, proiecte comune de emancipare națională. A înflorit simțul de apartenență națională și de răspundere patriotică. Grefat pe fondul aspirațiilor naționale ce pîlăiseră cu numai doi-trei ani mai devreme, pornind din Banat și Transilvania, în 1837 o nouă inițiativă, română și polonă, ia ființă la Paris. Acasă, în țară, ea s-a făcut simțită pe toată aria țărilor surori, prin acțiuni și misiuni secrete. Proiectul aspira să realizeze același mare stat unitar, purtând numele de Dacia, și care să cuprindă Valahia, Moldova, Basarabia, Banatul, Transilvania, Bucovina. El s-a ținut în jurul colonelului Ioan Câmpineanu de la București. Ca mijloc de acțiune a preconizat „răscoala”. Mișcarea însă a fost desconspirată în parte prin imprudența proprie a celor implicați; de n-ar fi să amintim fie și numai scrierile pro-românești ale francezului Félix Colson. Descoperită fiind și prin rețeaua poliției secrete habsburgice și țariste, Câmpineanu a fost arestat și închis. Steagul a fost preluat însă de patrioți ca Mițita Filipescu, Ion Ghica, Balcescu, Bolliac, Marin Serghiescu, de bănațeanul Eftimie Murgu, de moldovenii ca C. Negruzzi, C. Rolla, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu și alții, de un alt francez cu inimă de român, J.A. Vaillant. S-a soldat și aceasta cu desconspirare, proces și închisoare.

Intențiile și aspirațiile românilor au fost arătate în scris și de baronul Wesselényi Miklós, în 1843. Inițiat în mișcările românești, atât la 1834 cit și în cele următoare, Wesselényi a precizat că românii nu voiau să contopească numai cele două principate „într-o națiune și o țară”, ci ca „pretențiile lor se extind și asupra numeroșilor locuitori valahi ai Bucovinei și Basarabiei, adică însăși asupra acestor provincii, dintre care prima a fost ruptă de Moldova cu 50 de ani înainte, iar a doua numai în anul 1812. Dar la fel se extind pretențiile lor și asupra Transilvaniei și a părților Ungariei locuite de valahi...” (Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében, Lipsca, 1843).

La nici un an de la revela-toarea broșură Wesselényi, în 1844, veteranul dascăl revoluționar Eftimie Murgu a redeschis în Banatul său acțiunea cu implicații sociale și naționale, care însă a fost jugulată din fașă. Murgu a fost arestat, anchetat și ținut în închisoarea din care nu va ieși decît eliberat de revoluționarii de la 1848.

În tema ce urmărim, e important de reținut că pentru reușita revoltei, Murgu contase pe „înțelegerea cu Transilvania, cu Bucovina și cu ceilalți” (expresia e luată întocmai din interogatoriul luat lui Murgu în octombrie 1845). Că „ceilalți” erau românii moldo-munteni, reiese clar dintr-o scrisoare adresată de el „maiorului Kogălniceanu” în iulie 1844. Scrisoarea a fost interceptată de poliția habsburgică. În ea, Murgu vorbea inimosului moldovean despre proiectele sale de emancipare națională și de nevoia de ajutor efectiv din partea moldovenilor. Misiva lui Murgu nu a mai parvenit destinatarului său, în schimb a contribuit hotărîtor la agravarea situației inculpatului și totodată la arestarea lui M. Kogălniceanu și surghiunirea sa la mănăstirea Rîșca, din octombrie și pînă în decembrie 1844.

Teama larg răspîndită între

autoritățile habsburgice și țariste despre înțelegeri tainice între românii de pe întreaga arie etnică, controlată sau, supusă dominației străine, nu trebuie privită deci a nu fi fost fără temel. Contestările românești, pe care le întîlnim în toată această vreme, și în timpul revoluției, își aveau explicații tactice. Dar nici n-au putut convinge pe cei interesați a le contracara.

Locul ideii de națiune și de unitate națională, în ansamblul revendicărilor revoluționare dinainte de 1848, se află cristalizat în două piese programatice: una fiind cuvîntarea ținută de N. Bălcescu la adunarea din noaptea de Anul Nou 1847, la sediul Societății Studenților români de la Paris; cealaltă, programul însuși al tineretului moldo-muntean inserat de publicistul francez H. Desprez în articolul său privind *Mișcarea națională a moldo-valahilor*, apărut în *Revue des Deux Mondes*, la 1 ianuarie 1848. „*Ținta noastră — a spus Bălcescu în cuvîntarea sa — socotesc că nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor. Unitate mai întîi în idei și simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică; care să facă din munteni, din moldoveni, din basarabeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănățeni, din cuțovlahi un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români*” (C. Bodea, 1848 la români, I, București, 1982, p. 315).

În bilanțul românismului făcut de Desprez în articolul de la 1 ianuarie 1848, despre situația din Basarabia citim următoarele: „*Basarabeni, deși înlănțuiți de Rusia pe bază de cucerire, și lipsiți cum sînt de instituțiile care le fuseseră garantate la anexare, iau parte activă la opera literară a moldo-valahilor și transilvănenilor și, oricît de severă este rezerva impusă cuvîntului într-o țară sub un astfel de guvernă-*

mint, ei știu încă să mai slujească ideea comună și prin cultul pacific al limbii naționale și prin studiul tradițiilor” (Anul 1848 în Principatele Române, I, București, 1902, p. 116).

Și totuși, între dorință și realitatea obiectivă — la 1848, ca de altfel de atâtea ori în istoria românilor — au existat stările care nu au putut fi nesocotite. Înconjurati din trei părți de trei imperii absolutiste, interesate oricînd a se substitui unul altuia în influența exercitată asupra teritoriului din arcul carpațo-dunărean, considerente de ordin tactic au impus evitarea includerii revendicării unirii ca punct programatic în primele documente oficiale ale revoluției. Ea a fost lansată în schimb statornic și nezagăzuit în apeluri publice ca și în cele secrete, în planuri de cooperare și într-ajutorare conspirativă și fățișă deopotrivă. Astfel — parafrazînd unul din gîndurile lui Bălcescu — orb a fost acela care n-a văzut-o cuprinzînd toate inimile.

Din atîtea articole, memorii și corespondențe de presă sau privată iată ce se putea desprinde. În corespondența trimisă de la București, la 5 iunie și publicată în *Gazeta de Transilvania* de la Brașov, la 10 iunie 1848, citim: „*Mulți sînt de părere că d. Duhamel, consulul Rusiei, ar trebui să auză unele ca acestea... [între altele] Cerem de la împăratul Rusiei ca cu puterea ce are să mijlocească a ni se reîntrupa Basarabia, care s-au luat de la noi cu călcarea dreptului neamurilor; pentru că Turcia nu era volnică a da ce nu era al ei, și nici Rusia nu avea dreptate a cuprinde o provincie ce Turcia nu o putea da...*”

După primele succese ale revoluției în Valahia, entuziasmul basarabean Alecu Russo scria de la Sibiu lui Bălcescu, la 22 iunie/4 iulie 1848: „*Vivat! victorie! sînt mîndru de voi toți și de gloria pe care revoluția voastră o răstîrge asupra noastră și asupra tuturor românilor!*

Încă o dată Vivat și glorie... pana mea nu e atît de iute ca să urmărească imaginea frumoaselor planuri pe care le întrezăresc. Un mare popor, avînd ca baricadă o mare, două fluvii numite Dunăre și [N]istru ca cîngătoare, singe roman în vine, și nu o Moldovă cu fiicele sale, o Transilvanie sau un Banat, ci o țară românească cu o mare capitală care se va numi Roma, dacă vrei, cu mari piețe numite Piața Poporului, Piața Traiană, Piața lui Ștefan, Piața lui Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului! și-apoi forță, fericire, măreție, glorie. Ferice de nepoții noștri! și noi fericii! de a fi putut contribui, bine sau rău, mult sau puțin, la acest lucru!” (C. Bodea, 1848 la Români, II, p. 789).

Iată pe de altă parte ce scria George Sion, aflat la Cernăuți în refugiu, către George Barițiu, la Brașov: „*Turcii au venit ca 12 mii în Galați, dar stau pe loc. Rușii, ca 20 mii iarăși stau pe loc la Bîrlad. Pe mîini rușii așteaptă poruncă definitivă de la împăratu ca să treacă sau ba în Valahia...*” Și mai departe: „*La Bîrlad, rușii și-au spînzurat în public 7 soldați, din pricină că ei fiind români din Basarabia ar fi vorbit între ei și către alții că ei nu s-ar îndura să meargă asupra fraților lor din Valahia; unul dintre dînșii era ofițer...*” (Ibidem, p. 796).

Data scrisorii lui Sion este 8/20 iulie. La 19/31 iulie faimoasa circulară a ministrului de externe rus Nesselrode către reprezentanții săi din străinătate a fost emisă pentru a justifica intervenția militară a puterilor suzerană și protectoare în amîndouă principatele, ca și mai ales menținerea stării de ocupație. S-a mers pînă în a contesta și naționalitatea românilor: „*Planul lor viitor e, de altfel, evident. El reiese din program, și reclamațiile lor nu-l ascund. Este cel de a restaura, pe o bază istorică care n-a existat niciodată, antica lor naționalitate, adică de a înceta să fie provincii și*

de a se constitui, sub numele de Regatul daco-roman, un nou stat separat și independent, la formarea căruia îi invită pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia..." (Ibidem, p. 813).

Față de un astfel de act de lez-națiune, demnitatea națională impunea înfruntare, recriminare la scară națională. Momentul devenise suprem. El a reclamat ieșirea la bara istoriei a unui pledant pe măsura cauzei ce se cerea apărută. Și acest om ales a fost în mintea și inima, în verbul și pana celui mai chemat dintre chemați. Pe Mihail Kogălniceanu l-a desemnat Comitetul revoluționar moldovean organizat în Bucovina, în strînsă înțelegere cu cel muntean de la București, iar Dorințele Partidei Naționale în Moldova au apărut în august 1848, la Cernăuți, ca un veritabil catehism al pașoptismului românesc. În el Regulamentul organic a fost dezavuat, opunîndu-i-se un program de reforme liberale conforme cu cerințele vremii și ale nației; unirea celor două principate a fost susținută ca imperativ inexorabil al ființei naționale. Atît deocamdată, pentru că numai atît îngăduiau împrejurările, iar nu atît cît îndreptăteau originea, limba, obiceiurile și interesele comune ale întregii naționalități de opt milioane de români și istoria lor de 18 veacuri. Toate amenințările, toate nedreptele aserțiuni din circulara Nesselrode au fost combătute cu strălucit curaj și har profetic, cu date și fapte „trase din nepărtinitoarea istorie”.

Ce a urmat se știe. Revoluția a fost înăbușită. Nu însă și idealul național. Capitulare în acest sens n-a fost și nici nu putea fi. A fost numai o frînă temporară pusă pe un drum drept, cu destinație precisă, ceea ce a produs întîrzierea pînă în 1918. ■

1775: RĂPIREA BUCOVINEI

(Urmare din p. 27)

Mai rămînea problema „sanctionării” lui Grigore III Ghica, căruia Habsburgii nu-i puteau ierta atitudinea de apărare a intereselor Moldovei, în tot timpul desfășurării acțiunilor diplomatice și politice. La 3 iunie 1775, von Thugut își informa șeful: „După cum îl judecă lumea aici [la Istanbul], nu va fi greu, în viitor, dacă va merge cu nerușinarea pînă a se dovedi ostil nouă în vreo afacere, fie să-l facem să tremure de teama pedepselor pe care am îndemna Poarta să i le dea, fie... să simtă cea mai înaltă dizgrație”. Peste încă o lună, scria iarăși: „Moldovenii și toate celelalte creaturi ale lui Ghica continuă să folosească, îndărătnici, cele mai extreme mijloace pentru a deșepta, în toate părțile, ura împotriva convențiunii încheiată cu Poarta. Își dau tot zelul să prezinte cedarea, de bună voie, a unei părți atît de bogate din țară, ca o extraordinară slăbiciune, să inducă în eroare lumea de aici, prin invențiuni curioase, asupra pretenției coruperi prin bani a mai multor membri ai ministerului și despre scopurile pe care Prea Înalta Curte le-are avea pentru viitor... Toate acestea sînt dovezi ale sentimentelor pe care le nutrește Ghica pentru noi”.

Doi ani mai tîrziu, amenințările Austriei vor fi aduse la împlinire; Grigore Ghica III va fi ucis în împrejurările pe larg arătate de revista noastră în nr. 12/1975. Era ultima pagină a răpirii Bucovinei de către Habsburgii. ■

Grupaj alcătuit de
Gheorghe DAVID

S.O.S.

SARMIZEGETUSA

O expediție-colocviu desfășurată sub egida Asociației Oamenilor de Știință din România a lansat la încheierea sa un apel care ne-a fost transmis și a cărui semnificație nu poate lăsa indiferent pe nimeni care iubeste țara și istoria.

Participanții la expediția noastră - se spune în apel - reafirmă că vestigiile arheologice dacice din Munții Șureanu (Orăștiei) reprezintă un obiectiv de importanță națională primordială și de deosebit interes științific.

Considerăm însă de datoria noastră să semnalăm că starea actuală de conservare și valorificare a acestor vestigii este total necorespunzătoare, amenințînd cu degradarea și distrugerea lor iminentă. Lucrările de restaurare și consolidare au fost întrerupte de un deceniu, prin sistarea finanțării. Factorii naturali acționează distructiv asupra monumentelor, în care se continuă săpăturile pentru investigații fără măsuri de protecție și consolidare, datorită lipsei de fonduri. La acestea se adaugă și condițiile ineficiente de supraveghere și pază: accesul este necontrolat, starea și integritatea pieselor sînt nesupravegheate.

Față de cele mai sus arătate, reținîndu-ne cu greu strigătul de maximă îngrijorare, facem un stăruitor apel pentru:

- promovarea de urgență a unei legislații speciale în vederea declarării ansamblului monumentelor dacice din Munții Șureanu (Orăștiei), precum și a mediului înconjurător, ca rezervă națională, cu toate măsurile ce decurg de aici;

- asigurarea mijloacelor de organizare, materiale și financiare, în vederea elaborării și realizării unui proiect național de protecție, salvare, investigare, restaurare, conservare și valorificare științifică pluridisciplinară.

În acest sens, propunem înscrierea ca prim obiectiv de maximă urgență Complexul Sarmizegetusa-Regia, ca fiind incluzerea lui pe lista de priorități absolute a UNESCO pentru Convenția Patrimoniului Mondial.

Toți cei prezenți și-au manifestat îngrijorarea profundă, hotărîrea de a contribui la luarea de măsuri radicale urgente pentru schimbarea situației deplorabile în care se află aceste vestigii arheologice, menționînd necesitatea unui sprijin adecvat și pentru alte obiective arheologice din județul Hunedoara, cum sînt Ulpia Traiana (Sarmizegetusa) și Germisara daco-romană (Geogagiu-Băi).

Apelul nostru insistent, strigătul nostru de alarmă este urmarea îngrijorării sincere și a convingerii responsabile că neluarea măsurilor enunțate va duce la pierderea ireversibilă a valorilor unice cuprinse în aceste tezaur de cultură și civilizație.

Apelul este semnat de președintele A.O.S., acad. Nicolae Teodorescu și de președintele Comisiei Pluridisciplinare, dr. arheolog Vasile Boroneanț.

Album istoric bucovinean

O caleaşcă trasă de opt cai şi însoţită de arnăuţi călare şi lachei, gata să părăsească în grabă oraşul. În faţa clădirii comandamentului militar, generalului-comandant, pare că tocmai soseşte, însoţit de adjuţanţi şi salutat de corpul de gardă. Pe strada învecinată, locuitorii oraşului îşi desfăşoară activitatea zilnică: negustori evrei cu iarmurca pe cap, cu sacul în spate şi cu miinile pline de mărfuri discută cu cumpărătorii; copiii se joacă, iar protipendăda îşi face plimbarea zilnică.

Iată, într-o descriere succintă, subiectul uneia din acuarelele pictorului Franz Xaver Knapp (sau Knab, în alte versiuni), înfăţişând Cernăuţi de acum un veac şi jumătate.

Imagini ale Bucovinei de altă dată ne-au fost transmise de numeroşi artişti plastici care s-au îndrăgostit de aspectul ei pitoresc. Între aceştia: Schubirsz cu a sa *Die Bukowina im Königreiche*

Galizien, Franz Iaschke, cu albumul *National kleider-trachten und Ansichten von Ungarn, Creation, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und Bukowina* şi Franz Xaver Knapp, de al cărui album *Illustrierte Bukowina* ne vom ocupa în cele ce urmează.

Născut la 3 septembrie 1809, la Tachau, în regiunea Sudeţilor, Fr. X. Knapp vine la Cernăuţi în 1848. Aici pictează pentru diferite notabilităţi locale, se împrieteneşte cu mulţi oameni de cultură bucovineni, pe care îi imortalizează în lucrările sale, călătoreşte în toată Bucovina de care se îndrăgosteşte şi pe care nu o va mai părăsi pînă la sfîrşitul vieţii, 17 februarie 1883.

În 1857, cu prilejul plecării din Bucovina a contelui Carol Rothkirch-Panthen, care fusese timp de doi ani preşedinte al Ducatului Bucovinei (denumire sub care organiza-rea, după 1848, autorităţile habsburgice teritoriul smuls

în 1775 din trupul Moldovei), funcţionarii autorităţii administrative supreme a provinciei i-au dăruit acestuia un album cu vederi din Bucovina, realizate de Franz Xaver Knapp.

În cele 20 acuarele, artistul reuşeşte să surprindă frumuseţea şi pitorescul locurilor. El se opreşte asupra monumentelor specifice ale Bucovinei: Catedrala greco-catolică din Cernăuţi, biserica Sf. Paraschiva, tot din acest oraş, biserica parohială din Horecea, mănăstirile Putna, Vatra Moldovitei, Dragomirna; înfăţişează personaje în atitudini şi costume caracteristice: ciobani din Pojorita, locuitori din comuna Iacobeni, ţărani din Vatra Dornei, huţani de la munte; prezintă peisaje înfăţişînd frumuseţea unor locuri, fie că sînt imagini sălbatice din natură, fie că sînt făurite de mîna omului: stabilimentele balneare

(Continuare în p. 67)

COPERTELE

① **Magazin istoric — 300.** Cu o lună înainte de a aniversa primul pătrar de veac al revistei, al cărei număr 1 a văzut lumina tiparului în aprilie 1967, iată că împreună, cititori şi redacţie, trăim bucuria unui alt jubileu: apariţia celui de-al 300-lea număr din colecţia **Magazin istoric**. Pentru acest jubileu, colaboratorul nostru statornic, dl. **Titus Pittini**, din Bucureşti, a conceput şi realizat această copertă, în care sînt reproduse două scene din fresca circulară ce împodobeşte marea sală a Ateneului Român, creaţie a pictorului Costin Petrescu: **sus** — Traian intră în Dacia; **jos** — Alexandru cel Bun împreună cu dregătorii şi curtenii săi

② Miniatură din anul 1502, păstrată la Biblioteca Naţională din Paris. Meşterul strînge teascu ce va imprima o nouă pagină (**Aventura apariţiei cărţii**, p. 83)

④ Triplu portret al lui Richelieu (1585-1642) de Philippe de Champaigne (**sus**) şi unul dintre evenimentele contemporane cardinalului: asasinarea regelui Henric IV pe o stradă din Paris, în anul 1610 (desen de factură populară). În stînga: arma crimei, în dreapta: portretul regicidului, Ravailiac (**O zi din viaţa lui Richelieu**, p. 54)

PLANSELE

①②③④ Imagini din albumul *Illustrierte Bukowina* de Franz Xaver Knapp, pentru prima oară reproduse color şi înfăţişînd: Catedrala din Cernăuţi (planşa 1); mănăstirea Dragomirna — **sus** şi Stîlful lui Vodă — **jos** (planşa 2); stabilimentul balnear de la Storojineţ — **sus** şi procesiunea Bobotezei — **jos** (planşa 3); Piaţa Centrală din Cernăuţi cu Comandamentul militar austriac — **sus** şi o privelişte din parcul oraşului Cernăuţi — **jos** (planşa 4) (**Album istoric bucovinean**, p. 32)

BUCOVINA

ALBUM ISTORIC

● La 5 dimineața m-am întors de pe front ● Noi, toți, voiam să-i încredințăm mandatul ● O chestiune de ore... ● ... și alta de calitate de ministru ● Nu m-am desolidarizat de această procedură ● Majoritatea legionarilor — în partidul comunist

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu că în dimineața de 23 august 1944 a trimis la Snagov pe dl. Gh. Brătianu, și care a fost misiunea d-lui Gh. Brătianu și rolul d-lui mareșal Antonescu?

I. Maniu: Este adevărat că am cerut audiență la dl. mareșal încă din 22 august și m-am prezentat cu dl. Mihailescu. Am arătat că noi credem a fi greșiți completamente dacă nu ieșim imediat din Axă și nu facem armistițiu. Dl. mareșal Antonescu a fost de altă părere.

Președintele: Care a fost această părere?

I. Maniu: Că nu putem încheia armistițiul.

I. Antonescu: Nici nu eram în București, eram pe front.

M. Antonescu: Dl. mareșal era în București, dar numai dl. Mihailescu a fost.

I. Antonescu: Vă rog să precizați cînd, dimineața?

I. Maniu: Aceasta nu pot preciza. Amănuntele acestea, în avalanșa evenimentelor din ceas în ceas...

I. Antonescu: Am venit la ora 5 de pe front.

I. Maniu: Veți stabili prin dl. Mihailescu. Am fost cu d-lui.

I. Antonescu: Dl. Mihailescu a fost singur.

I. Maniu: În dimineața următoare [23 august] l-am rugat pe dl. Gh. Brătianu, care avea acces mai ușor la dl. mareșal Antonescu, să meargă din nou și să-l convingă să facă armistițiu, fiindcă noi toți, fără excepție, îi stăm în ajutor pentru aceasta. Toată puterea noastră politică și socială i-o punem la dispoziție pentru realizarea armistițiului.

Președintele: Ce ați înțeles dvs. prin: noi toți?

I. Maniu: Mandatul d-lui Brătianu de a oferi sprijin politic pentru ieșirea din război era în numele și pentru partidele Național Țărănesc și Național Liberal. În dimineața de 23 august l-am rugat pe dl. Gh. Brătianu să viziteze pe dl. mareșal Antonescu și să-i facă din nou această declarație, comunicându-mi rezultatul. Dl. Gh. Brătianu a venit și mi-a comunicat că l-a găsit pe dl. mareșal într-o

dispoziție mai bună pentru încheierea armistițiului. Am căpătat astfel speranța că se va putea ajunge la armistițiu. Știrea am comunicat-o Palatului. În urma acestui fapt, s-a hotărît audiența d-lui mareșal la Palat în după amiaza zilei, mi se pare la ora 5. Ce s-a întîmplat în acea audiență nu știu, fiindcă nu am fost de față. La Palat nu m-am dus în seara aceea. M-am dus la Palat numai după ce am auzit ce s-a întîmplat. Am fost informat că trupele sînt în drum spre București, pregătite de atac.

Președintele: Cînd?

I. Maniu: La 24 august 1944.

Președintele: Știți ce s-a întîmplat în noaptea de 23 august, după audiență?

I. Maniu: Nu știu. Eu nu sînt chemat aici ca istoriograf, ci ca martor. Am primit informații prin oamenii de la Palat că nu a reușit înțelegerea între M. S. Regele și mareșalul Antonescu. Nu am cunoștință asupra felului desfășurării evenimentelor în Palat, pînă a doua zi dimineața. În zori a venit la mine Aurel Leucutiu și mi-a comunicat că în urma celor ce s-au întîmplat este informat că armata germană va veni spre București și că Palatul va fi bombardat. În zori, împreună cu dl. Leucutiu m-am dus la Palat ca să văd ce este de făcut. În scurt timp după sosirea noastră la Palat a început să fie bombardat. Eram sub explozia bombelor germane. Constatînd aceste lucruri și constatînd că armata germană se apropie în marș militar de București, am vorbit cu generalul Sănătescu — care în timpul nopții fusese numit președinte al Consiliului de Miniștri —, și după o înțelegere realizată cu d-sa, am cerut ca trupele române să se îndrepte spre trupele germane, scotînd că prin acea acțiune generalul Gerstenberg își calcăse angajamentul. Prin aceasta am început ofensiva noastră împotriva armatei germane, pentru despresurarea Bucureștiului.

M. Antonescu: Dl. Maniu a vorbit despre o clauză, care

modifica obligația României de a începe imediat războiul contra Germaniei. La 22 august, seara, acțiunea d-sale era de a determina pe dl. I. Antonescu să încheie armistițiul. Dl. mareșal Antonescu ezita, pentru motivul arătat, fiind în joc onoarea lui militară. Dacă s-a primit modificarea preliminară, cu privire la clauza întoarcerii armelor contra germanilor? Și dacă da, au fost acestea comunicate guvernului?

I. Maniu: Nu erau condițiuni oficiale, exacte, cari ar fi putut sta la baza unei acțiuni de stat. În al doilea rînd, credeam că dl. ministru Mihail Antonescu este cel puțin tot atît de bine informat ca și mine de ceea ce se petrecea acolo.

M. Antonescu: Dacă își aduce aminte dl. Maniu ce a discutat cu dl. mareșal Antonescu la 22 august 1944, cînd a venit, seara.

I. Maniu: Am discutat mai multe chestiuni, între altele și chestiunea armistițiului și a raporturilor de forțe între noi și Germania, în ipoteza că ar avea loc o lovitură de stat. Dl. Mihailescu a fost de față atunci și d-sa va putea să spună ca și mine cum a decurs această conversație. Eu nu pot să comunic amănuntele, întrucît atunci ne aflam într-o avalanșă de știri și de evenimente. Dată fiind această situație, care atunci era foarte presantă n-aș putea să iau asupra conștiinței mele o eventuală reproducere a unei conversații. Țin să afirm că în ceea ce privește armistițiul, dl. mareșal Antonescu a fost foarte binevoitor și d-lui nu a înțeles oamenii în chestiunea armistițiului.

M. Antonescu: Dl. Maniu a afirmat că la 23 august 1944 a intrat în guvernul constituit atunci, după arestarea d-lui mareșal Antonescu și în dimineața acelei zile; ca și în ajun, îi ceruse d-lui mareșal să încheie dînsul armistițiul, ca fiind în interesul țării. Prin urmare, d-sa, pe de o parte afirmă că nu a aflat ce a determinat arestarea d-lui mareșal Antonescu decît prin

oamenii de la Palat. Cum poate explica dl. Maniu, fiindcă aceasta este o problemă care privește și răspunderea d-lui mareșal Antonescu, nefind numai o problemă morală, cum poate să explice dl. Maniu, cu răspunderea și conștiința sa de bătrîn om politic, că, acceptînd la 23 august 1944, intrarea sa în guvernul constituit atunci, nu a crezut potrivit să afle motivele și condițiunile în care dl. mareșal Antonescu a fost arestat și să cunoască măcar factorul esențial al arestării?

I. Maniu: Este puțină confuzie de date. Dvs. spuneți că am intrat în guvern la 23 august. Este inexact. Am intrat în guvern la 24 august, după împlinirea de la Palat, deci nu aveam posibilitatea să știu ce s-a întîmplat la Palat la 23 august și nici nu puteam avea răspunderea celor petrecute.

M. Antonescu: Este o chestiune de ore, și atunci mențin întrebarea pentru 24 august.

I. Maniu: Am fost ministru în ziua de 24 august, așa că nu am avut calitatea oficială să mă interesez asupra evenimentelor din 23 august, în care a fost cuprinsă și noua situațiune a d-lui mareșal Antonescu.

Obligațiunea personală de a mă interesa este incontestabilă că o aveam și că am satisfăcut această obligațiune, dar eu aici sînt ascultat ca martor și trebuie să răspund asupra lucrurilor pe care le știu, pe care le-am trăit, și nu asupra celorla pe care le-am auzit.

M. Antonescu: Există o răspundere a guvernării înainte începerii războiului, în timpul purtării războiului și după încetarea războiului. Faptul de la 23 august nu este un fapt întîmplător. În această zi a încetat războiul, prin urmare în dimineața lui 23 august i s-a cerut d-lui mareșal Antonescu, prin d-nii Maniu și Brătianu, să semneze armistițiul. Deci, la 23 august, dl. Maniu scotea că dl. mareșal Antonescu nu numai că nu purta răspunderea pentru alte acte, dar că este cel mai

potrivit, cel mai îndreptățit și cel mai în stare să încheie armistițiul. Dacă la 23 august i s-a cerut d-lui mareșal Antonescu să încheie armistițiul, iar la 23 august dl. Maniu a intrat în guvern, nu s-a interesat d-sa deloc asupra condițiunilor în care dl. mareșal Antonescu a fost arestat? D-sa spune că nu a aflat aceasta decît prin oamenii de la Palat. Crede dl. Maniu că mareșalul Antonescu, cu trecutul lui în țară, cu poziția pe care o avea chiar la 23 august, cînd dl. Maniu îi oferea să semneze armistițiul, putea să fie arestat oricum, ori cînd și în orice fel de împrejurări și nu era potrivit, fiind vorba de răspundere atît de gravă, care angaja tot ceea ce se petrecea și mareșalul să se afle astăzi în boxa acuzațiilor — nu crede dl. Maniu, cu trecutul său și cu experiența pe care o are, că era potrivit atunci să se intereseze, mai cu seamă că fusese și prieten cu dl. mareșal Antonescu, și să vadă pentru ce era arestat mareșalul?

I. Maniu: Desigur că era datorita mea. Însă persoana care ar fi putut să-mi dea informațiuni autentice ar fi fost M. S. Regele. Or, M. S. Regele, în dimineața cînd eu am sosit la Palat, plecase. Încît eu nu am avut onoarea să vorbesc cu Majestatea Sa pînă după ce s-a reîntors. Cred că măsura plecării Majestății Sale de la Palat a fost necesară din cauza bombelor germane și generalul Sănătescu nu putea admite ca regele să rămînă în Palat sub această ploaie de bombe.

Președintele: Cînd ați revăzut pe M. S. Regele?

I. Maniu: Nu aș putea să spun exact, dar s-au scurs mai multe zile.

M. Antonescu: N-a întrebat dl. I. Maniu nici pe generalul Sănătescu, care era președintele Consiliului de Miniștri, ca să cunoască împrejurările în care a fost arestat dl. mareșal Antonescu? Înțeleg să pun această întrebare, fiindcă din afirmațiile d-lui Maniu pare că d-sa nu a avut nici o cunoștință despre arestarea d-lui mareșal Anto-

nescu și că, deci, azi, s-ar desolidariza, de vreme ce nu-i aparține.

I. Maniu: Sigur că am întrebat, și prin faptul că ulterior am primit să fiu ministru în guvern, am arătat că nu m-am desolidarizat de această procedură și că am aprobat-o...

Avocat Eugen Ionescu: Din toate aceste frămîntări care au avut loc din 1941 și pînă în 1944, din toate problemele care l-au preocupat pe acuzatul Mihai Antonescu în legătură cu ieșirea noastră din război, din întrevederile pe care d-sa le-a avut cu dl. Iuliu Maniu, care este părerea d-lui martor? Aceste probleme, aceste frămîntări erau preocupări serioase?

I. Maniu: Sigur că l-am văzut pe dl. ministru Antonescu foarte serios, preocupat de probleme ce erau în curs, între altele de problema armistițiului. De asemenea am constatat că a arătat toată sollicitudinea ca acest armistițiu să poată fi făcut în condiții care corespundeau părerilor d-sale. De aceea cred eu că a înlesnit ca oamenii mei să poată merge la Cairo.

Avocat Paraschivescu-Bălăceanu: Vă rog să întrebați pe dl. martor-dacă a cunoscut vreun program politic al d-lui Ion Antonescu și înainte și după 6 septembrie?

I. Maniu: Da, am cunoscut vederile d-sale și chiar faptul că le-am cunoscut a fost cauza pentru care nu am fost dispus să intru în guvern și nici pe oamenii mei nu i-am lăsat să intre în guvern.

Avocat P. Bălăceanu: A avut acuzatul Ion Antonescu vreo formulare scrisă a programului, sau a făcut o politică de moment?

I. Maniu: Dl. Mareșal nu era om politic, era militar activ, și atunci, firește, nu se ocupa cu tîlcuirea programelor politice, fie ale sale, fie ale altora, însă părerile d-sale erau cunoscute.

Avocat P. Bălăceanu: Prin faptul că acuzatul Ion Antonescu nu avea un program sau un partid, avea Ion Antonescu vreo echipă ministerială, sau era nevoit să re-

curgă la reprezentanții din celelalte partide?

I. Maniu: Într-adevăr, după stirea mea, d-sa nu avea o echipă politică, iar pentru aceasta era, firește, avizat să-și cîștige colaboratori dintre oamenii care erau în afara organizației d-sale. Ori, aceasta mă mira foarte mult — și nu găsesc explicație nici azi — cum dl. mareșal Antonescu s-a adresat pentru a avea colaborarea d-lui Horia Sima, legionarilor etc., ale căror vederi nu concordau cu vederile d-sale, și nu s-a adresat de la început Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal, sau oamenilor din afară de partide, ca în forma aceasta să poată organiza o echipă corespunzătoare ideilor d-sale și posibilității unei conlucrări armonioase și potrivite interesului țării? Eu am avut plăcerea să cercetez pe dl. mareșal Antonescu la d-sa acasă, înainte de evenimentele acestea. Am avut cu d-sa o conversație mai lungă și am constatat cu plăcere că, în ceea ce privește ideile principale, este de acord cu felul nostru de a vedea. În special, am constatat că și d-sa, ca și noi, este în contra unei orientări germanofile și că nu aprobă politica legionară, care era pentru o orientare către Germania. O fi avut motive, pe care eu nu le cunosc și pe care nu mi s-au împărtășit. Deci, cum dl. mareșal, pe urmă și-a schimbat părerea, drumurile noastre s-au despărțit...

Avocat Crăciun Șerbănescu:

cu: Dacă cunoaște dl. Maniu că adevărații reprezentanți ai coloanei a V-a germane în România a fost Garda de fier?

I. Maniu: Nici nu pot recunoaște, nici nu pot infirma.

Avocat Crăciun Șerbănescu: Este publicat și în ziarul *Dreptatea*.

I. Maniu: Nu pot să răspund ca martor, fiindcă nu știu.

Președintele: D-voastră ați spus că nu puteți confirma că adevărații reprezentanți ai coloanei a V-a germane au fost legionarii, dar puteți nega?

I. Maniu: Dacă nu cunosc un lucru, nu-l pot nici confirma, nici infirma, mai ales că e vorba de mărturie sub jurământ.

Acuzatorul public Săracu: Dl. Maniu a primit, după 23 august, pe legionari în partidul d-sale.

I. Maniu: Lucrurile s-au petrecut astfel: eu am discutat problema legionarilor cu dl. Brătianu, cu dl. Pătrășcanu, cu dl. Titel Petrescu și cu toții împreună am căzut de acord că cererea legionarilor de a activa ca partid alături de celelalte nu poate fi admisă. Am hotărît, de comun acord, că mișcarea legionară nu mai poate activa și ea trebuie să fie desființată. De asemenea am hotărît ca acei legionari care nu au miinile pătate de sînge, care nu s-au făcut vinovați de violențe și abuzuri, dacă se leapadă de ideologia lor și se convertesc în mod sincer la convingeri democratice, să poată fi pri-

miți în partidele democratice existente. Era o hotărîre adusă în comun, de toți reprezentanții partidelor. Partidul Național Țărănesc a primit în organizația sa cîțiva din cei care îndeplineau condițiunile fixate. Majoritatea legionarilor au fost primiți de partidul comunist. Acest partid le-a asigurat și locuri de conducere.

Acuzator public Săracu: Eu sînt reprezentantul unui partid muncitoresc, care a avut de suferit de pe urma mișcării legionare. În numele partidului comunist protestez împotriva insultei, pe care martorul a adus-o acestui partid, acuzîndu-l că a primit pe cei mai mulți legionari.

I. Maniu: Dvs. sînteți greșit. Eu nu am acuzat pe nimeni, nici nu am spus lucrurile cu intențiune jignitoare. Am restabilit numai faptele. Eu nu reproșez partidului comunist că a primit pe cei mai mulți legionari, dacă aceștia nu s-au făcut vinovați în trecut de abuzuri. Eu am arătat care este situația.

Acuzat Eugen Cristescu: Rog pe dl. I. Maniu să răspundă dacă a intervenit în mai multe rînduri la mine pentru eliberarea din lagăr a unora dintre prietenii d-sale politici?

I. Maniu: Cine este domnul?

Președintele: Acuzatul Eugen Cristescu.

I. Maniu: Este adevărat.

Președintele: Și ce solicitu-dine ați găsit la acuzatul Eugen Cristescu?

I. Maniu: Am găsit bună-voință. ■

PUBLICITATE = EFICIENȚĂ = REUȘITĂ

Nu ocoliți posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori!

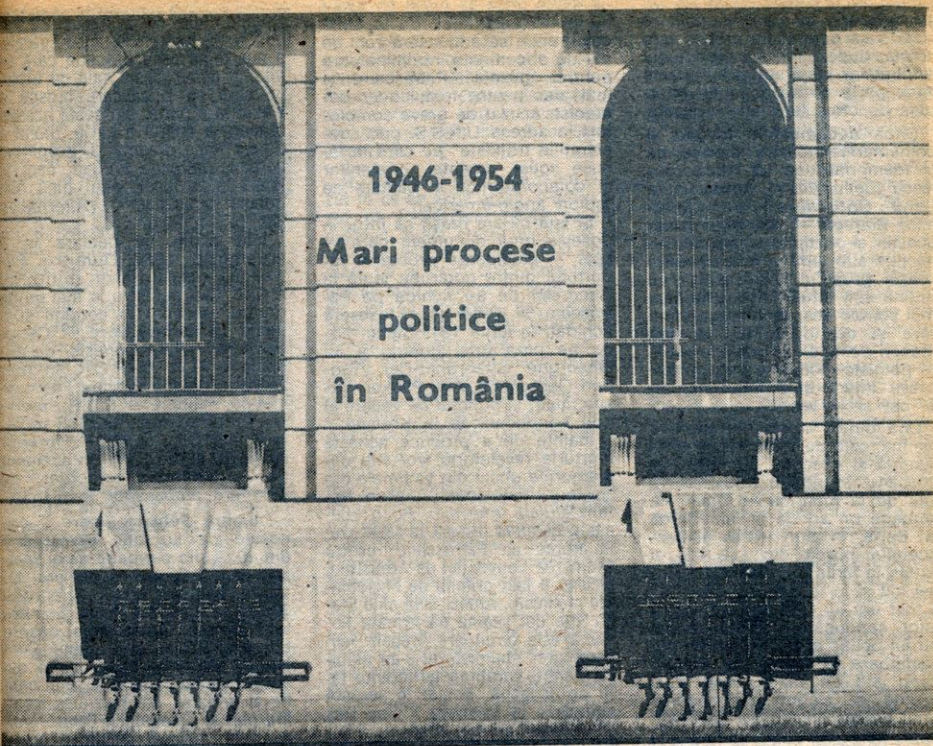
Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rînduri.

Adresați-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre.

Magazin istoric vă stă la dispoziție pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu inițiativele și ofertele dv., cu semnificative pagini din cronică as-censiunii dv. în afaceri.

Publicitatea în Magazin istoric vă oferă o șansă de a vă întîlni cu isto-ria!

procuraturii și justiției militare care s-au ocupat de proces este totală, după cum și metodologia anchetelor inspirate și autorizate face parte dintre acțiunile interzise de orice legislație civilizată.

Dacă documentele inedite și comentariile noastre istorice, ca și memorialistica lui Al. Șerbulescu (Bellu Zilber), Anton Rațiu, Lena Constante, Ioan Mocsony-Stârcea — până acum doar aceștia și-au tipărit mărturiile — au pus sub lumina reflectoarelor „cazul grupului Pătrășcanu”, nu puțin sînt totuși întrebările care mai stăruie despre întreaga montare și deznodămîntul acestei afaceri politice, cu grave implicații politisto-judiciare și cu numeroase interferențe internaționale în est și în vest.

Una dintre întrebările capitale rămîne: cum de a fost totuși condamnat și executat Lucrețiu Pătrășcanu în aprilie 1954, la 13 luni de la moartea lui Stalin, la aproape un an de la înlăturarea lui Beria, în plin proces al dezghețului pornit din U.R.S.S. și extins în țările din răsăritul Europei, cit și în relațiile est-vest? Să fi fost ura lui Gheorghiu-Dej și a altor conducători comunisti din biroul politic al P.C.R. atît de devastatoare și teama de Pătrășcanu atît de mare, încît să-și asume ei singuri răspunderea unui proces politic și a unei execuții care devenea imediat cu efect de bumerang în viața politică internă și în opinia publică mondială — inclusiv în mișcarea comunistă și muncitorească? Să nu fi fost oare Gheorghiu-Dej și tovarășii lui capabili de a elabora o soluție de compromis pentru a explica arestarea timp de șase ani a „grupului” Pătrășcanu cum au reușit să procedeze conducătorii partidelor comuniste din Ungaria pentru a-i elibera pe Imre Naghi și Ianoș Kadar, cei din Polonia pentru a-l elibera pe Wladislaw Gomulka sau cei din Cehoslovacia pentru a-l salva pe Dubcek, Svoboda, Smrkovsky?

Deși răspunsurile negative la aceste dileme istorice ar parea suficiente pentru soluția execuției lui Pătrășcanu (și Kofler) și, a grelelor condamnări suferite de ceilalți arestați și inculpați, simțeam că totuși lipsește ceva. Acel ceva ce putea da în primăvara anului 1954 — să nu omitem niciodată că istoria nu poate și nu trebuie examinată decît în contextul timpului și locului dat și nu în viziuni post-factum și mai ales nu cu modelări post-factum, cum ne obișnuiseră ideologiile totalitare — *semnalul verde* tuturor aprehensiunilor lui Gheorghiu-Dej. Și acel *semnal verde*

nu putea veni decît de la Moscova, unde se adunaseră zeci de mii de documente incriminatoare pentru „grupul” Pătrășcanu și mai ales pentru fostul lider comunist, acuzat de grave comploturi la adresa U.R.S.S. prin „declarațiile trokiste” pe care le făcuse soției, amantei, prietenilor și colaboratorilor în calitate de „șpion anglo-american”.

Și iată că am reușit să intru în posesia unui document care — sper — elucidează problema raportului dintre hotărîrea luată la București de a-l lichida pe Pătrășcanu și Kofler (cum fuseseră lichidați în iunie 1945 Ștefan Foriș pe baza unei hotărîri a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Ana Pauker, Vasile Luca) și punctul de vedere al noii conduceri de la Kremlin.

Înainte de a produce această măturie revelatorie, voi cita din memoriile uneia din victimele din „grupul” Pătrășcanu, Anton Rațiu *Celulele Infernului Rosu*: „Comisia Română trimisă la Moscova, în frunte cu Pătrășcanu, pentru semnarea Convenției de Armistițiu, nici nu a fost primită de oficialitățile staliniste. Atunci însă cînd Stalin și-a dat seama că Armata Română este biruitoare, trupele „eliberatoare” staliniste ni s-au alăturat pentru curățirea teritoriului țării de ocupați. Numai în această situație — la Moscova — s-au tras 21 de salve de, în semn că România a fost „eliberată” de Armatele Sovietice, după care a fost primită Comisia Română de oficialitățile lor... Oare ce s-ar fi întimplat dacă Armata Română ar fi fost distrusă de hitleriști?

Înainte însă Molotov l-a primit pe Lucrețiu Pătrășcanu nu spre a-l felicita pentru reușita actului insurrecțional, ci pentru a-l certa: „De ce ai venit la Moscova? Am trasat clar sarcina să nu participe nici un comunist la semnarea Convenției de Armistițiu. Noi cu burghezia română trebuie să ne răfuim!”. Da, cu burghezia română, pentru că reprezentanții ei nu au fost de acord niciodată ca Basarabia și Bucovina de Nord să fie anexate Uniunii Sovietice! Așa după cum nici Antonescu n-a acceptat să o facă! Dar, ceea ce nu se cunoaște, nefiind consemnat în nici unul din actele oficiale, ci doar din mărturiile directe făcute mie și lui Nicolae Betea de Lucrețiu Pătrășcanu personal, este că el a fost primit de Stalin care, în loc să-i răspundă la salut, a rostit cu brutalitate, gata, gata să-l palmuiască, următoarele

cuvinte: „De ce ai făcut 23 august?” Și, întorcîndu-se cu spatele, a pus mîna pe o draperie care se afla în dosul mesei sale de lucru, pe care cu o mișcare bruscă a tras-o la o parte. Din dosul acestei draperii a apărut o hartă. Stalin a ridicat mîna dreaptă și, acoperind aproape întreaga Europă, deci și România, a tipat: „Noi pînă aici trebuie să ocupăm!”. (*Alternativă* '90, nr. 4/1991).

Iată acum ce declara la 2 noiembrie 1967 Dumitru Petrescu, unul dintre militanții P.C.R., fost ministru în mai multe rînduri, decedat în condiții suspecte la Karlovy-Vary — Cehoslovacia, în fața Comisiei de anchetă a C.C. al P.C.R. în prezența lui Vasile Patilîneț, de asemenea militant al P.C.R., membru un timp, după 1965, al secretariatului C.C. al P.C.R., ulterior ministru, și mort într-un accident de automobil, neelucidat, pe cînd era ambasador în Turcia.

Dumitru Petrescu, care îl cunoștea pe Lucrețiu Pătrășcanu din 1922, din perioada de organizare a U.T.C.-ului, a declarat lui Vasile Patilîneț și lui Gheorghe Stoica la Comisia de la Comitetul Central, următoarele despre Lucrețiu Pătrășcanu: „După Conferința națională a partidului din 1945 eu eram general și șeful politic al armatei. Am fost ales membru plin al Comitetului Central, numai că nu s-a publicat lucrul acesta, din cauză că eram la armată. În perioada aceasta participam la ședințele de la Comitetul Central, care se țineau destul de des și dezorganizat. La o ședință — la care se pare că Pătrășcanu nu participa — s-a discutat ceva în legătură cu Pătrășcanu, pentru că pe atunci se duceau discuții: ba se știa, ba nu se știa că el este membru al Biroului Politic. Eu atunci, tot așa nelămurit, și cu îndoielă am pus unele întrebări, la care nu am primit răspuns.

În pauză, Ana Pauker a venit la mine și mi-a spus: uite cum este situația cu Pătrășcanu: unii contestă că trebuie să fie membru al Biroului Politic, alții sînt pentru. Problema aceasta a fost discutată cu Stalin, cînd am fost eu cu Ghîță și cu Luca la Moscova. Știu că Gheorghiu-Dej era împotriva ca el să fie în Biroul Politic, cît puțin avea o poziție refractară lui Pătrășcanu și în discuția cu Stalin a prezentat punctul de vedere că el să nu fie în Biroul Politic, pentru că a fost în legătură cu maniștii, cu regele... Ana Pauker spunea că ea a susținut ca Pătrășcanu să fie membru în Biroul Politic. Stalin a spus: aceasta este un om cu trecut, care este cunoscut în țară, are lipsurile lui, dar de ce nu poate să fie

¹ Magazin istoric, nr. 6/1991, memoriul lui Grigore Galotcov despre întrederea cu V.M. Molotov din 24 iunie 1941.

membru al Biroului Politic? Sint de părere că poate și trebuie să fie membru al Biroului Politic.

Discuția care a avut loc în Comitetul Central a reflectat într-o oarecare măsură tocmai discuția care avușese loc la Moscova.

În legătură cu Pătrășcanu mai am un episod. În ianuarie 1954 a plecat o delegație guvernamentală la Moscova, din care făceau parte Gheorghiu-Dej, M. Constantinescu, Al. Brlădeanu și eu. Acolo am discutat și probleme de stat și probleme de partid. Pe vremea aceea prim-secretar era Malenkov, iar Hrușciiov era secretar.

În vremea aceea eu eram în conflict cu Miron Constantinescu. Am declarat de o mie de ori și declar și acum: am făcut și eu greșeli, dar cu Miron Constantinescu n-am avut nimic de împărțit. Când am fost șeful Direcției organizatorice, cu M. Constantinescu am lucrat bine, dar în martie 1951, când am trecut la aprovizionare, am început să intru în conflict cu M. Constantinescu. Pe vremea aceea, el era președintele CSP-ului. De ce aveam conflicte? Pentru că dezinforma, făcea planuri nerealiste și eu trebuia să asigur toată aprovizionarea și mă trezeam cu 30-35% materiale deficitare. În primul rînd, M. Constantinescu nu se consulta, iar, în al doilea rînd, nu ținea cont de punctele de vedere pe care le expuneam.

În 1954, când am ajuns la Moscova, sovieticii probabil știau de aceste conflicte dintre mine și M. Constantinescu. După ce am terminat discuțiile cu ei, trebuia să rămînă cineva ca să semneze niște acorduri. Eu nu vroiam să rămîn, pentru că știam că sovieticii nu aveau părere bună despre mine, pentru că eu am avut conflicte și cu ei. Totuși a trebuit să rămîn, și am semnat niște convenții. Împreună cu mine a rămas și M. Constantinescu și eu am rămas mirat de ce a rămas și el. El făcea pe atunci niște gesturi de nabab; nu din punct de vedere bănesc, dar moral...

Într-o zi îl întreb: ascultă, tu de ce stai aici? Îmi spunea, ba că se duce la Comitetul Central, ba în altă parte. La urmă mi-a spus că este așteptat de Malenkov. L-am întrebat, de ce să te duci la Malenkov, pentru că acolo s-au discutat toate problemele. Atunci scoate un dosar de 50 pag. bătute la mașină în rușește, care cuprinde actul de acuzare împotriva lui Pătrășcanu. Când mi-a dat să citesc actul de acuzare a lui Pătrășcanu am avut un sentiment de emoție, de tulburare, pentru că știam că Pătrășcanu este arestat și bănuiam că acolo nu se vor scrie lucruri plăcute. Am început să citesc și am

văzut că acolo se scriu atîtea lucruri. Am citit 5-6 pagini, m-am uitat la sfîrșit am văzut că se cere condamnarea lui la moarte și i-am spus lui M. Constantinescu: ia-l înapoi, eu nu citesc documentul acesta, nu mă bag în chestiunea aceasta, și i-am dat documentul înapoi.

Nu l-am citit pentru că n-am crezut în ce se scrie acolo, n-am crezut că Pătrășcanu poate să fie dușman, n-am crezut niciodată și nu cred nici acum că a fost dușman. Că el ar fi putut face unele greșeli cînd a lucrat cu regele, aici nu pot să apreciez, dar de aici pînă la dușman, agent, spion, nici într-un caz nu poate fi vorba.

Am dat materialul înapoi lui Miron. El mi-a cerut să-mi spun părerea. I-am spus că nu mă bag în chestiuni din astea. Apoi Miron a plecat la Malenkov, iar cînd s-a întors mi-a spus că a rezolvat problema: în ce sens nu mi-a spus, dar eu am înțeles «rezolvat», adică că sovieticii și-au dat acordul pentru executarea lui Pătrășcanu.

În cursul aceleiași discuții cu Comisia de partid, Dumitru Petrescu a ținut să mai adauge:

„Între timp mi-am amintit încă ceva în legătură cu Pătrășcanu. În timpul procesului, fiind membru în prezidiul guvernului, m-am dus la Chișinevschi să rezolv unele probleme. El ca să mă flateze, mi-a spus: vino să ascuți ceva. Problema cu care eu venisem nu o putea rezolva Chișinevschi și am mers împreună la Dej în cabinet. Ușa de la camera de odihnă era deschisă și Dej asculta procesul imprimat pe bandă de magnetofon. Întîmplător am nimerit tocmai cînd vorbea Pătrășcanu. Vă mărturisesc cînst că vorbea omul acesta cu atîta tărie că nu este vinovat, încît te impresiona. Am stat două-trei minute, am spus hai să rezolvăm problema cu care am venit, și am plecat.

Vedeți de problema asta mi-am adus aminte, dar problema cea-laltă nu-mi amintesc. Cu o ocazie, referindu-se la procesul Pătrășcanu, Dej mi-a spus: știi, ce am suferit noi la siguranță e mizilic; ce au suferit aceștia e groaznic”.

Lați deci că Malenkov, moștenitorul lui Stalin desemnat oficios la Congresul XIX al P.C.U.S. din noiembrie 1952, nu s-a îndepărtat de linia politică a părintelui popoarelor.

În limitele propriei noastre anchete istorice sintem clarificați. Rămîne însă ca o *necesitate absolută* pentru cercetarea noastră istorică, de data aceasta cu adevărat științifică și obiectivă, să se poată avea acces la documentele P.C.R. de după 23 august 1944, inclusiv la stenogramele discuțiilor

lor din Biroul Politic și din plenele Comitetului Central sau ale Congreselor, Conferințelor naționale și ale altor consfătuiri, chiar în limita legală de pînă în urmă cu 30 ani. Rămîne de discutat în ce măsură acest acces nu poate fi asigurat chiar pînă la documentele din 22 decembrie 1989, cînd acest partid care a purtat răspunderea politicii interne și externe a României după 30 decembrie 1947 a dispărut nu doar de pe scena politică a țării, ci chiar din viață, datorită revoluției care a schimbat întreaga desfășurare a istoriei naționale în contextul prăbușirii structurilor comunismului în toate celelalte state socialiste din Europa centrală și de sud-est: statul-partid și partidul-stat au încetat de a mai exista, iar arhivele lor trebuie puse în slujba cercetării care să valorifice ceea ce a însemnat suferința unui popor întreg ca și experiența sa istorică de 45 de ani de totalitarism, experiență care însă nu poate nici dispărea, nici să fie radiată.

Nu mai puțin important pentru adevărul istoric este — așa cum am mai scris-o în repetate rînduri — accesul la arhivele diferitelor instituții de stat și de partid din U.R.S.S.: guvern, P.C.U.S., K.G.B., Ministerul apărării naționale, Ministerul de interne. Procesul Antonescu (deținerea marelui timp de 18 luni în U.R.S.S. și filmul execuției sale), Procesul Pătrășcanu și întreaga anchetă, Procesul conducerii P.N.T., numeroase alte procese din această perioadă ca și multe, foarte multe acte politice și economice din România își regăsesc în arhivele sovietice documente de cea mai mare însemnătate. Sintem convinși că și colegii noștri din fosta U.R.S.S. sint dornici ca istoria relațiilor dintre țările noastre să se scuture de tot ceea ce este zgură și nu aparține generației actuale ci trecutului.

Acum la închiderea „cazului” grupului Pătrășcanu, așteptăm astfel din partea arhivelor românești și sovietice, cit și a tuturor persoanelor implicate, indiferent de forma în care au fost antrenate în acest caz istoric, să ne scrie, semnăindu-ne noi documente necunoscute nouă, aspecte inedite din viața arestaților și inculpaților, mărturii și probe semnificative pentru istoria noastră contemporană. Cu același interes, desigur, vom privi și mărturiile și documentele despre alte mari procese politice puse la cale de regimul comunist.

Tuturor le adresăm mulțumirile noastre anticipate. ■

1948: UN MOMENT DRAMATIC ÎN ISTORIA ACADEMIEI ROMÂNE

MARIN AIFTINCĂ

Abia s-au stins ecourile manifestărilor științifice de anul trecut, care au marcat împlinirea a 125 ani de la întemeierea Academiei Române (Magazin istoric, nr. 12/1991). Deși privită strict din perspectiva temporalității virsta instituției academice românești este mai mică în comparație cu aceea a primelor instituții europene de acest fel, Academia Română se mândrește cu înfăptuirii care justifică pe deplin venerația noastră. Amintim în primul rind faptul că, pe lângă rosturile sale cultural-științifice, ea a intruchipat, încă de la începuturile sale, Idealul unității naționale a tuturor românilor. Dacă suratele ei din apusul Europei s-au consacrat în exclusivitate cultivării științelor și artelor, Academia Română, care, inclusiv prin aspectul său organizatoric, exprima „unirea dinaintea

Unirii”, a socotit că, în afară de cultivarea limbii, literaturii și istoriei poporului nostru, lupta pentru unitatea culturală și politică a românilor de pretutindeni este o componentă intrinsecă a programului său de acțiune (Magazin istoric, nr. 10-12/1988). Și — cum se exprima atît de plastic Barbu Ștefănescu-Delavrancea în 1916 — ea a izbutit „topind istoria suferințelor noastre seculare”, „să scoată „din zgura trecutului, nobil și lamur, un singur suflet al unei singure ființe, al românimii de altădată și al românimii de totdeauna”.

Poate că tocmai această trăsătură distinctivă a Academiei Române a constituit, între altele, un factor care a potențat drama sa din anul 1948. Mai ales că acțiunea energică a înaltului for de cultură împotriva rapturilor teritoriale din vara anului 1940 era încă vie în conștiința publică (Magazin istoric, nr. 1/1991).

În imagine: o sesiune a plenului Academiei Române, în 1941.

Ceea ce nu se iartă

Se știe că îndată după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, membrii Academiei Române s-au întrunit în ședință publică, în ziua de 5 iulie, pentru a protesta în fața nedreptăților la care era supusă țara. Președintele Academiei, filosoful C. Rădulescu-Motru, în deschiderea ședinței, a declarat cu amărăciune, care, de fapt, era amărăciunea și durerea întregii națiuni: „Unitatea neamului nostru a fost grav știrbită în cursul săptămânii trecute. Silit de conjunctura nenorocită produsă de război, guvernul M.S. Regelui a fost nevoit să primească nota cu caracter de ultimatum a Uniunii Sovietelor Ruse și în consecință a ordonat armatei să evacueze teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord... Jertfa este dureroasă. Ea reteză două dintre cele mai viguroase vârstare ale ființei românismului... Academia Română, care prin compunerea membrilor ei, a fost de la început un simbol al unității culturale a tuturor românilor, își va îndeplini cu sfîntenie datoria sa în viitor, așa cum și-a îndeplinit-o și în trecut”.

În final, președintele Academiei a propus, ceea ce a și fost acceptat în unanimitate, să se declanșeze „o activitate îndoită pentru a face să învingă în istoria lumii dreapta cauzei românești”. În ședința din 12 iulie, propunerea, susținută între alții de Ion Petrovici, Emil Racoviță, Dimitrie Gusti, Alexandru Lapadatu, Ștefan Ciobanu și Ion Nistor, a condus la adoptarea hotărârii ca Academia Română să adreseze un memoriu tuturor academiei lumii în care să fie înfățișată cu argumente strict științifice problema Basarabiei și a Bucovinei de Nord rupte de la trupul țării în urma actului ultimativ al guvernului sovietic.

Reîntorși din vacanța de vară, membrii Academiei s-au întrunit în ședință la 20 septembrie, pentru a-și exprima protestul față de noile răpuri teritoriale la care fusese su-

pusă România. „De la ultima ședință, în care am avut durerea să luăm act de silită ocupare a Basarabiei și a nordului Bucovinei — arăta C. Rădulescu-Motru, președintele înaltului for, în deschiderea ședinței —, patria noastră a suferit alte pierderi nouă. A treia parte din teritoriul ei a fost înstrăinat. S-a înjumătățit Ardealul, trecând sub stăpânirea maghiară peste un milion de români; iar în zilele acestea, Dobrogea de sud trece la bulgari. Astfel, statul român, întregit în urma jertfelor făcute în timpul războiului din 1916-1918, a fost micșorat, în suprafața sa teritorială, cu mai mult de o treime”.

Modelul sovietic

Transformările politice și sociale atât de brutale ce se desfășurau în România, împinsă, sub presiunea sovietică, pe calea socialismului, nu puteau ocoli și nu au ocolit Academia Română. Așa cum modelul general viabil pentru socialism era cel sovietic, tot astfel modelul instituțiilor specifice trebuia să fie tot cel sovietic. Ca urmare, Academia Română trebuia mai întâi supusă unui proces demolator și după aceea recondiționată după prototipul Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Planul acestei operațiuni, cu consecințe nefaste asupra științei și culturii românești, a fost conceput pînă la detalii și aplicat de conducerea partidului comunist, prin Mihail Roller, care acționa în numele Secției de Știință și cultură a C.C. al partidului comunist, sub supravegherea drastică a Moscovei.

Primul pas în aplicarea planului amintit a fost etatizarea instituției și suprimarea autonomiei ei, principiu fundamental care călăuzise activitatea Academiei pînă atunci. Măsura s-a materializat prin Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 76, din 9 iulie 1948, prin care Academia Română devenea instituție de stat, primind numele

de Academia Republicii Populare Române, precizându-se, totodată, că aceasta își va „desfășura activitatea potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare a Republicii Populare Române”.

Pentru elaborarea statutului, Secția de Știință și cultură a C.C. al partidului comunist (atunci activînd sub denumirea de Partidul Muncitoresc Român) a desemnat un comitet provizoriu format din 17 persoane, majoritatea academicieni, cu însărcinarea expresă ca, în termen de 45 zile, să prezinte spre aprobarea președintelui Consiliului de Miniștri documentul respectiv. Același comitet a primit și însărcinarea de a „prelua și administra bunurile” Academiei, provenite, cum se știe, din donații făcute de-a lungul anilor de membrii înaltului for sau de către alte persoane, pentru a sprijini împlinirea rosturilor sale științifice, culturale și patriotice.

Marele filosof german Immanuel Kant afirma că nu trebuie să te umflești în fața mai marilor lumii, avertizînd că „cel ce se face rimă, nu se poate plînge că este călcat în picioare”. Și avea, desigur, dreptate, dar el gîndea totul într-un cadru delimitat de valorile morale. Dar ce era, oare, de făcut atunci, în 1948, cînd normei morale i se substitua argumentul forței? Ce puteau face membrii Academiei în fața inumanei brutalități staliniste care asalta pe toate căile și cu toate mijloacele instituția lor? Răspunsul l-a dat fiecare după puterile sale și potrivit conștiinței sale. În orice caz, nimeni nu s-a împotrivit fătis, pentru că un astfel de gest l-ar fi plătit cu viața, iar noi nu avem dreptul să pretindem nimănui o asemenea jertfă.

Încurajată de lipsa rezistenței ostiei academice, puterea politică comunistă a supus instituția unei drastice epurări, pe baza criteriului că „nu pot fi membri ai Academiei Republicii Populare Române persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunînd prin aceasta in-

tereselor țării și ale poporului". Astăzi știm bine cum se atribuiau aceste epitet-acuze și ce consecințe nefaste aveau ele asupra celor vizati. În fapt, acest criteriu extrem de vag a dat posibilitatea îndepărtării din Academie a tuturor celor care și-au manifestat atașamentul lor față de țară și idealurile naționale, așa cum a fost cazul în vara anului 1940, ori aceia care nu aveau comunismul și stalinismul. Amintim aici, spre exemplu, cazul filosofului P.P. Negulescu, care, deși luase atitudine față de împotriva fascismului, a fost scos din Academie pentru că în cunoscuta sa lucrare *Destinul omenirii* se pronunțase critic față de realitățile din Uniunea Sovietică.

Cu prilejul epurărilor, au fost înlăturate din Academie aproape o sută de personalități ale vieții noastre culturale și științifice, ignorându-se total orice criteriu valoric și științific. Prin punerea lor în afara cadrului adecvat creației, prin victimizarea intelectualității autentice a țării, s-a produs o dramă de proporții naționale, cu grave consecințe pentru cultura și știința românească, pentru progresul general al țării.

Cum era de așteptat, cel mai greu încercat au fost secțiunile literară și istorică. Între numeroasele personalități rămase în afara Academiei cu acest prilej, ca efect al decretului amintit mai sus, menționăm pe Lucian Blaga, Theodor Capidan, Dumitru Caracostea, Ștefan Ciobanu, Ion Petrovici, Constantin Rădulescu-Motru, I.A. Bassarescu, Marcu Beza, Tiberiu Brediceanu, Mihai Codreanu, Onisifor Ghibu, Pantelimon Halipaș, Basil Munteanu, Marin Simionescu-Rîmniceanu, Ilie Torouțiu, Al. Tzigara-Samurcaș, Ion Mușlea, Nicolae Bănescu, Gh.I. Brătianu, Silviu Dragomir, D. Gusti, Alexandru Lapedatu, Ioan Lupăș, Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, Ion I. Nistor, Radu R. Rosetti, Victor Slăvescu, Mihail Costăchescu, Virgiliu Drăghiceanu, George Fotino, Vasile Grecu, Scarlat

Lambrino, Constantin Marinescu, Ștefan Metes, Vespasian V. Pella, Ion Răducanu, Zenobie Păclișanu, Nicolae Caranfil, Alexandru Ciucă, Dragomir Hurmuzescu, N. Ionescu-Șișești, Constantin Motaș, generalul Paul Teodorescu, Mircea Cancicov, D.N. Ciotori, Artur Gorovei, Emil Hațieganu, episcopul Emil Hossu, Ioan Lapedatu, C. Levaditi, Iuliu Maniu, G.G. Miromescu, Ștefan Popescu și mulți alții. (Aceștia, precum și ceilalți membri activi, corespondenți și de onoare, cărora în mod abuziv li se retrăsese calitatea academică în 1948, au fost repuși în drepturile lor prin hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 3 iulie 1990.)

De la membri aleși, la cei numiți

La 12 august 1948 a fost publicat Decretul nr. 1454 al aceluiași prezidiu prin care erau numiți 27 membri titulari activi și 15 membri titulari onorifici ai Academiei.

În noua componență a Academiei, pe lângă unii foști academicieni, întâlnim și persoane noi, unele fără nici un merit pe tărâm științific sau artistic, chemate pe locurile onorate de cei ce fuseseră abuziv înlăturați pentru că nu se încovoiaseră în fața „noii orientări”.

Decretul amintit stabilea structura organizatorică a Academiei, funcționind pe șase secțiuni, indicându-se componența fiecăreia dintre ele. La cea de științe istorice, filosofice și economico-juridice erau numiți ca membri titulari activi: Petre Constantinescu-Iași, Barbu Lăzăreanu și Andrei Rădulescu, iar Constantin Moisiu, ca membru titular onorific. Secțiunea de știința limbii, literaturii și artei era cea mai numeroasă: George Călinescu, Gaal Gabor, Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Alexandru Rosetti, Mihail Sadoveanu și Alexandru Toma — ca membri titulari activi, George Enescu, Gala Galaction, G. Murnu, G. Oprescu, Gh. Pe-

trașcu și J.A.I. Steriadi — ca membri titulari onorifici.

Prin decretul aceluiași for cu nr. 1455, datat tot 12 august 1948, a fost stabilită și componența Prezidiului Academiei, din care făceau parte: Traian Săvulescu (președinte), Gheorghe Nicolau (secretar general), iar ca membri: Barbu Lăzăreanu (director general al Bibliotecii Academiei) și cei șase președinți ai secțiunilor: Simion Stoilov, Eugen Macovski, Nicolae Profir, Ștefan Nicolau, Petre Constantinescu-Iași și Mihail Sadoveanu.

Cele două decrete se întemeiau pe Statutul Academiei, care preciza subordonarea directă a Academiei față de Președinția Consiliului de Miniștri, careia trebuia să-i prezinte periodic dări de seamă privitoare la activitatea desfășurată. În ceea ce privește obiectivele majore ale noii instituții, acestea trebuiau să fie contribuția „prin toate mijloacele la propășirea generală a științei, literelor și artelor în Republica Populară Română, precum și să studieze, să folosească și să dezvolte cuceririle științifico-culturale universale...”, să contribuie la consolidarea democrației populare în drum spre socialism. În fine, alegerea membrilor titulari și de onoare ai Academiei urma să fie confirmată de Președinția Consiliului de Miniștri; aceiași gîr trebuiau să-l capete și cei aleși în funcțiile de conducere ale instituției.

După tipicuri kominterniste

Este limpede că puterea politică comunistă își asigura astfel controlul riguros și posibilitatea de a interveni direct în treburile Academiei. În perioada imediat următoare, Academia, și prin ea, știința și cultura românească au fost supuse unei puternice acțiuni de ideologizare și rusificare, fenomen ușor de sesizat prin măsurile adoptate. Este cu totul semnificativ în acest sens cazul *Revistei de*

oftalmologie, o publicație științifică, acuzată în termeni extrem de duri pentru că, chipurile, se situa pe o „poziție cosmopolită, antipatriotică și antiștiințifică”.

În fond ce anume iritase atât de tare Secția de știință și cultură a C.C. al partidului comunist, încât aceasta ceruse conducerii Academiei să ia atitudine? Totul a fost înscenat și s-a desfășurat după tipicul kominternist atât de cunoscut. Faptul că revista publica, în limbi de circulație internațională, diferite studii ale unor specialiști din Occident, că nu acorda suficient spațiu prezentării realizărilor oftalmologului sovietic V.P. Filatov, au fost tot atâtea grave capete de acuzare. Ca urmare, Secția de științe medicale a Academiei a primit dispoziție să redacteze un raport inchiizitorial (se intitula *Pentru o justă orientare a activității științifice în R.P.R.* și fusese încredințat spre elaborare președintelui Academiei, Traian Săvulescu), acuzînd publicația amintită că, nutrinnd un dispreț față de specialiștii și publicul românesc, față de limba română, se făcea vinovată „de ploconire slugarnică față de știința burgheză, decadentă din Apus, de ignorare a științei sovietice, care este cea mai înaintată din lume” etc. După ce a fost discutat în ședința Secțiunii de științe medicale, raportul a fost înaintat Președintelui Academiei, cerindu-se măsuri de pedepsire și de suprimare a oricărei posibilități de repetare a unor astfel de „greșeli”.

Pe baza raportului, s-a adoptat o hotărâre specială. Traian Săvulescu a ținut o expunere plină de citate din Stalin, elocventă prin limbajul ei ideologizant, de proslăvire a tot ceea ce era rusesc, de minimalizare a valorilor științei și culturii naționale, și care reflecta noua conduită și noul spirit impus forului academic reorganizat prin decretul din 1948. Dacă adăugăm aici titlurile citorva dintre „comunicările” susținute în perioada imediat următoare, sensurile și obiecti-

vele urmărite prin acțiunea de reorganizare a Academiei Române devin și mai limpezi. Între așa-zisele comunicări științifice amintim pe cele intitulate: *Planul stalinist de ofensivă contra secetei; Perspectivile deschise creației literare pe planul stalinist pentru transformarea naturii; De la practica domesticirii plantelor, la principii biologice generale. La acestea pot fi adăugate ședințele solenne dedicate zilelor de „7 Noiembrie” sau diverselor „personalități” sovietice, precum și numeroasele telegrame adresate, cu tot ritualul de ploconiri, Academiei de Științe a U.R.S.S.*

Este clar că Academia fusese deturnată cu totul de la scopurile și rosturile sale firești. Sub impulsurile lui M. Roller, personaj de tristă amintire, devenit și el academician în toamna anului 1948, împotriva fostei Academii Române s-a declanșat o susținută campanie de denigrare a activității ei, fiind acuzată că, acționînd ca partizană a „științei pure”, sub-evaluase și disprețuise tehnica, nu avusese plan de lucru precis, că întreținuse și propovăduise cultul personalității individuale, în dauna spiritului colectiv. În cadrul acestei campanii s-au condamnat cu toată violența autonomia și libertatea academică, în umbra căreia fusese cultivat „un șovinism retrograd și ura față de popoarele vecine” etc., etc. În acest context, atribuirea titlului de membru post-mortem marilor clasici ai literaturii române Creangă, Eminescu și Caragiale, dincolo de latura reparatorie a acestei hotărâri, ea căpăta și valențele unui reproș la adresa fostei Academii Române. De bună seamă, autorii acestei campanii denigratoare nu uitau să opună fostei Academii Române noua instituție la baza căreia fuseseră așezate principiile definitorii precum orientarea ei spre caracterul acuzativ al cercetării, planificarea muncii de cercetare, promovarea spiritului muncii colective, alegerea noilor membri în

funcție de fidelitatea lor față de noul regim politic comunist.

Cunoscînd toate acestea și privind retrospectiv este aproape un miracol cum, în ciuda realităților atât de strivitoare, în cadrul Academiei s-a mai putut totuși desfășura o activitate cu roade benefice pentru cultura și știința românească. Desigur, nu poate fi ignorat faptul că, în ciuda dificultăților economice prin care trecea țara, noul regim a căutat să-și apropie Academia, o vreme asigurîndu-i o bază materială corespunzătoare, ceea ce a permis organizarea filialelor sale de la Cluj și Iași, înființarea editurii, achiziționarea de cărți și publicații, crearea unei rețele de institute proprii de cercetare, pe lângă care au început să funcționeze stațiuni experimentale, grădini botanice și zoologice, muzee, biblioteci etc., ceea ce — după atenuarea stalinismului — s-a răsfrînt pozitiv asupra roadelor cercetării. Cum nu este mai puțin adevărat și faptul că, pentru un număr de ani, membrii Academiei au beneficiat de condiții de viață avantajoase.

Academia a urmat, cum era și firesc, mai ales după reorganizarea ei în 1948, destinul general al țării, cu toate meandrele sale dureroase impuse de regimul totalitar comunist. Marile abuzuri impuse în urmă cu 44 ani au putut fi înlăturate decît odată cu dărîmarea structurilor regimului politic ce le inițiasse și înfăptuise. Imediat după Revoluția din decembrie 1989, revigorată, Academia a intrat într-un proces de revenire la rosturile sale firești, inițind un întreg complex de măsuri prin care își reclădește propria sa personalitate. Acțiunea reparatorie a început prin recăpătarea statutului său de autonomie, prin repunerea în drepturi a tuturor celor îndepărtați samavolnic din îndurările sale, prin readucerea la viață a tuturor elementelor de valoare ale tradiției vieții academice românești. ■

La 30 august 1940 avea loc la Viena cel de al doilea „arbitraj” (sau dictat), prin care o mare parte a Transilvaniei era cedată Ungariei de către miniștrii de externe ai Germaniei, Joachim von Ribbentrop, și Italiei, Galeazzo Ciano. Era al doilea „arbitraj” pronunțat de cei doi diplomați. Primul avusese loc cu un an, nouă luni și 28 zile mai devreme. Ce se întâmplase deci la Viena, la 2 noiembrie 1938 și mai ales cum se ajunsese la primul „arbitraj”? Cine îi căzuse victimă, pentru că beneficiarul fusese același.

La sugestia puterilor semnatare ale Acordului de la München din 30 septembrie 1938, între 9 și 13 octombrie 1938 s-au desfășurat, la Komaróm, tratativele ungaro-cesoslovace pentru rezolvarea litigiilor teritoriale dintre cele două state (Magazin istoric, nr. 2/1991). Diplomații maghiari pretindeau ca Cehoslovacia să cedeze necondiționat Ungariei un teritoriu ce se întindea până la linia Bratislava — Nitra — Levice — Rimarska — Sobota — Roznova — Uzherod — Mukacevo, în timp ce delegația guvernului de la Praga era de acord doar cu cedarea unei regiuni restrinse — aproximativ 11% din Slovacia —, cu o populație de 400 000 locuitori. În cele din urmă, ambele delegații au convenit ca problema să fie rezolvată cu sprijinul unui arbitraj al Angliei, Franței, Italiei și Germaniei.

Întrucât primele două state și-au declinat participarea la o nouă conferință internațională ce avea ca obiect o altă rectificare a frontierelor cehoslovace, misiunea de „arbitraj” și-au asumat-o miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei. Prin sentința pronunțată la Viena la 2 noiembrie 1938 (eveniment cunoscut în istorie și sub numele de primul dictat de la Viena), Cehoslo-

---

Noiembrie 1938. S.S.I. informează

MAI ÎNTÂI A FOST CEHOSLOVACIA

CRISTIAN TRONCOTĂ

Încă de la începutul lunii mai a.c. [1938 — C.T.], în regiunile locuite în majoritate de maghiari [din Slovacia și Rusia Subcarpatică — C.T.] și-au făcut apariția numeroși indivizi venind din Ungaria, cu scopul mărturisit de a vinde și distribui cărți de literatură, broșuri, reviste etc.

Este de remarcat că tot acest material nu conținea nimic subversiv, nimic compromițător, ci cărți obișnuite de literatură și, pentru a nu da nimic de bănuț, literatura a fost aleasă potrivit gradului de cultură și pregătire a populației în sinul căreia urma să fie difuzată.

În acest scop, înșelînd vigilența autorităților și organelor de siguranță cehoslovace, acești vinzători ambulanti — în realitate nu erau altceva decît agenți iredențiști inițiați în metodele de propagandă și instruiți în desăvîșirea ac-

telor de terorism și sabotaj — au putut să ia contact cu populația maghiară, slovacă și rutenă de pe teritoriul Cehoslovaciei.

Din contactul cu masele, acești agenți și-au putut da seama, pe de o parte, de atmosfera care începuse să se creeze în jurul ideii de revizuire a hotarelor statului cehoslovac, iar pe de altă parte, să recruteze elementele de încredere pentru desăvîșirea propagandei și acțiunii de subminare a statului.

Propagandă subversivă

Datorită legăturilor întinse pe care unii din acești agenți — în majoritate studenți, preoți, învățători, ziaristi — le aveau peste graniță, au izbutit chiar de la început să solida- rizeze o parte a populației

rutene și slovace împotriva cehilor.

Odată ce elementele de încredere au fost recrutate, s-a început și difuzarea din Ungaria în Cehoslovacia a materialului de propagandă subversivă propriu-zisă. Astfel, la începutul lunii septembrie, sînt răspindite în principalele centre din Slovacia și Rusia Subcarpatică foi de propagandă cu conținut subversiv.

S-a observat că în urma instrucțiunilor date, tot acest material de propagandă nu a fost împărțit de agenții recrutați, ci aruncat de ei în jurul comunelor locuite de maghiari și slovaci.

Este ușor de înțeles rațiunea pentru care s-a adoptat acest procedeu de lucru: pentru ca agenții recrutați să nu poată fi demascați de organele polițienești și de siguranță cehă, ca fiind elemente

vacia a fost obligată să cedeze Ungariei partea de sud a Slovaciei, cu un teritoriu de 12 400 km² și o populație de 1 100 000 oameni.

Primind informații din teritoriu că rezultatele obținute de unguri în Cehoslovacia au repercusiuni negative asupra stării de spirit din Transilvania, analiștii Serviciului Secret de Informații Român au întocmit la 22 noiembrie 1938 un amplu Raport¹ în care sînt reflectate toate detaliile scenariului ce a dus la amputarea teritorială a unui stat vecin, prieten și aliat Românii. Bazat pe un imens material documentar și informativ obținut de „Frontul de vest” (una dintre direcțiile de informații externe ale S.S.I.-ului), Raportul demonstrează că ofensiva diplomatică a guvernului ungar contra Cehoslovaciei a fost condusă de o intensă acțiune defetistă desfășurată în teritoriile revendicate și s-a manifestat printr-o propagandă subversivă, de nuanță iredentistă, prin numeroase acțiuni teroriste conduse de pe teritoriul Ungariei și cu concursul efectiv al oficialităților politice de la Budapesta.

Ceea ce este interesant — și prin aceasta Raportul, ca document istoric, capătă în perspectivă timpului o semnificație aparte —, în partea finală se atrage atenția cercurilor guvernante de la București că se impun măsuri energice la granița din vest, intrucît un scenariu similar celui aplicat Cehoslovaciei se pregătește și României.

În continuare, redăm pasajele mai semnificative din acest document ce ne dezvăluie faptul că amputarea teritorială a Cehoslovaciei din noiembrie 1938, precum și cea a României din august 1940, ambele în favoarea Ungariei, s-au făcut după unul și același plan, devenit, de altfel, o modalitate tipică de acțiune a iredentismului maghiar.

puse în slujba intereselor Budapestei.

Din automobile aume închiriate s-au aruncat numeroase manifeste în districtele Rima-Sobota și Feledince, semnate de organizația denumită „Uniunea pentru apărarea granițelor slovace locuite de maghiari”.

În regiunea Khust au fost răspândite numeroase manifeste prin care se îndemna populația să se răzvrătească împotriva autorităților cehoslovace, cu următorul conținut:

„Frați slovaci!

Visurile noastre naționale s-au îndeplinit. Am creat Slovacia Autonomă.

Jos cu cehii! În lături cu Praga! Proclamăm independența noastră! Noi nu vom mai suferi tirania cehă”.

În regiunea Uzhorod, pe stîlpii de telegraf a fost arborat tricolorul maghiar. În localitatea Tajti, agenții Budapestei au ridicat arcuri de triumf pentru a întâmpina armata maghiară. În localitatea Vác, la învățător, organele polițienești au găsit drapele maghiare. În același timp intrau adînc pe teritoriul Slovaciei avioanele, la fel ca și în Rusia Subcarpatică, aruncînd material de propagandă cu următorul conținut:

„Frați slovaci!

Distrugeți căile ferate, distrugeți oficiile poștale! Lup-

tați pentru Slovacia independentă! Dați foc depozitelor militare! Nu este timp, trebuie să vă realizați independența voastră. Părăsiți armata! Întoarceți-vă cu toate forțele voastre contra cehilor...”

Propaganda maghiară a utilizat, de asemenea, într-o largă măsură posturile clandestine de radio-emisie. Astfel, în orașele Rimászombat, Szob, Rozsna au fost instalate posturi secrete de radio-emisie care — lucrînd pe aceeași lungime de undă cu posturile oficiale slovace (Kosice și Bratislava) — difuzau știri false, pentru a alarma și pune în derută opinia publică, sau desfășurau în limba ucraineană și rușeană o propagandă înversunată împotriva cehilor.

Aceste posturi secrete de radio-emisie, devenite „grupe de radio”, care au activat pe teritoriul ceh înainte de a fi predat ungarilor, mai aveau și misiunea de a comunica cercurilor interesate din Ungaria evenimentele importante ce se petreceau pe teritoriul aflat încă sub controlul guvernului de la Praga. Astfel, în ziua de 8 noiembrie, postul de radio Budapesta a chemat grupele din Munchás și Ungvár, făcîndu-le acestora din urmă oarecare comunicări... S-a remarcat că ori de cîte ori organele militare cehe au vrut să ia măsuri pentru a împiedica activitatea subversivă sau să ia măsuri

împotriva agenților prinși, se primeau ordine de la autoritățile superioare — C.7.] de a se înceta urmărire, „pentru a se evita conflictele și a nu se înăspri relațiile”.

Astfel, populația rurală și în special cea din Rusia Subcarpatică, cu un nivel cultural redus și lipsită de discernămint, a putut fi ușor cîștigată prin promisiuni de către agenții Budapestei, contribuind într-o largă măsură la accentuarea acțiunii de autonomie preconizată de conducătorii slovaci și ucraineni.

În aceste condiții, misiunea agenților veniți din Ungaria, cît și a celor recrutați pe teritoriul ceh, a fost foarte ușoară, căci riscul de a fi prinși și pedepsiți era minim. Către sfîrșitul lunii septembrie, cînd s-a început organizarea unităților denumite „Szabad csapatok” (trupe libere sau neregulate), propaganda a fost continuată de către aceste trupe, la care s-au alăturat numeroși studenți, preoți, ziaristi etc.

În concluzie, se poate afirma că propaganda organizată de agenții revizionismului maghiar pe teritoriul Republicii Cehoslovace a avut un succes desăvîrșit, atîngînd obiectivele urmărite.

Următoarele fapte ilustrează cum nu se poate mai bine această constatare. În seara de 2 noiembrie a.c., cînd a luat sfîrșit Conferința de la Viena și postul de radio

¹ Arh. M.I., F.D., dos. nr. 5 513, f. 3-36.

Budapesta a avut rezultatul, orașul Kosice, în mai puțin de două ore, a fost pavoazat cu drapelul maghiar. Edificiile publice, casele particulare, tramvaiele au arborat tricolorul unguresc. Toată populația, femei, bărbați, tineri, bătrâni, copii și-au pus cordele cu culorile naționale maghiare.

Funcționarii maghiari și slovaci de la poștă, gări și alte autorități publice au refuzat a doua zi să presteze serviciul, sabotând operațiunile de evacuare ce urmau să se efectueze. În vitrinele magazinelor s-a expus fotografia Regentului Horthy, iar pe stradă se distribuiau imnul și crezul maghiar.

Acțiunea teroristă

Acțiunea teroristă a fost opera unor bande înarmate, organizate pe teritoriul ungar, cu concursul oficialității. Misiunea acestor bande era să invadeze teritoriul cehoslovac și să atace diferite puncte, în scopul de a compromite ideea de autoritate a statului cehoslovac, starea de spirit a populației și a crea condiții favorabile unei eventuale intervenții a armatei regulate.

Încă din luna septembrie s-au primit informații despre unele trupe, denumite „Szabad csapatok” (trupe libere), în curs de organizare în diferite localități din Ungaria.

Recrutarea acestor trupe s-a făcut inițial din unitățile de asalt ale organizației naționaliste „Nyilas Keresztek” (Crucile cu Sageti), apoi din membrii diferitelor societăți de tir, de vânătoare și sportive. Ulterior, unitățile constituite astfel au fost completate și încadrate cu ofițeri și subofițeri din cadrele active și de rezervă ale armatei maghiare.

Pentru a masca patronajul oficialității și adevăratul rost al trupelor neregulate, s-au lansat diferite zvonuri, afirmând că aceste unități urmează să întreprindă acțiuni contra evreilor din interior, provocând tulburări care să

aducă la guvern partidul național-socialist, apoi s-a afirmat că vor fi întrebuițate la repararea drumurilor și alte asemenea. Trupele neregulate erau plătite cu doi pengó pe zi (circa 50 lei).

S-au identificat în total 11 centre de organizare și instruire a bandelor, cu un total de 18 batalioane, cuprinzând 15 000 de oameni.

[În continuare documentul descrie pe larg toate aceste centre de instrucție, localitățile de cantonament, efectivele, denumirea, ofițerii instructori, comandanții, armamentul și muniția din dotare — C. T.]

Acțiunea din sectorul Feled (8 km S.E. Rimaszombat) — Volkenee a fost primul atac de bande, marcând începutul acțiunii teroriste și a avut loc la 5 octombrie, în ajunul Conferinței de la Komárom. Acțiunea s-a desfășurat pe un front de 10 km și a fost condusă de către comandantul companiei 9/7 gr. pază Hanginy. La acest atac au participat și santinelele de la pichetele de grăniceri dintre Uraj și Domhaza.

Posturile de grăniceri cehi, complet surprinse, au fost nevoite să se retragă. La dezorientarea lor a contribuit foarte mult și populația maghiară din regiune. Numeroși indivizi circulau prin zonă, strigând: „fugiți că vin batalioanele de unguri!”, acreditând zvonul că atacă batalioane și trupe importante.

Nesiguranța trupelor de frontieră cehoslovacă a durat toată noaptea. Abia dimineața și-au putut da seama de realitate și au reușit să reacționeze cu succes, astfel că acțiunea bandelor a fost lichidată prin reprimarea lor. Cele două plutoane de pe direcția principală au ajuns pînă la calea ferată Feled-Rima-Szécs, unde au fost oprite cu focuri de armă automată de la postul aflat pe mamelonul de lângă Kaczago Puszta. Acțiunea lor s-a soldat cu pierderi de 8 morți, 18 prizonieri și circa 25 răniți.

De remarcat: pentru a se induce în eroare posturile vecine de grăniceri cehi, unul

din cele două plutoane s-a retras, prefăcându-se că este o unitate cehoslovacă. Astfel, a simulat un atac către frontiera ungară înaintînd în salturi și trăgînd într-un inamic imaginat, pînă cînd a depășit frontiera. Trucul a reușit complet, căci două posturi cehi care puteau interveni la timp pentru a tăia retragerea bandei nu au intervenit deloc, crezînd că este o unitate amică.

În ce privește consecințele diplomatice ale acestei acțiuni, atașatul militar maghiar a formulat scuze la Praga, susținînd că acțiunea a fost întreprinsă de comandantul companiei de grăniceri, căpitănelul Felecsiki, din proprie inițiativă, găsindu-se în stare de ebrietate...

Un alt atac terorist a fost întreprins în seara zilei de 11 octombrie cînd banda comandată de slt. Molnar a atacat gara Borzava, a aruncat în aer un pod de cale ferată, a oprit un tren de persoane, a distrus acele linii de la intrarea și ieșirea din gară, precum și toată instalația gării, iar un conducător de tren a fost ucis. Atacatorii erau înarmați cu pistoale automate, grenade de mînă și o pușcă mitralieră.

După săvîrșirea atacului, banda a luat cu ea un locotenent din armata cehă și un jandarm, care se aflau în tren, apoi s-a retras pe teritoriul ungar. Un dezertor din această bandă s-a predat însă postului de jandarmi și a dat informații despre banda comandată de lt. Prém, în curs de înaintare spre Munkacs. În urma informațiilor luate de la dezertor, în ziua de 12 octombrie s-au luat măsuri de încercuire a ei. Trupele cehi au făcut 16 prizonieri, între care și lt. de rezervă Matak din Budapesta. Restul agresorilor au reușit să fugă pe teritoriul ungar.

O altă bandă care a atacat în aceeași zonă a fost comandată de lt. Imră. Acțiunea acesteia a fost surprinsă de trupele cehi, în timp ce poposea la marginea unui lăstăriș, la sud de Berehova. Banda puternic atacată de

trupele terestre, în legătură cu aviația și cu tancurile, a intrat în panică, astfel că a început să se retragă. Pierderile suferite de bandă au fost de 60 morți, precum și 20 ofițeri (dintre care doi activi), 62 subofițeri și 210 soldați prizonieri.

În această bandă s-au mai găsit 9 ziariști care sînt: Szabo Gyula, Rajkay Laszlo și Laky Laszlo de la *Magyar-ság*, Mester Kalman și Peczka Gabor de la ziarul *Virradat*, dr. Weninger Géza de la ziarul *Jaszajok*, Ledermüller Oliver, de la ziarul *Nemzeti Ujsag*, Samojay Sandor de la ziarul *Magyardolgozo* și Varga Sandor de la ziarul *Vasvarmegei* din Szombathely.

Acțiuni teroriste de mai mică importanță s-au desfășurat și în următoarele zone:

a) în zona *Salanky*, o bandă a acționat în ziua de 13 octombrie, cu care ocazie a fost ucis un gradat și răniți 3 soldați unguri;

b) în zona *Perbenic-Bely*, o bandă a atacat în ziua de 14 octombrie și a capturat 3 funcționari, iar în lupta dată cu o patrulă cehă a fost ucis un ungur;

c) în zona *Perecin* a fost semnalată încă de la 12 octombrie o bandă care a trecut frontiera ungară, cu misiunea de a ocupa satele din această regiune, a înarma pe cetățeni și a-i răscula împotriva populației nemaghiare;

d) în regiunea *Salava* au activat teroriști unguri, care nu au putut fi prinși.

[În continuare, se redă pe larg tot inventarul, armamentul și muniția confiscate, documentele aflate la prizonierii capturați precum și numeroase fotografii ale acestora. Mai departe, raportul întocmit de S.S.I. continua astfel — C.T.J.]

Îngrijorare în rîndul românilor

Ofensiva diplomației maghiare, dublată de propaganda subversivă și acțiunea teroristă pentru redobîndirea

teritoriilor revendicate din Cehoslovacia și-a atins pe deplin obiectivele. În afară de orașele Nitra și Bratislava, toate teritoriile cerute i s-au atribuit Ungariei prin sentința de arbitraj de la Viena.

Succesul obținut a mărit încrederea revizioniştilor în valoarea lozincilor lansate și a metodelor de lucru ce au fost utilizate, făcîndu-i să creadă că este momentul potrivit pentru a întreprinde o acțiune similară, în scopul redobîndirii celorlalte teritorii revendicate.

În ceea ce privește țara noastră, este de remarcă o profundă îngrijorare în sinul maselor românești de la frontiera de vest, mai cu seamă că minoritatea maghiară din România a fost asigurată de Budapesta că în curînd va fi pusă pe plan internațional problema Ardealului, care va fi alipit Ungariei.

În adevăr, întreaga opinie publică din Ungaria și chiar unele cercuri conducătoare nu ezită să afirme că de îndată ce se va termina ocuparea teritoriilor cedate prin acordul de la Viena, întregul efort diplomatic al Ungariei va fi îndreptat împotriva României, în scopul retrocedării Ardealului.

De asemenea, s-a acreditat părerea că „lupta pentru recucerirea Ardealului, fie pe cale diplomatică fie în extremis” — pe calea armelor —, va fi cu mult mai ușoară decît aceea dată împotriva Cehoslovaciei. Și aceasta pentru că în România, „elementul etnic maghiar este mult mai numeros, locuiește în mase compacte în unele județe și este mult mai nemulțumit din cauza regimului de opresiune exercitat de către autoritățile românești”.

În acest sens, persoane venite din străinătate și care au trecut prin Budapesta afirmă că ungurii — în toate manifestațiile lor — prin presă, broșuri, expuneri de hărți, fac cunoscute revendicările lor asupra celor patru județe românești de la graniță, ce urmează să li se atribuie fără condiții, și asupra altor trei, a căror soartă trebuie să o ho-

tărăscă plebiscitul.

Se pretinde, de asemenea, autonomia politică și administrativă în cele regiuni din Ardeal, care sînt locuite de mase compacte de unguri. Numeroase hărți, concretizînd toate aceste revendicări, sînt expuse nu numai în Ungaria, ci și în numeroase vitrine ale marilor librării vieneze.

Fără îndoială că, adoptînd aceleași metode de lucru întreprinse în Cehoslovacia, propaganda maghiară speră să se poată servi chiar cu mult mai mult folos de elementele iredentiste și revizioniste ce locuiesc în Ardeal, în special de cele originare din județele locuite de secui.

Este știut că toate aceste elemente au pus în Ungaria bazele unor numeroase organizații iredentiste, camuflate ca fiind asociații studențești ce poartă denumirea județelor de origine. De exemplu: „Grupul din județul Trei Scaune”, „Grupul din județul Mureș” etc.

Una din cele mai importante organizații iredentiste identificate este „Asociația secuiască și a studenților secui” (Székely Egyetemi és Főiskolai Halgatos Egyesület) cu sediul la Budapesta, formată, după cum însuși titlul arată, din studenți ce-și desăvîșesc studiile superioare în capitala Ungariei și ai căror conducători stau într-o continuă și strînsă legătură cu cercurile conducătoare maghiare ale Budapestei.

Întreaga atenție a acestor cercuri se îndreaptă [în special] către studențimea pe care o cultivă, o fanatizează și o pregătește la lupta ce se va da pentru înfăptuirea „Ungariei Mari”, pentru retrocedarea tuturor teritoriilor ce au aparținut odinioară „Coroanei Sfîntului Ștefan”.

Studențimea, preoții și în-

(Continuare în p. 71)

UN NOU PREȚ...

Sintem din nou la grea cumpănă. Dialogul nostru cu dumneavoastră, stimați cititori, a început de 18 luni să încorporeze și aceste *scrisori* pe care, dat fiind conținutul lor, le-aș numi *financiare*. Sintem la numărul 300 și în preajma jubileului de un sfert de secol. Ne-am mai măturisit, și o facem din nou, bucuria de a fi ajuns până aici, cu dumneavoastră, prin dumneavoastră și datorită dumneavoastră.

Legătura noastră este și intelectuală și de suflet.

Greutățile, dar mai ales apăsările, presiunile și interdicțiile din trecut vor fi povestite de noi în acele *Cafete* pe care sperăm să le vedem cîndva apărute. Acum sintem din nou la o răscruce, dar o răscruce financiară. Așa cum am făcut-o pînă acum, vă spunem deschis care este situația noastră. Prin noile creșteri de prețuri la hirtie, carton, tipar, energie, transport, difuzare, revista *Magazin istoric* costă din luna decembrie cu mult peste 50 lei. Am reușit să facem față prin împrumuturi, publicitate și o subvenție, primită anul trecut în rînd cu alte reviste de cultură.

Rigorile economice sînt însă neînduplecate. Fără a majora prețul de vînzare ne va fi absolut imposibil să mai existăm (nu e de altfel o situație singulară în presa română; aproape toate ziarele și revistele cunosc aceeași zbatere pentru a face față costurilor de producție). Pentru o revistă de specialitate, în cazul nostru de cultură istorică, dificultățile sînt încă și mai numeroase, întrucît ținem la ținuta noastră științifică și publicistică și la independența noastră de gîndire. A rezista economic în aceste condiții este aproape un miracol. Acest miracol îl puteți face doar dumneavoastră, cititorii noștri. Noi ne facem datoria, depunînd cele mai mari eforturi spre a vă satisface cerințele spirituale. Timpul nostru se împarte între pregătirea articolelor, machetelor, probelor de tipar și o permanentă goană pentru tipografie, pentru difuzare, pentru reclamă. Pentru o transparență financiară, vă facem cunoscute cheltuielile necesare apariției revistei, potrivit evidenței Editurii Presa Națională. Din prețul de cost al revistei, peste 25% revin hîrtiei și cartonului, 35% difuzării, peste 12% tiparului, mult sub 10% salariilor și fondului pentru colaboratori, iar restul — altor cheltuieli de producție, de locație și administrație. Echipa redacțională are un efectiv extrem de mic. Am acceptat aceste cote atît de reduse pentru personalul redacției dintr-un singur motiv: să asigurăm apariția revistei, să rămînem slujitori ai istoriei. Așa am ajuns acum la numărul 300.

Pentru a merge mai departe, de la nr. 4/1992, costul unui exemplar va fi la vînzarea liberă de 80 lei. Totalul cheltuielilor ridicînd prețul de cost la aproximativ 79 lei per exemplar, ținînd seama de pierderile de la numerele trecute, această sumă de 80 lei abia acoperă, deocamdată, acest preț de cost. Am propus *experimental*, un preț special pentru abonații: 200 lei de trimestru, 400 pe șase luni și 800 lei pe un an. Este un prim pas ca abonații să primească revista la un preț mai redus.

Sintem conștienți de efortul ce-l veți face. Judecînd după numai cîteva comparații luate la 1 februarie și la prețuri medii (30 lei o revistă săptămînală; 12 lei un ou; 20 lei o pîine; 90 lei un kg cartofi, 28 lei un pachet țigări Snagov; 18 lei o pungă ceai mușetel; 150 lei o sticlă vin obisnuit; 65 lei o bere; 40 lei 1 km cu taxi-ul; 38 lei o garoață), credem că noul preț al revistei este în limitele posibilului.

Știm că avem mulți cititori pensionari și elevi. Îi rugăm să ne înțeleagă. De altfel, pe toți cititorii noștri îi rugăm să înțeleagă că *Magazin istoric* este o carte de istorie, a cărei calitate o cunoașteți, altfel nu ați fi cumpărat-o 25 de ani. Iar astăzi orice carte bună nu poate fi cumpărată decît la un preț dublu sau triplu. O carte de istorie lunară, de 100 pagini, în culori, cu o iconografie atît de bogată nu poate fi sub acest preț de 80 lei.

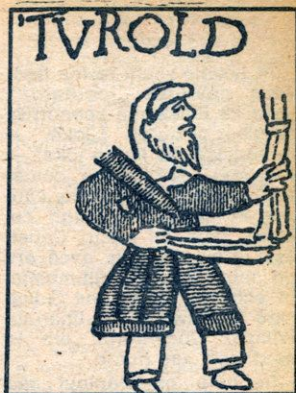
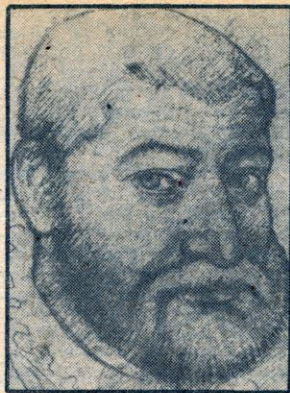
Am primit în ultimele luni multe dovezi de simpatie, de dragoste, de sprijin, atît prin abonamente cît și printr-o solidaritate financiară.

Sperăm că *Fundația Culturală Magazin istoric*, care și-a început activitatea sub bune auspicii și al cărei statut îl puteți citi în acest număr, va fi în măsură să susțină revista. Noi ne vom face în continuare datoria.

Credem în această publicație, credem în dumneavoastră, credem mai departe în nevoia de istorie a românilor.

Cristian POPIȘTEANU

PITICI, BUFONI ȘI NEBUNI DE CURTE

EMMANUEL BOURASSIN

Diformitatea lor naturală sau sărăcia cu duhul au făcut din bufoni — însărcinați să-l înveselească pe prințul sau regele la curtea căruia se aflau — niște ființe aparte¹. Unii dintre ei au avut o influență deloc neglijabilă în intrigile politice. Dintotdeauna diformitatea fizică sau mentală a provocat bătaia de joc și luarea în ris.

La Pompei s-a găsit o statuétă de pitic-bufon din pământ ars. Împăratul Octavian Augustus arăta cu plăcere celor apropiați lui un tinăr ce nu măsoara decît șaizeci de centimetri; Iulia, fiica sa, avea în slujba ei un pitic pe nume Canopas. Împăratul Tiberiu îngăduia la masa lui un pitic căruia îi permitea o mare libertate de cuvinte și căruia îi aprecia — se pare — cruzimea, de vreme ce el avea să-i grăbească supliciul unui condamnat politic pentru a satisface capriciul suveranului. Domițian, alt cezar feroce, a oferit mulțimii Romei spectacolul unei lupte între pitici gladiatori. „Panem et circenses”.

Un autor grec afirmă chiar că ar fi văzut la curtea lui Constantin cel Mare o stirpătură „înalță cit o potirniche” (sic!). Micul monstru se pare că dansa și cînta minunat.

¹ Text semnat de unul dintre cei mai renumiți medievști francezi și reprodus — cu subtitlurile redacției noastre — din revista franceză *Historia*, nr. 523 (iulie, 1990).

În imagini: detalii din tablouri, tapiserii sau medalii înfățișînd nebuni și pitici de Curte. Între ei, trei pitici celebri: Triboulet, al lui Francisc I. (sus, în mijloc), Turolde, al lui William Cuceritorul (sus, dreapta) și Bébé, al lui Stanislas Leszczyński (jos, în mijloc)

Iată-ne hannibalați!

În textele vechi revine frecvent cuvântul „joculator”, ceea ce înseamnă deopotrivă jongleur și bufon („joker” — în engleză, de la „to joke” — a glumi). „Nelegiuitul joculator”, pedepsit de justiție, care era în slujba lui Hugo cel Mare, tatăl lui Hugo Capet, este greu de spus dacă era un nebun sau un saltimbanc. În schimb, un anume Golet, care a salvat viața tânărului William Cuceritorul, era în mod cert un bufon.

În timp ce stăpînul său dormea, Golet a avut un fel de viziune: a zărit niște baroni normanzi, venind să-l asasineze pe ducele El și-a trezit în mare grabă stăpînul, care, strîngînd o armată, i-a învins pe seniorii rebeli în bătălia de la Val-des-Dunes. Era în anul 1047. Peste mai puțin de 20 de ani, William Cuceritorul supunea Anglia. Avea atunci un pitic pe nume Turold sau Turoldus, care figurează la loc de cinste pe tapiseria de la Bayeux.

Succesorii marelui suveran normand la tronul Angliei și la ducatul Normandiei i-au apreciat mult pe bufoni; Roger a fost nebunul lui Henric II Plantagenetul, Guillaume Picolpe a fost distracția favorită a fiului lui cel mic, Ioan Fără Tară. Acest prinț decadent și crud ținea atît de mult la bufonul său încît, la începutul sec. XIII, i-a dat senioria Fontaine-Ozanne în Normandia (poate o aluzie glumeață la urechile de măgar care împodobeau boneta de nebun — aux ânes = cu măgari) și multe altele fiefuri. Probabil că marii seniori au considerat această ascensiune un afront. În 1215, obosiți de tirania suveranului, ei i-au impus Magna Charta Libertatum, baza libertăților engleze.

Primul bufon citat în cronicile regilor Franței este Geoffroy, măscăriciul care-l înveșelea pe severul Filip V cel Lung (1316-1322), dar în mod sigur cu mult înainte de domnia celui de-al doilea fiu al lui Filip IV cel Frumos

(1285-1314), regii capetieni întrețineau nebunii la curtea lor. Ioan II cel Bun, prizonier în Anglia între 1356 și 1360, după lupta de la Poitiers, a avut un „rechigneur” (bufon), care se străduia să-l distragă de la griji.

În lucrările de specialitate se menționează că la Troyes se găseau cei mai buni nebuni, adică bufoni „instituționalizați” din întreaga Franță. Cine știe de ce tocmai acolo? Dreux du Radier în *Récollections historiques* (1767) notează: „Am aflat de la un magistrat municipal din Troyes, în Champagne, că în arhivele acestui oraș se găsea o scrisoare a lui Carol V (1364-1380), în care acest rege, aducînd la cunoștință primarului și magistraților municipali moartea nebulnului său, le poruncește să-i trimită un altul, «conform uzanței». Obiceiul era stabilit deci, și Champagne avea privilegiul exclusiv de a furniza nebunii regilor francezi încă din vremea lui Carol V. Malitia locuitorilor din Champagne este de altfel bine cunoscută...”

Costumul obișnuit al nebulnului de Curte era „gonella”, o haină strînsă pe corp, multicoloră, ornată cu zurgălăi. Pe cap nebulnului purta o bonetă cu urechi de măgar și clopoței. În mînă un sceptru burlesc, terminat cu un cap de bufon sculptat. Așa erau nebulnii — piese de șah, așa figurau nebulnii pe miniaturile manuscriselor.

Galbenul, verdele, uneori roșul erau culorile constante ale vestimentației nebulnului. Bufonul era foarte familiar cu stăpînul său, căruia i se adresa cu „vere” sau „unchiul nostru”. Ca un copil, primea uneori bice cînd depășea limitele decenței. Thêvenin de Saint-Léger a fost bufonul favorit al lui Carol V; cînd, în 1374, acest servitor răsfățat a murit, regele i-a făcut un mormînt bogat în biserica Saint-Maurice din Senlis.

Carol VI (1380-1422), el însuși lovit de nebulnie din anul 1392, a avut în serviciul său un saltimbanc numit Haincelin Coq; acest apucat se zbă-

tea ca un diavol scoțînd sunete nearticulate. Își rupea hainele și folosea un număr incredibil de mare de perechi de pantofi; cronicile franceze conțin nenumărate mențiuni privind pingelirile cizmelor domnului Haincelin. De multe ori, croitorii Curții au avut de cusut sau croit din nou hainele sale de stofă roșu-închis. Aceasta a fost epoca de înflorire a nebulnilor la Curte. Ducele Louis d'Orléans, fratele regelui, îl avea pe Coquinet, ducele de Berry pe Jeannet și Millet; ducele Filip de Burgundia pe Nicolas; Marie d'Anjou, soția lui Carol VII, a avut și ea nebuna ei, pe Michon; ducii de Bretania ai veacului XV și-au avut toți bufonii lor.

Filip cel Bun, duce de Burgundia (1435-1467), ca și întreaga sa Curte au fost încințați de prezența unei ferme-cătoare pitice care, datorită bogatului său păr blond, fusese numită „Doamna de Aur” (era probabil ceea ce numim noi azi o femeie-lili-put). În februarie 1454, cu ocazia fastuosului banchet în cursul căruia ducele și cei din anturajul lui au jurat pe „un fazan viu” să plece în cruciadă, Doamna de Aur s-a aflat lîngă uriașul Hance, alt fenomen, costum în maur și înălțat și mai mult de un turban cu perle. Contrastele îi înveseleau grozav pe strămoșii francezilor. Filip cel Bun avea și el un „prostănac” al cărui chip, foarte „à la Hieronymus Bosch” contrastază cu frumusețea cavalerilor și a doamnelor, într-un vestit tablou de la Versailles.

Carol Temerarul, al patrulea duce de Valois al Burgundiei, nu era defel genul glumei; el avea totuși un nebun numit „Gloriosul”, căruia îi permitea cele mai stranii necuviințe verbale. Într-o zi, Carol Temerarul prezenta strălucita artilerie unor ambasadori străini, cărora le-a spus cu mîndrie: „Iată cheile ce mi-au deschis porțile ațitor orașe”. „Gloriosul” s-a prefăcut a căuta febril ceva pe jos. „Ce căută?” „I-a întrebat ducele. „Cheile orașului Beauvais”. Orașul Beauvais îi opu-

sese lui Carol Temerarul o îndrăgita rezistență. După înfrângerea de la Grandson (1476), Carol, care se compăsese adesea cu Hannibal, a fugit însoțit de o mică escortă în care se găsea și „Gloriosul”. „Ei bine, iată-ne hannibalați”, i-a spus stăpînului răutăciosul glumeț. Cînd a avut siguranța că stăpînul său și-ar fi putut găsi sfîrșitul, bufonul l-a părăsit ca un laș, lăsîndu-i un lăconic cuvînt de adio: „Nebunul a devenit înțelept”. Nu a mai fost revăzut niciodată. Walter Scott a făcut din el un personaj episodic.

Triboulet, bufonul înțelept

La curțile italiene ale Quattrocentoului, piticii și bufonii erau foarte apreciați. Beatrice d'Este, ducesă de Milano, colecționa monștri de plăcere. Le făcuse un apartament cu camere minuscule, „locuința uriașilor”, amenajînd în palatul Rochetta, din Milano. În scrisorile hazlii scrise pentru sora sa Isabela d'Este, „divina marchiză” de Mantua, ea povestește în glumă năzdrăvăniile bufonului Diodio, care s-a prefăcut a lua un porc drept un mistreț, sau preținsele nenorociri ale piticei Morgantina, care plîngea ca un copil. Cînd i se zicea sărmanei nevinovate „Treceți rîul prin vad”, ea își ridica fustele pînă la jartiere.

Foarte tîrnă ducesă Beatrice, fină și spirituală altfel, se distra ca o fetiță pe seama acestor monștri diformi și petrecea ore întregi în mijlocul mirielilor, urletelor și fluierărilor lor. Ei o amuzau mai mult decît odinioară păpușile.

În „camera soților” de la castelul San-Giorgio din Mantua, împodobită cu fresce de Mantegna, vizitatorul poate vedea pe marchiza Barbe de Brandenburg între pitica sa și „maura” (sclavii musulmani erau cumpărați în aur la Veneția).

Triboulet este primul dintre „nebunii înțelepți”, dar „proștii”, precum Caillette, au ră-

mas multă vreme la modă. Triboulet (pe numele său adevărat Févrial sau Ferial) se născuse în Foix-les-Bois, la cițiva pași de castelul regal. Ludovic XII (1498-1515) l-a luat drept bufonul său; i-a dat un preceptor pentru a-i spăla acestui fiu de țaran stratul de murdărie plebea, ce se asocia atunci cu prostia. Se pare că preceptorul a reușit în misiunea sa, căci în cîrînd tînrul și-a revelat capacitatea de replică. S-a distins în 1508, cu ocazia intrării regalului său stăpîn în Rouen; a fost văzut în armata din Italia, în 1509. La urcarea sa pe tron, la 1 ianuarie 1515, Francisc I a moștenit nebunul socrului său.

Circulă o anecdotă semnificativă pentru puterea bufonilor. Un mare senior, ofensat de o butadă prea înepătoare pe care i-ar fi plasat-o bufonul, l-a amenințat că-l va ucide în lovitură de bită. „Nu te teme, i-a spus regele, dacă cineva cutează să pună mîna pe tine îl spînzur în următorul sfert de oră”. „Oh, vere, a gemut Triboulet, nu poți, te rog, să-l spînzuri cu un sfert de oră mai devreme?”

Rabelais l-a introdus pe omul nostru în *Pantagruel*. Triboulet a murit însepe anul 1538. Victor Hugo l-a făcut principalul personaj din *Regele se amuză*. El ne-a descris o biată făptură torturată de Francisc I și curtenii săi. Vechea antiteză a lui Hugo: urîteniei fizice îi corespundea frumusețea sufletului. În meseria sa bufonul era înjosit, dar se răscumpăra prin dragostea ce i-o purta fiicei sale, crescută în secret.

Giuseppe Verdi l-a adus pe Triboulet în *Rigoletto*, bufonul ducelui de Mantua; marele compozitor a adoptat și el mitul nebunului — făptură înjosită și de toți disprețuită. Adevăratul Triboulet spunea adesea că prefera să fie nebun decît arhiepiscop, ceea ce dovedea că nu era atît de nemulțumit de condiția sa.

Francisc I a avut și alți nebuni, între ei Brusquet, care, la sfîrșitul domniei, va deveni aproape la fel de celebru ca Triboulet. Brusquet se numea

în realitate Jean-Antoine Lombard și se născuse în 1520, la Antibes. Foarte tînr, și-a încercat forțele în medicină și chirurgie, dar toți pacienții care i-au trecut prin mîni i-au murit! Cum arta lui Hipocrate nu se lîpea de el, Brusquet a intrat în serviciul lui Henric II (1547-1559) ca valet de garderobă, apoi umorul său l-a făcut să fie ales nebun al regelui. În 1559, după moartea lui Henric II, nenorocirile l-au copleșit pe bufon. A lîncezit la curțile lui Francisc II și Carol IX, plebea i-a jefuit casa, căci îl considera hughenot, a trebuit să se refugieze în alte case, pentru a muri în dizgrație, în 1567 sau 1568.

Pajii regilor și ai prinților aduceau multă veselie la Curte (Henric IV spunea că „dacă Dumnezeu a creat omul, diavolul a creat pajii și lacheii”), dar uneori aceste nobile lichele aveau distracții crude. Francisc I, se spune, hrănea la curtea sa un nevinovat numit Caillette. Într-o zi, pajilor le-a venit ideea barbară de a-l țîntui pe nenorocit într-un țărșuș din grajd. Regele s-a supărat și i-a chemat pe toți pajii unul cite unul. Cine era de vină? „Pe cîntea mea, Mare Domn, eu nici nu am fost acolo”, a venit imediat răspunsul de la fiecare dintre ei.

La sfîrșit, Caillette a crezut, în naivitatea sa, că și lui i se adresa întrebarea și a răspuns: „Pe cîntea mea, Mare Domn, eu nu am fost nici atît acolo”. Vinovații nu au fost descoperiți, dar o justiție distributivă i-a pedepsit pe toți pajii regali, ce și-au luat porția de bice.

Drept leagăn — un sabot

Ca unei adevărate iluzii, Catherinei de Medicis îi plăceau la nebunie piticii și bufonii. Ea s-a ocupat chiar de creșterea lor, căsătorindu-i între ei. Fiul ei, Henric, i-a trimis doi năpîrstoci minusculi, „Polacre” și „Polacron”, pentru a-i fi pe plac.

Și după 1589, după schimbarea dinastiei de Valois, bufonii au rămas și în serviciul primului Bourbon. Henric IV (1589-1610) s-a distrat mult pe seama nebunei sale Mathurine, care figurează în toate comedile-balet organizate de monarh la Luvru sau la Fontainebleau. El avea și un bufon, Angoulevant, în vreme ce prima sa soție, regina Margot, avea nebuna ei, pe Cathelot, păstrată într-un desen al timpului.

Suverani contemporani cu regii de Valois și cu Bourbonii aveau și ei bufonii lor: măscărici și echilibriști îl înveseleau pe Soliman Magnificul, pe hipodromul din Istanbul. Lui Carol Quintul și Filip II le plăceau la nebunie piticii și monștrii. Henric VIII al Angliei, la bătrânețe, s-a amuzat mult în compania ne-bunului său, Will Sommers. Antipatizat de a cincea soție a lui „Barbă Albastră”, Sommers și-a văzut interzise apartamentele suveranului. A șasea soție s-a acomodat însă foarte bine cu prezența la Curte a bufonului, căruia i-a fost chiar recunoscătoare că îi distra soțul, un morocănos și un iscăbil.

Filip III al Spaniei, un caracter sever, a alungat bufonii din preajma sa, dar fiul său, Filip IV, a reunit la Curtea sa de la Escorial sau de la Madrid cea mai frumoasă colecție de monștri văzută vreodată. Acești sâr-

mani au avut un noroc totuși în trista lor viață: i-a pictat Velasquez. În cea mai cunoscută pînă a sa, *Domnișoarele de onoare*, el desenează cele două „jucării omenesti” ale infantei Marguerita: Nicolas Portosato și Marie Bartola, o germană hidrocefală marcată serios. Portosato, un italian, a rămas 60 ani în post, constituind, pe rînd, distracția lui Filip IV, Carol II și Filip V.

Este oare de crezut? Oliver Cromwell, teribilul dord protector al Angliei, avea în anturajul său o trupă de bufoni. Dar să revenim la Franța. După minoratul lui Ludovic XIII, nebunii și-au pierdut din importanța lor la Curte. Regele-Soare n-a vrut să întretină „maimuțoi” la curtea sa: făcea rău demnității sale. Succesorii lui au avut bunul gust să-l imite.

Au mai existat cîțiva pitici-bufoni în Europa. Electorii din Brandenburg l-au avut pe Perkeo, o biată ființă diformă ce primea bice cînd nu-și înghițea cele 12 sticle de vin de Rhin. În haine albastre cu galben, ca un papagal, statuia sa strălucește în crama uriașă de la Heidelberg. Victor Hugo, atras de bufonii dintotdeauna, i-a dedicat un cuplet.

Mai celebru a fost piticul Bébé, amuzamentul Curții de Lorena. Născut în 1741, Nicolas Ferry nu cîntărise decît 500 g la naștere, iar înălțimea

sa fusese de 20 cm. A fost adus la biserică pentru botez într-o farfurie, iar un sabot i-a servit drept leagăn. Stanislas Leszczyński, fost rege al Poloniei, a luat această curiozitate în casa lui, cînd Bébé avea 10 ani. Mîntea lui era scurtă, dar micul monstru putea fi uneori crud. Într-o zi a aruncat pe fereastră un cățelus, al prințesei de Talmont, pentru că aceasta îl iubea mai puțin pe el și mai mult pe cățelus.

Pentru regele Stanislas, Bébé era un mic animal domestic, un fel de maimuțoi, sau de papagal. El a fost lozodit, numai pentru amuzament, cu o pitică și a murit ramolit, în 1764. Minusculul său schelet este expus la Muzeul Omului din Paris. Nu depășește 60 cm.

La începutul veacului XIX, Rusia țaristă nu repudiase bufonii ca pe un obicei perimat al unor vremi trecute. În *Război și pace* Lev Tolstoi amintește de un nebun pitorresc.

Avem oare motive să ne indignăm împotriva vechiului regim? Bufonul regelui era contrafacerea grotescă a monarhului, „dublu” sa, un fel de contraputere prin rîs. Este o explicație. Poate prea ingenioasă. Poate că prinții nu vedeau mai departe de distracția lor. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

NU UITAȚI — ABONAMENTUL

În această lună, martie, după cum știți, **vă puteți reinnoi abonamentele la publicațiile dv. preferate.**

Magazin istoric este cartea dv. îndrăgită de istorie. Colecția ei — o vastă bibliotecă de istorie, pe care o puteți spori, lună de lună cu noi volume.

Abonamentul vă oferă nu numai garanția continuității colecției dv. Magazin istoric, ci, începînd din trimestrul următor, pentru prima dată, aveți posibilitatea de a primi revista la un preț mai mic decît cel de la vînzarea liberă.

După cum puteți afla din p. 48 a acestui număr, sîntem nevoiți ca, începînd cu nr. 4/1992, să majorăm prețul revistei la 80 lei exemplarul, pentru a ne putea continua apariția, în condițiile noilor creșteri de costuri la hîrtie, carton, tipar, transporturi, difuzare etc.

O MENȚIUNE IMPORTANTĂ PENTRU ABONAȚI — constanți cititori și susținători ai revistei. Pentru întia dată aveți posibilitatea de a contracta abonamentele la un preț mai ieftin: pentru 3 luni — 200 lei (în loc de 240); pentru 6 luni — 400 lei (în loc de 480); pentru un an — 800 lei (în loc de 960).

Deci, nu ezitați: reinnoiți-vă chiar acum abonamentul **Magazin istoric**.

GUERLAIN

**164 ANI DE BIRUINȚE ÎN CĂUTAREA
AROMELOR CELOR MAI DISTINSE DIN LUME**

Opt denumiri celebre din gama de produse Guerlain

1889 JICKY

Pentru doamna
strălucind
de feminitate
și totodată
cu alură sportivă

1965 HABIT ROUGE

Seducător
și plin de căldură,
pentru domnul
distins,
rafinat

1919 MISOUKO

Capodoperă
de echilibru,
pentru
doamna pasională,
de o aleasă discreție

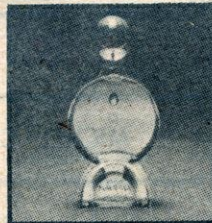
1969 CHAMADE

Viu, atrăgător,
pentru doamna
cu personalitate
calmă, senină

1925 SHALIMAR

Călduros și senzual,
pentru doamna
exuberantă,
fără complexe

1979 NAHEMA

Parfumul feminității
pentru doamna
sigură de sine,
pasionată, rafinată

1933 VOL DE NUIT

Sofisticat
și voluptuos,
pentru doamna
misterioasă,
cu o inefabilă poezie

1983 JARDINS DE BAGATELLE

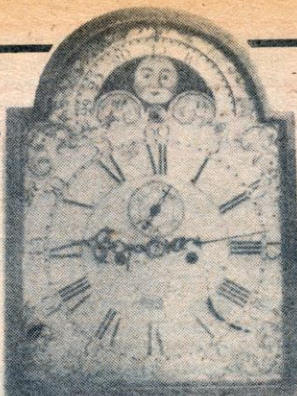
Luminos
și revigorant,
pentru doamna
independentă

Toată gama „GUERLAIN” (parfumi și ape de colonie, produse de machiaj și îngrijire a frumuseții) este distribuită pentru România de firma DUMAREX, București, Calea Victoriei 23, et. IV, ap. 18, telefon 15.51.23., prin Magazin „Romarta Cosmetice”, din Bulevardul Carol, nr. 14, București.

ASA VĂ PLACE

Și astăzi, la peste 400 ani de la nașterea sa, cardinalul de Richelieu (1585-1642), omnipotentul ministru al lui Ludovic XIII, nu încetează să furnizeze, prin viața și personalitatea lui, un subiect dintre cele mai pasionante, aflându-se în centrul unor aprinse dispute științifice. Continuă să apară numeroase studii și cărți dedicate acestei contradictorii personalități a istoriei Franței. Om politic abil și curtean versat, Richelieu a știut să se afirme cu o inteligență și un rafinament politic pe care puțini le-au egalat, ajungând cel mai înalt sfetnic al regelui și conducătorul efectiv al Franței, în anii 1624-1642, timp în care a deținut funcția de prim-ministru. Lui Richelieu Franța îi datorează în mare măsură înălțarea fărâmițării feudale, consolidarea monarhiei absolutiste, făurirea unui stat centralizat, sub sceptrul regelui. Richelieu a inițiat o serie de legi privind economia și armata, legi care au dus la înfrângerea puterii marilor seniori; tot el a dat o lovitură

ISTORIA ?

puternică protestantismului francez, atacându-l pe hughe-
noți. În epoca ministeriatului
său, Franța a cucerit noi teri-
torii peste mări și s-a opus
hegemoniei europene a
Habsburgilor, participând —
alături de principii germani
— la războiul de 30 ani.

În majoritatea cazurilor,
cînd studiază personalitatea
celui considerat „cel mai de
seamă exponent al absolutis-
mului în Franța”, cercetătorii
pun accent pe acțiunea sa
politică și diplomatică, pe
munca sa uriașă și pe voința
sa de fier.

Între multele cercetări con-
sacrate diferitelor aspecte din
viața lui Richelieu se inscrie
și articolul care urmează, re-
produs, cu subtitlurile redac-
ției noastre, din revista fran-
ceză *Historia* în care Michel
Carmona, semnatul a două
volume despre personalitatea
lui Richelieu (Richelieu și
France de Richelieu), ni-l
prezintă de data aceasta pe
cardinal în intimitatea unei
zile de lucru.

F.D.

O ZI DIN VIAȚA LUI RICHELIEU

MICHEL CARMONA

Valetul se retrage

Ornicul bate ora două. În
Parisul care doarme este
noapte neagră. La pala-
tul-cardinal¹, stăpînul locului,
Armand-Jean du Plessis de
Richelieu, se trezește. Came-
ra-i este deja plină de lume.

Cardinalul, care s-a culcat,
după cum îi era obiceiul, în
jurul orei unsprezece, a pe-
trecurt o noapte agitată.

Părintele Joseph², care
doarme într-o cameră alături-
rată, a primit mesaje urgente.
Sînd în capul oaselor, cardi-

nalul îi ascultă cu atenție. Ci-
teva întrebări scurte, cu voce
scăzută; părintele Joseph, de
asemenea cu voce scăzută,
răspunde. Secretarul se apro-
pie, notează instrucțiunile din
zbor, apoi se retrage, pentru
a le da forma convenită și a le
transmite fără zăbavă desti-
natarilor. Un altul îi ia locul.
În general, doi sau trei secre-
tari petrec noaptea în camera
cardinalului, veghindu-i pe
rînd somnul. Au întotdeauna
la îndemînă foi de hîrtie, o

¹ În 1643, palatul-cardinal, con-
struit de Richelieu, a devenit palat re-
gal, deoarece cardinalul i-l oferise,
după moartea sa, regelui Ludovic
XIII.

² François Joseph Leclerc du
Tremblay, supranumit părintele Jo-
seph (1577-1638), eminenta cenusie a
cardinalului de Richelieu. La moartea
lui, cardinalul a exclamat printre sus-
pîne: „Mi-am pierdut mina dreaptă”.

pană și cerneală.

Cînd Richelieu este bolnav — ceea ce i se întîmplă des — secretarii se transformă în infirmieri și-i dau îngrijirile curente, necesitate de starea lui. Cei ce nu sînt de gardă dorm îmbrăcați pe niște paturi de campanie, dispuse de-a lungul pereților. Ici și colo, în marea cameră care-i servește cardinalului de dormitor, sînt puse pe mese sfesnice, cu una sau două luminări aprinse. Dacă este nevoie, camera poate fi luminată a *giorno*, în cîteva secunde.

Michel le Masle este secretarul principal al lui Richelieu, cel mai apt să traducă scurtele instrucțiuni ale stăpînului, în scrisori sau cuvîntări desăvîrșit redactate. Stareț al mănăstirii Roches, le Masle a intrat în serviciul lui Richelieu în 1600. Îl servea pe atunci pe tînărul Armand du Plessis și-l ducea cărțile, cînd adolescentul mergea la colegiu. Richelieu are o încredere deplină în el. Devenit cardinal și prim-ministru, îi dă procură permanentă, pentru a încasa veniturile în locul lui. Charpentier este, de asemenea, unul dintre secretarii cei mai apropiați ai lui Richelieu. Este în serviciul său de mai bine de patruzeci de ani. Richelieu îl apreciază: „N-am mai cunoscut alt om de bine, nici slujitor mai leal și mai sincer”.

Vestile nu sînt probabil prea grave, căci Richelieu, imediat după ședința de lucru improvizată, se culcă și adoarme pe loc. Cardinalul nu poate să se obișnuiască cu vestile proaste. Le remegă, le răsucește fără încetare în mînte; se duce somnul, se duce odihna. În vremuri normale, cardinalul doarme de la 11 seara la două noaptea. Este prima jumătate a nopții sale. La două noaptea, deșteptarea! În cameră, un valet, majordomul și confesorul se alătură secretarilor. Valetul îl ajută pe cardinal să-și facă toaleta. Richelieu, grăbit, refuză ceremoniile inutile. Deși este primul ministru al regelui Franței, nu-i trebuie ritualurile care

însoțesc, la cei mari, deșteptarea.

Valetul îi prezintă cămașa de pînză albă foarte simplă, pantalonul negru. Cardinalul nu se îmbracă ca un om al bisericii, ci ca un „cavalier”, sobru. Singurul lux: buretele, ca pentru rege și regină; muat în apă caldă, șterge urmele nopții. Cinci valeti sînt afectați serviciului său personal. Primul valet, Desbournais, este pe lîngă el de pe vremea cînd Armand du Plessis, în vîrstă de nouă ani, își începea studiile la Paris. Cardinalul îi dă bucuros misiuni confidentiale și-l folosește drept curier pentru treburi delicate și urgente.

Ceilalți valeti se ocupă de îngrijirea persoanei lui Richelieu, de rufărie, de garderobă. Cînd cardinalul călătorește, răspund de alegerea catirilor care vor trage lectica și de înlocuirea lor pe drum, dacă vreunul dintre ei se îmbolnăvește sau este victima unui accident. Spălarea cardinalului nu durează decît cîteva minute. Valetul se retrage, în timp ce majordomul se apropie. Personaj prim al casei lui Richelieu, el este în mod obligatoriu preot și, totodată, maestrul de ceremonii șiintendent general al lui Richelieu.

Ziua de lucru — de la ora 2 noaptea

În ierarhia funcțiilor, imediat după majordom vine confesorul. Primul titular al acestei misiuni a fost abatele Mulot, doctor de la Sorbona. Sinceritatea lui robustă plăcea mult lui Richelieu, ca și gustul lui foarte pronunțat pentru vin, de care se amuza mult cardinalul. Funcția n-a cunoscut frumoasa stabilitate a celor de secretar și de valet: cardinalul și-a schimbat de trei ori confesorul.

Ziua de lucru începe deci la două noaptea. Pînă la șase, Richelieu umblă încolo și încoace prin cameră și dictează fără întrerupere. Din cînd în cînd, își mai înmoaie buzele într-un castronș cu

supă, soarbe o înghițitură de tizănă. Părintele Joseph intră și iese, adaugă o nuanță, o precizare, o referire la Scriptură. Eminența cenusea posedă o cunoaștere enciclopedică și un spirit de mare finețe. Cel mai adesea, părintele Joseph îi vorbește cardinalului la ureche. Își au secretele lor, pe care nimeni nu încearcă să le descopere. Pînă la moartea părintelui Joseph, în 1638, o strînsă complicitate i-a unit pe cei doi bărbați.

La ora șase, Richelieu se culcă din nou. Părintele Joseph, în odața de alături, primește spioni, umbre discrete de anonimi, veniți din cele patru colțuri ale lumii. Cu un ochi rapid, căruia nimic nu-i scapă, parcurge primele exemplare din *Gazette* sau din *Mercure de France*, umede încă de cerneala proaspătă. Două sau trei „pene” din cabinetul său de scribi vin să primească ordinele, să-l țină la curent pe părintele Joseph cu starea lucrurilor. Pe cînd Parisul se trezește, străzile se animă, eminența cenusea păzește al doilea somn al cardinalului, care doarme astfel încă o oră, maximum două.

La orele 7-8, iată-l pe Richelieu din nou în picioare. Atmosfera este înfierbîntată. Cardinalul aude slujba, în timp ce este bărbierit și i se aranjează barba — tăiată fin, ascuțită sub bărbie. În tot acest timp, cardinalul dictează, dictează, dictează. Valetul-bărbier lucrează cît poate de repede. Cu obrazul abia uscat, Richelieu este deja în picioare, umblă prin cameră cu pași mari, luînd în brațe una dintre pisicile favorite, răsfoiește un registru sau cercetează unul dintre dosarele pe care secretarii le stivuiesc pe masă.

O singură variantă la această organizare imuabilă: duminica, Richelieu împărtașește. Slujba este atunci urmată de o predică rostită de unul dintre predicatorii la modă, pe care cardinalul îi invită pe rînd. Scena are mare tînută, chiar prea mare, dacă este să dăm crezare

unuia dintre ei, François Augier, pe care atîta pompă sfîrșește 'prin a-l supăra: „Un gard de muschete creaa un spațiu destul de mare între scaunul predicatorului și cel al cardinalului. Acesta, așezat pe o estradă, era mai curînd un tron decît un scaun obișnuit...” Richelieu nu celebrăză singur slujba decît la sărbătorile mari, în fața familiei regale și a elitei de la Curte.

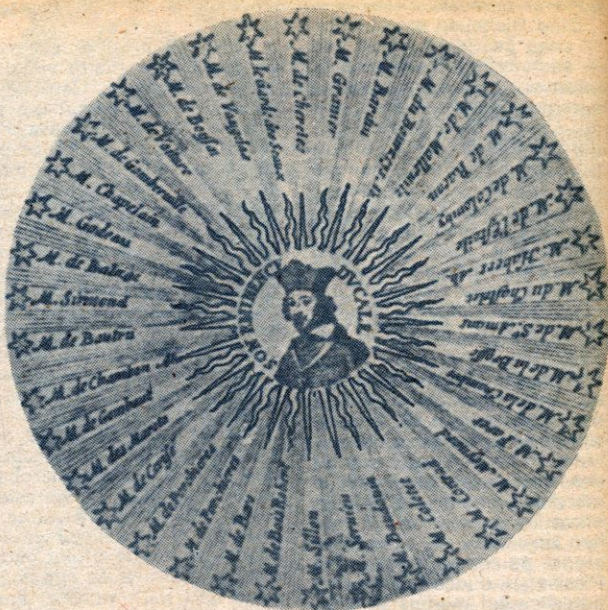
**Cu spaima
timpului care trece**

În zilele săptămînii, către ora 9-10 seara, începe defilarea curtenilor, a ambasadorilor și a secretarilor de stat. Înainte de prima audiență, Richelieu a îmbrăcat roba purpurie de cardinal, pălăria și pantofii cu tocuri, care-l înalță cu cîțiva centimetri. Cardinalul ascultă cu atenție — răspunsurile lui o dovedesc — și totuși mintea sa clăcotește: în cursul audiențelor, poate fi văzut deseori „luind pînă și făcînd însemnări, pentru a nu pierde nimic din ceea ce produce mintea lui rodnică”.

Un alt detaliu izbește pe vizitatorii care îl întâlnesc pe cardinal pentru prima dată: prezența permanentă a șefului gărzilor alături de stăpînul său. Dacă vizitele pe care le primește cardinalul au un caracter într-adevăr confidențial, șeful gărzilor se îndepărtează, pentru a sta lîngă ușă, cu ochii ațintit asupra interlocutorului lui Richelieu și gata în orice moment să intervină. El nu părăsește camera decît cînd regele conferă cu cardinalul; doarme într-o cameră vecină cu aceea a lui Richelieu.

Groaza de complot vine de departe, datează de la conjurația lui Chalais din 1626¹. Regele i-a dat în acel moment cardinalului o gardă de 30 oameni pentru securitatea

¹ Henri de Talleyrand, conte de Chalais (1599-1626), șeful garderobei regelui, a conspirat împotriva lui Richelieu, instigat de metresa sa, ducesa de Chevreuse; a fost condamnat la moarte și executat.

Richelieu, înfățișat ca un soare de la care pornesc tot atâtea raze cîți academicieni francezi erau atunci. După cum se știe, la inițiativa cardinalului, a fost creată, în 1634, Academia Franceză

sa. Efectivul a fost ridicat la 50, începând din 1630, și la 150, în timpul ultimilor zece ani ai vieții lui Richelieu. Acești s-a împărțit gărda în două corpuri: compania gărzilor călare și compania gărzilor pedestre sau muscheta-rii. Acestor gărzi permanente, Richelieu le adaugă recruții în termen, în număr de 50. O companie de paji comple-tează efectivul: sînt tineri no-bili care intră la vîrsta de 11 ani în serviciul cardinalului. Slujba lor este doar de es-cortă sau de paradă. Pajii sînt adesea turbulenți, însă Richelieu se amuză îngăduitor. Gărzile cardinalului poartă o cazacă stacojie bro-dată cu aur, argint și mătase.

Casa militară a lui Riche-
lieu cuprinde și șase scutierii
și un anumit număr de genti-
lomi adjutanți. Toți sînt no-
bili. Scutierii au sarcina să se
ocupe de echipajul personal
al lui Richelieu. Funcția lor
zilnică începe, de regulă, în
momentul cînd cardinalul se
îndreaptă spre Consiliu, către
ora 11. Dar, de fapt, nu există

nici o oră stabilită, nici o zi fixă.

Atunci cînd regele se află la Fontainebleau, Richelieu la Paris sau la Rueil, şedîntele se răresc, supuse doar urgenţei sau acumulării de probleme. Restul timpului, consiliile sînt aproape zilnice. Se întrunesc în camera Mariei de Medicis, din respect pentru regina-mamă, pînă la criza din „Journées des dupes”². Apoi, în camera regelui, în afara cazului cînd, sănătatea cardinalului agravîndu-se, Ludovic XIII, din delicatete şi în ciuda rezistenţelor interesatului, vine să le ţină în camera lui Richelieu. Consiliul durează, în medie, o oră şi jumătate. Cînd se termină, este tocmai ora mesei. Cardinalul vine acasă.

² Autorul se referă la ziua de 10 noiembrie 1630 (cunoscută sub numele de „la journée des dupes” — ziua păcăliților), în care cardinalul, intrat în conflict cu regina-mamă, Maria de Medici, și cu întregul grup de favoriți ai acesteia, s-a aflat la un pas de dizgrația regală și poate chiar de moarte (*Magazin istoric*, nr. 6/1970).

pentru dejun. Acesta numără de obicei 14 tacămuri.

A dejuna cu cardinalul este o onoare redevabilă. Richelieu nu mănincă aproape nimic și-și scrutează cu ochi nemiloși oaspeții. Cu mintea tot timpul în alertă, îi chestionează despre mii de lucruri. Vinurile servite la masa cardinalului sînt alese dintre cele mai fine, cu toate că Richelieu însuși nu bea niciodată. El posedă, de altfel, propriile vii, îndeosebi la Rueil, care produc un vin ușor și înțepător, foarte apreciat.

După dejun, reîncep audiențele. Gărzile forțotesc escortînd pe vizitatori, ducînd depeșe urgente, îndepărtînd cu asprime pe curioșii adunați după gîrlaui reședinței cardinalului. Acesta găsește timp să citească rapoartele pregătite de colaboratori. Dosare scurte, în care ideile-cheie sînt puse în relief sintetic și lîmpe. Vai de cei ce nu știu să-și exprime gîndurile în cîteva formule dense! Richelieu se va plictisi să se străduie să le găsească un sens și, foarte repede, nu se va mai osteni să le citească.

Cina este servită către ora șapte și jumătate seara. Puține seri de gală. Richelieu nutrește o mare pasiune pentru muzică. Întreține în casa lui vreo duzină de concertişti și se înflăcărează după o cîntăreată de melodii italiene. Dar obligațiile funcției sale sînt prea stringente, iar cardinalul se plînge amarnic că nu poate asculta muzică decît o dată pe lună. Reprezentațiile teatrale, care îi plac cardinalului la nebunie, sînt și ele prea rare: 10 sau 12 pe an. Cina este simplă: ca și la prînz, aceeași succesiune de feluri. Richelieu mai mult ciugulește decît mănîncă.

La 10 seara, toată lumea se retrage. Cardinalul mai lucrează cam o oră, după care merge la culcare. Satisfacția datoriei împlinite? Niciodată la acest om pe care-l închină spaima timpului care fuge, a destinului care se pregătește în umbră.

La remorca lucrurilor?

Prima grijă a lui Richelieu: să fie informat. De aceea, părintele Joseph, mai apoi Mazzarin (cel care avea să-i succedă în funcție)¹ au ordin să vină să-i comunice cardinalului, chiar în orele destinate odihnei, veștile interesante, de îndată ce sosesc. Richelieu lucrează mult asupra dosarelor.

Pentru a pune capăt incertitudinilor care-l asaltează, se străduiește să hotărască și să rezolve repede. Cînd lucrurile se tărăgănează, sfîrșești prin a nu mai vedea lîmpe. Trebuie deci să o iei înaintea eșitărilor posibile. De aceea, cardinalul se încrede mult în dosarele prezentate de colaboratori. Temător, pune adesea la lucru asupra aceluiași subiect pe mai mulți dintre apropiații săi. Dar spirit precipitat, nu-și dă decît rareori osteneala să confrunte rapoartele diferite care-i parvin în acest mod. Cînd subiectele abordate sînt importante, Richelieu stabilește el însuși planul de lucru al colaboratorilor. S-au păstrat voluminoasele dosare relative la pregătirea Adunării Notabililor din

1626-1627. Richelieu a întocmit lista pieselor ce trebuiau consultate de colaboratori, din care aceștia urmau să-i facă un rezumat.

Uneori totuși cardinalul ezită, stă la îndoială, sovăie, fără să reușească să se hotărască asupra căii de urmat. În astfel de situații, el înmulțește consultările, audiențele, convorbirile.

Reacția lui Richelieu în fața știrii care se abate asupra lui este întotdeauna dublă. În primul moment, este copleșirea în fața neprevăzutului, a loviturii destinului. Apoi cardinalul își revine și trece la acțiune. Această comportare nu corespunde nici pe departe imaginii pe care ne-a lăsat-o istoria, aceea a unui personaj suveran, înălțat pe un pedestal de infailibilitate. Să nu mai vorbim, de greșelile de analiză, de nehotărîrea căreia îi urmează apoi cea mai supărătoare grabă. În cursul ministeriatului său, care începe în 1624, îl vedem pe Richelieu căzînd deseori în descurajare. Judecata i se întuneacă, poate comite cele mai grosolane greșeli.

Între ele, un punct comun: fuga din fața unei soarte potrivnice. Care este primul reflex al cardinalului după scena desfășurată la 10 noiembrie 1630, în camera

¹ Magazin istoric, nr. 6/1975.

Gravură alegorică reprezentîndu-l pe cardinal eradicînd erezia și revolta

reginei-mame, cînd se crede dizgrațiat? Să scape din Paris, pentru a se închide în citadela de la Le Havre. Dar cînd spaniolii, în 1636¹, amenință Parisul, ale cărui străzi răsună de o mulțime agitată, strigînd lozinci potrivnice cardinalului? Să demisioneze, să părăsească orașul, să se refugieze în sudul Loarei, să se înmorminteze într-o mănăstire, să nu mai audă vorbindu-se despre politică, despre putere.

De aici vine impresia foarte contrastantă pe care o dau metodele de guvernare ale lui Richelieu. Cardinalul a vrut să se creadă că era stăpîn pe cursul lucrurilor, că prevăzuse dinainte tot ce avea să se întîmple. El îi destăinuie, de exemplu, lui Montchal, arhiepiscop de Toulouse: „Mă gîndesc mult înainte de a acționa, însă cînd mi-am format o părere, merg drept la țintă, înlătur totul și acopăr totul cu roba mea roșie”. Cardinalul ar fi vrut să fie așa, dar realitatea a fost cu totul alta. Oare nu pentru a se autoconvinge și a-și întări hotărîrea umbla repedînd: „Odată treburile începute, treburile urmăriute cu o perpetuă continuitate a scopurilor”?

Richelieu la remorca lucrurilor, supunîndu-se lor, mai curînd decît dirijîndu-le — imagine deranjantă, în primul rînd pentru cardinal. Ea este totuși adevărată. Așa cum scrie Victor-L. Tapié în lucrarea *Franța lui Ludovic XIII și a lui Richelieu*: „Acest magnific constructor al unității franceze și al absolutismului regal n-a făcut tot ceea ce voia, a făcut deseori ceea ce nu socotea că va face, pentru a lăsa o operă grandioasă, desigur, însă pe multe laturi neterminată și fragilă”. Judecată politică, chiar dacă datorată unui istoric binevoitor și nu unui contemporan răuvoitor. Judecată care nu exprimă efortul asupra lui însuși, pe care Richelieu a trebuit să și-l impună în fiecare clipă a existenței sale, pentru a transmite posterității acea „construcție magnifică”.

¹ În timpul războiului Spaniei cu Franța, din anii 1635-1659.

Fără mască

Fondul caracterului lui Richelieu este extraordinara sa mobilitate. Așa cum îl observă Tallemant des Réaux² cardinalul „se schimbă cum vrea și, după ce a părăsit vessel, într-o clipă pare pe jumătate mort”. Dezbărat de masca pe care și-o impune, el apare, în ochii intinilor, foarte aproape de nebulie, în comportările lui zilnice. Un pamfletar contemporan îl arată pe Richelieu stăpînit de bruste accese de furie, în cursul cărora „ar fi spart Franța, dacă ar fi fost de sticlă... În aceste momente, nu mai este același, are fruntea încrețită, nasul ascuțit, buzele tremurînde”.

Pamfletarul îl acuză fără ocolișuri pe cardinal de a avea mintea cuprinsă de o bună doză de nebulie: „Cei ce l-au criticat mai familiar au recunoscut în mintea lui frumoasă (pe care mulți au admirat-o) un mare amestec de nebulie; totul îl rănea și nimic nu-l alina”. Dacă și alți contemporani ai lui Richelieu au împărtășit această părere, rari sînt aceia care și-au asumat riscul de a o publica, în afară de cazul cînd erau refugiați în străinătate. Insistența cu care s-a scris în epocă despre antecedentele familiale ale lui Richelieu în materie arată că mulți îl considerau, cum am spune azi, cam ticnit. Admiratorii necondiționați ai cardinalului vor vorbi de o dispoziție burlescă. Deosebirea este doar în cuvinte.

Madame Charlotte-Elisabeth de Bavière, soția lui Philippe d'Orléans, fratele mai mic al lui Ludovic XIV, nu l-a cunoscut pe cardinal, însă personalitatea lui o fascina și căuta pe la foștii lui colaboratori amintiri și anecdote care să o facă să-l înțeleagă mai bine. Iată una, mai mult decît tulburătoare: „Richelieu

era victima unor violente accese de nebulie și-și imagina uneori că e cal. Topăia atunci împrejurul biliardului, dădea cu piciorul în servitori, nechezînd ca un cal, și făcea un zgomot îngrozitor timp de o oră. După care, servitorii îl puneau în pat. Cînd se trezea, nu-și amintea nimic”. Gabriel Naudé, bibliotecarul cardinalului, scrie: „Richelieu se distra uneori luptînd cu (cei din jur), trăgînd în ei cu o țevă de suflat proiectile mici sau aruncîndu-le cărți în cap”.

În 1611, primul ministru are primele accese de febră prelungită, care-i vor submina pînă la moarte sănătatea. În acel an, timp de șase luni, fierbințelile nu-l părăsesc deloc și este uneori nevoit să-și înlătură activitatea. În 1634, reumatismul și durerile de dinți completează tabloul sănătății sale subrede. În timp ce corespondența sa publică păstrează un ton hotărît, optimist, în mijlocul celor mai mari greutăți, față de intîmi, Richelieu nu caută să-și ascundă neputința pe care i-o provoacă boala. Cînd evocă frigurile care-l doboară zile și săptămîni în șir, este cuprins de deznădejde, vorbește de nevoia retragerii, trădînd epuizarea omului care a pretins prea mult de la o natură fragilă.

Ultimele luni ale vieții sînt un adevărat calvar. La 6 mai 1642, scrie unui prieten: „Cînd credeam că voi ajunge la liman, o nouă furtună mă aruncă departe. Mi s-a făcut o nouă congestie la braț”. În realitate, Richelieu nu scrie, ci dictează. Căci sînt zece ani de cînd apariția unui abces sub brațul drept îi interzice practic folosirea lui. La 23 mai, își dictează testamentul. Documentul, întocmit de față cu martori, nu poartă semnătura cardinalului. Așa cum declară martorii, „din cauza bolii și a abceselor intervenite în braț”, cu toate că era întreg la minte, Richelieu nu mai este în stare, la acest sfîrșit de mai 1642, să aștearnă cele cîteva litere ale numelui. Moare, la 4 decembrie același an. ■

² Memorialistul francez Gédéon Tallemant des Réaux (1619-1692) este autorul unor așa-numite *Histoires*, care nu erau destinate publicului. Ele relatează, pe un ton familiar, foarte liber, anecdote de la Curte. Au fost publicate în 1834.

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Soarta războiului nu urmează calculele invadatorului. Se dovedea — pentru a cita oară?! — că piața armelor nu poate aduce stabilitatea socială, iar frazele lui Netzhhammer redau ostilitatea poporului față de invadator. Răceala cu care sînt primiți, el și feldmareșalul Mackensen, de către călugării de la mănăstirea Căldărușani i-a ținut pe cei doi vizitatori în sfera superficialității de înțelegere, după cum, cu toți laurii victoriei militare, „spărgătorul de fronturi” comite eroarea de a reduce fenomenul războiului doar la culisele politicienilor și confruntarea propriu-zisă a armelor. Prăbușirea psihică a lui Mackensen este redată cu deosebită forță, prin fraza densă a memorialistului, atunci cînd marele comandant înfrînt este confruntat cu pelsajul românesc, odinioară teatrul unor bătălii crîncene, pe care le cîștigase cu atîta vîlvă.

Netzhhammer a trăit și acționat în două momente deosebite și compararea lor îl așază în tabăra celor devotați poporului român, a celor obiectivi, dotați cu puterea înțelegerii mersului obiectiv al istoriei. El a

fost martor al cîtropirii capitalei românești de către trupele germane și al momentului în care cîtropitorul este obligat să părăsească precipitat orașul. Acest ultim moment este prezentat în încheierea serialului nostru. Netzhhammer este garantul înarmării gărzilor cetățenești române destinate să mențină ordinea și să evite răzbunările sîngeroase. Dacă realitatea faptelor descrise nu ne-ar fi cunoscută parțial și din alte surse, multe pagini din jurnal ne-ar apărea ca literatura unui prozator romantic. Tocmai autenticitatea imaginilor dă garanția măiestriei artistice a literaturii. Paginile sale „... mîscuit utile dulci...”

Cînd vom avea răgazul necesar traducerii și selectării textului, vom reveni, poate, cu alte și alte pagini din extrem de bogata memorialistică a lui R. Netzhhammer, care, chiar și după plecarea lui din țara noastră, pînă la moartea sa, în septembrie 1945, a rămas un fin și atent observator al destinului istoric al României.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

Marti, 25 iunie. Prințesa Martha Bibescu mi-a trimis o invitație la masa de seară și secretarul meu, Lucius, m-a însoțit. Am mers cu trăsura noastră și am ajuns într-o oră în curtea castelului. Ne-am plimbat mult timp de-a lungul lacului, printre arbuști și flori, pe sub pomii uriași ai parcului. Prințesa era emoționată și sub povara faptei celei mai tinere dintre surorile sale, care s-a sinucis în îndepărtatul Montreux, unde se afla și mama sa. Ne-a povestit istoria acestei triste întâmplări — un roman de dragoste. Prințesa m-a invitat la Mogoșoaia nu doar pentru a mă informa de această dramă, ci să-mi vorbească despre curiosul testament al surorii ei: lasă averea ei săracilor și un anumit număr de valoroase acțiuni ale Băncii Naționale pentru biserica catolică din București. Familia contestă valabilitatea testamentului — zice prințesa —, dar părerea ei este că numerele indicate de decedată sînt singurele date certe și, prin urmare, dorința ei trebuie respectată.

Am servit masa cu prințesa pe terasă. Cu lașul este în corespondență continuă și spune că nu știe încă rezultatul războiului. Interesul ei pentru germani a scăzut simțitor.

Înainte de miezul nopții, am ajuns înapoi la București. Zilele trecute au fost 37 de grade la umbră; de ieri a scăzut cu cîteva grade și în seara asta a fost o răcoare plăcută...

Sinaia, 20 septembrie. Comandantul din Sinaia, căpitanul Stahn, a raportat marelui von Mackensen că mă aflu în oraș. Imediat am primit o invitație la masa de prînz. La palat [Peleş] se pregătește o masă deosebită, cu ocazia [prezenței] unor oaspeți români de vază. În drum spre Peleş m-am oprit la vecinul și prietenul meu din București, Knechtel, directorul grădinilor regale, care locuiește în vila lui situată pe deal, cu o perspectivă minu-

nată. Pe vremuri ședea și mai sus, în locuința de serviciu a casei grădinarilor regali, de unde străbătea cu regele Carol pădurile și înălțimile Sinaiei. Pensionarul de azi trăiește dragi amintiri.

Ce schimbat este totul! Străzile și cărările sînt în bună stare, la fel și florile care înconjoară Peleşul și Pelisorul, cele două castele minunate care duc o viață tihnită, dar în mica pădure — o liniște mormintală. La fel și în Sinaia, unde înainte de război era atîta veselie! În fața castelului stă de gardă soldatul german cu casca de oțel. La Peleş, în locul portarului bătrîn cu barba căruntă — un soldat străin și un ofițer german.

Ca pe vremea regelui Carol, invitații din hol așteaptă pe stăpînii casei. Sînt prezenți: prefectul român al județului Prahova și un funcționar din prefectură, prefectul poliției — Tzigara, consilierul de construcții — Liman, arhitectul preferat al regelui Carol și pădurarul șef — Mack, care dirija și veghea bunurile regale din Bușteni și Sinaia pînă la Predeal. Dintre civili și ofițeri, cunosc numai pe diplomatul von Horstmann. Acum apare von Mackensen. Ne salută și intrăm în marea sufragerie regală, luînd loc la masă.

Regia și unele persoane dinainte au rămas! Numai actorul principal este schimbat. Au început conversațiile. Marelui e foarte atent cu invitații principali, prefectul de Prahova, care se chinuiește mult cu germana. Mackensen a întrebă:

— Știți deja vestile despre prințul Carol? Acești oameni nu vor mai putea să se întoarcă!

Curînd, la masă s-a vorbit liber despre această chestiune. Cafeaua s-a servit în holul sălii, cu plafonul de sticlă. Horstmann s-a așezat lîngă mine, povestind detali-

ile despre căsătoria prințului moștenitor [Carol] și eventualele ei urmări.

Mareșalul se bucură că toate tablourile și goblenurile sînt iarăși agățate în hol, ca pe vremea regelui Carol, și m-a dus în Sala florentină, unde sînt la locul lor toate tablourile de valoare. Mackensen a observat că eram emoționat, că am umblat prin aceste locuri nu de prea multă vreme, împreună cu regele Carol și cu Carmen Sylva...

Sîmbătă, 5 octombrie. În această după-masă, mareșalul von Mackensen dorește să viziteze, însoțit de mine, mănăstirea ortodoxă Căldărușani. Pornim pe șoseaua Ploiești și la dreapta spre Balotesti. În Căciulați vedem marele castel boieresc Blarenberg, așezat într-un parc întins, cu o alee de patru rînduri de tei, ridicat de către un prinț valah. Trecînd prin satele Căciulați, Pașcani și Moara Săracă, acestea ne fac o bună impresie prin frumosa lor așezare, curățenia caselor și a străzilor. Regiunea are păduri întinse, iar stejarii livrează Capitalei cele mai bune lemne de foc.

Mănăstirea Căldărușani, cu numeroase turnuri, pare frumoasă văzută de departe, însă de aproape, din cauza curților neglijate și nemăturate, arată urît. Mareșalul cere primului călugăr întîlnit să ne arate chiliile lor. Ne conduce la casa starețului, care nu este acasă. Locuința sa este lîngă clădirea cu chilii, are cîteva camere și un salon de primire frumos și bine aranjat. De aici se vede lacul și o frumoasă grădină cu trandafiri, flori și viță de vie, și mulți stupi de albine. La marginea lacului este un mic debarcader pentru plimbare cu barca. Lacul are mulți pești și raci. Într-o magazie se păstrează plase și alte scule pentru pescuit. Pe mareșal nu-l interesează pescuitul. El vrea să vadă chiliile călugărilor. Intrăm în incinta mănăstirii printr-un gang unde se află chiliile. După multe ezitări, un călugăr ne deschide o odaie. Este foarte

¹ Se referă la cunoscutul episod al căsătoriei prințului Carol cu Zizi Lambrino și complicațiile provocate de acest gest necugetat al neastîmpăratei odrasle regale (vezi amănunte în *Magazin Istoric*, nr. 6 și 7/1972).

simplică și sărăcăcios mobilată. Pe masă erau câteva cărți bisericești. Ni s-a spus că aici locuiește un preot. Nimeni nu ne-a deschis o chilie a unui călugăr, care mai toți sint incuți și analfabeți.

Am coborât în curtea mănăstirii. Într-o astfel de mănăstire, unde locuiesc doi sau trei preoți și un diacon, nu poate fi vorba despre o bibliotecă. Dacă nu ni s-a arătat nimic în mănăstire, mareașul a cerut să vadă sala de mese.

După ce călugării s-au sfătuit între ei, ne-au condus într-o sală mare, afumată, unde se aflau câteva mese lungi și joase de stejar. Imediat ni s-a spus că de multă vreme nu se mai mănincă aici. Din cauza sărăciei își ia fiecare călugăr, din cazanul cel mare din bucătărie, porția cuvenită, iar seara fiecare se descurcă cum poate. Cum să nu ne mirăm la aceste explicații, pornind de la concepția occidentală a mănăstirilor? Și Căldărușani nu este socotită cea mai săracă mănăstire!

Între călugări am găsit și o curiozitate: un bărbat care a studiat ingineria la politehnica din Zürich. Cum a ajuns oare acest intelectual la mănăstire? Umblînd prin curte, am fost rugat de doi călugări să intervin la mareaș, să nu se mai rechiziționeze lîna de oaie și recolta de vin a mănăstirii. O impresie foarte bună a făcut biserica mănăstirii, de curînd restaurată. Mareașul a văzut multe biserici ortodoxe, însă nu a avut ocazia să i se explice icoanele și așa-zisa proscomidie.

A trebuit să întrerupem vizita, deoarece clopotele sunau începutul slujbei și Mackensen nu voia să incomodeze în nici un fel rugăciunile călugărilor.

La întoarcere am trecut prin satele Grădiște, Gagu și pe lîngă așezări de țigani și bulgari, intrînd în oraș prin Colentina. Mareașul s-a interesat despre ultima mea călătorie în Dobrogea. Îmi aminteste de toate localitățile văzute de noi și povestește de luptele grele și sîngeroase. El dormea în vremea aceea

într-un vagon de cale ferată cu care venise de la Tirnovo la Dobrici, Caraomer și Cobadin.

Am vorbit mult despre partea politică a războiului, dar azi Mackensen era foarte reținut. Se simțea că armistițiul Bulgariei [încheiat la 25 septembrie, urmat de capitularea acestei țări la 29 septembrie] îl enerva, dar nu și-a exprimat părerea. Nu discută nici

celor 14 puncte ale lui Wilson¹. La părerea mea că Wilson este ori un om mare și sincer, ori o jucărie în mîinile mîrșave ale politicianilor europeni, Mackensen nu a răspuns nimic. Părerea lui e simplă: că dreptatea e învinsă, iar minciuna și vicleșugul triumfă în așa fel, încît aproape că îți poți pierde încrederea și în Dumnezeu. Mackensen zice că presa a

Elevii de liceu din București au capturat una din mitralierele cu care trupele de ocupație țineau sub teroare populația Capitalei

În p. 59: familia regală română se reîntoarce în Capitală în fruntea unor unități ale armatei române și ale trupelor aliate din sudul Dunării

abdicarea țarului Ferdinand [al Bulgariei, la 3 octombrie]. Sigur este că preferă să vadă pe tron pe prințul Boris, care este un bun soldat și un om deștept, decît pe tatăl lui care este fricos și fără putere fizică. Conform noii constelații, Dobrogea va rămîne României, iar regimentele Armatei 3 bulgare care se mai află în nordul Dobrogei vor fi dezarmate...

Joi, 24 octombrie. În timpul celor doi ani de ocupație, mareașul Mackensen vine pentru a patra oară să mă ia la o plimbare cu mașina. Azi vrea să mergem spre sud.

Războiul și succesele lui Mackensen se prăbușesc fără folos pentru Germania! Lășind în urmă Parcul Carol și cimitirele, am discutat tema

¹ Referire la cunoscutul discurs rostit de președintele S.U.A. în fața Congresului, în care își dezvoltă programul său de pace (*Cele 14 puncte*). Punctele X și XI din acest discurs rostit la 8 ianuarie 1918 de către președintele Woodrow Wilson îl interesează în mod deosebit pe români. Iată cuprinsul lor: „X. Popoarele Austro-Ungariei, cărora dorim să le asigurăm și salvărdăm un loc printre națiuni, trebuie să capete cele mai largi libertăți de dezvoltare autonomă. XI. România, Serbia și Munte Negru trebuie evacuate; teritoriile ocupate trebuie reconstruite; Serbiei trebuie să i se acorde accesul liber și sigur la mare; relațiile dintre statele balcanice să fie determinate prin înțelegere amicală pe baza coordonatelor istorice ale loialității și naționalității; de asemenea, trebuie să se stabilească garanții internaționale pentru independența politică și economică și pentru integritatea teritorială a stateilor balcanice”.

Ulterior, guvernul american s-a pronunțat pentru dreptul la autodeterminare al popoarelor din Imperiul austro-ungar.

făcut războiul și tot ea l-a continuat. Împăratul este omul cel mai pacifist și dinastia Hohenzollern are cele mai mari merite și este o adevărată rușine ca ei să piară și alții, care n-au făcut nimic, să rămână! Este un fapt recunoscut că Prusia este statul cel mai bine organizat, iar acum, deodată, acesta nu mai e bun de nimic!... [urmează un traseu prin sate pe care autorul l-a mai prezentat cu prilejul altei excursii făcute tot în compania lui Mackensen].

Pe drumul prin satul și pădurea din Comana, gindurile lui Mackensen sînt tot la luptele și războinicii lui!

— Dacă în Germania am fi avut un om mare cu adevărat, ce-ar fi putut face cu succesele noastre militare! Inșă diplomația ne-a stricat fronturile și victoria războiului!...

Starea noastră sufletească era și rămânea melancolică. Prăbușirea s-a produs și mareșalul care a condus oastea din victorie în victorie și din succes în succes, se întrebă:

— Cine sînt inovații pentru această prăbușire? Răspunsul său este: social-democrația ne-au distrus soldații!...

Vineri, 8 noiembrie. Instituțiile militare germane își fac peste tot bagajele. Se vînd multe pe preturi derizorii și multe se dau cadou.

Duminică, 10 noiembrie... Mareșalul von Mackensen apare cu adjunctul său la palatul arhiepiscopal, ca să-și ia rămas-bun de la mine, dar nu mă găsește acasă. Locotenent-mareșalul austriac Salis-Servis, care ne-a onorat și în alte dăți cu vizita lui, și-a luat de asemenea rămas bun. Cu toate că este cetățean elvețian, a obținut o funcție militară înaltă în Austria. Sufletește a rămas fidel patriei elvețiene, mai ales cantonului Graubünden, de unde se trage el și toată familia lui!...

În oraș se zvonește că împăratul Wilhelm și prințul moștenitor au abdicat, iar social-democratul Ebert este cancelar [în realitate, la 10

noiembrie 1918, s-a constituit Consiliul împuterniciților poporului, condus de Friedrich Ebert și Hugo Haase, dar acesta din urmă a demisionat la 29 decembrie 1918; acest organism a funcționat pînă la 13 februarie 1919, cînd în funcția de cancelar a fost ales Philipp Scheidemann]. Francezii [corpul expediționar din Balcani] au trecut peste Dunăre, la Rusciuk, și românii au dat germanilor un ultimatum să părăsească țara în 24 ore.

Luni, 11 noiembrie. Ziarele românești publică decretul de mobilizare generală și manifestul regelui către români, chemîndu-i să reia armele și să arunce dușmanul din țară. Azi dimineață și-a luat rămas bun benedictinul Knobloch, care a activat în internatul de băieți cu cele mai bune rezultate și seminaristul Entrup din Craiova, care era foarte util școlii. Din cauză că unii învățători și profesori vor pleca în patriile lor, va fi foarte greu să menținem școlile noastre la nivelul actual. În strada Lipscani au fost prădate magazine și în apropierea templului din str. Sf. Vineri sînt adunați o mulțime de oameni. Nu mi-era ușor, deloc să ajung pe jos în Căleărașilor. În Piața Sărindar se înghesuia o mulțime de oameni, iar la Poșta erau toate scările ocupate. În lipsa mea, la palatul arhiepiscopal, m-a căutat prefectul poliției Tzigara, lăsîndu-mi rugămintea să-l chem imediat la telefon cînd mă întorc. L-am chemat. Mă ruga să mă duc urgent la comandatură, la comandantul german, generalul Koch, să-l rog să permită ca jandarmeria română să lasă înarmată, pentru a putea menține ordinea și să evite revoluția. Germanii care plecau nu mai aveau puterea și autoritatea să potolească puterile revoluționare și să oprească jafurile.

Am mers imediat la comandatură. Soldatul german și sergentul [de stradă] român [ce făceau de gardă] mai întîi m-au oprit, apoi m-au lăsat să intru. În coridorul de jos era lumină, dar la etaj numai

în anticamera generalului Koch. Toate camerele erau deschise și nu se arăta nici un om. În sfîrșit, a apărut al doilea comandant, maiorul Volkmann. El vorbea despre neliniștea din oraș și spunea că în tot timpul războiului nu i s-a întîmplat o asemenea situație; și-a luat rămas bun.

După cîteva clipe, a venit generalul Koch. El era liniștit și calm, se bucura că mă vede și că duminică, vînd să vină la mine, a nimerit în strada Esculap într-o mare demonstrație. La început a fost împotriva înarmării românilor [jandarmi], dar pe urmă a zis că va face încercarea. Totuși, m-a întrebant:

— Poate d-nul arhiepiscop să garanteze că acești oameni nu o să tragă asupra noastră?

Am răspuns simplu:

— Atîta pot să garantez: că d-nul Tzigara este loial și o să-și facă datoria!

— Atunci să primească armă!

Ne-am luat rămas bun.

Calmul și singele rece al generalului m-au impresiionat. De la comandatură am plecat la prefectura poliției, unde am fost primit imediat. Marele birou al prefectului era plin de funcționari și comisari. D-nul Tzigara m-a primit respectuos și serios și m-a condus în cabinetul său particular, unde l-am înștiințat de acordarea armelor pentru jandarmerie.

Abia ajuns acasă, d-nul colonel Kontz, care trebuia să livreze armele, a trimis pe șeful lui de birou și pe un locotenent cu întrebarea dacă e adevărat că prefectul poliției române, Tzigara, vrea să înarmeze jandarmeria și dacă se pot da cele 500 arme cerute. Răspunsul meu a fost:

— Se pot da!

Marți, 12 noiembrie. În timpul nopții, cîteva incendii la periferie. Toți soldații și ofițerii germani au părăsit Capitala.

Se ordonă pavoizarea caselor cu ocazia intrării armatei Antantei! ■

• Dans cu mitra pe cap • Varlaam contra Vasili III • Comisii cu...
comisari • Iconostase pentru... construcții • Biserică — sediu al co-
operativei „Kommunist” • Ruguri din icoane și cărți religioase • Sfinți
cu țigări în gură • Cai în odăjdii preotești • Sub amenințarea ridicării
cartelei de piine • Mai urmau: războiul și Hrușciiov • Mai rău decît ju-
gul tătar • Banii bisericilor pentru conferința de la Genova • 8 000
preoți împușcați • Papa se adresează lui Cicerin

1917-1930. Biserica rusă nu crede în lacrimi

FLORENTINA DOLGHIN

Astfel se operau rechiziționările de odoare bisericești

Martie-aprilie 1922, Moscova. Zeci de camioane și căruțe, escortate de gărzii înarmate, se scurge de la porțile mănăstirilor și bisericilor spre strada Nastasinskaia, unde în impozanta clădire a fostei Vistierii a statului își are acum sediul Tezaurul. Convoalele transportă cutii împachetate cu grijă, conținând icoane, odoare, odăjdii, candelă, vase de cult, cruci, cădelnițe, ferecături pentru Evanghelii — sute de puduri [1 pud = 16,38 kg] de aur și argint jefuit din bisericile Rusiei pierdea pentru totdeauna milioane de icoane și alte odoare, iar cele mai cunoscute lăcașuri sfinte ale țării aveau să devină furnizoare de... lemn de foc și fier vechi¹.

Revelator pentru cinismul epocii este că acțiunea se desfășura „la cererea oamenilor muncii”, care nu-și găseau liniștea, nu se mai puteau odihni din cauza bătăii clopote-

lor. În realitate, aceste evenimente dramatice se petreceau în întreaga Rusie, sub privirile îngrozite ale enoriașilor, ce le urmăreau cu lacrimi în ochi și blesteme pe buze. Iată ce notează un martor ocular: „Autoritățile locale, conduse de comandantul miliției, Sedov, au închis biserica, i-au alungat pe preoți, după care a urmat un adevărat sacrilegiu: au urcat pe pistol o femeie, i-au făcut o plecăciune, apoi au trîntit-o jos, au răsturnat pistolul, l-au spart în bucăți, au scos coronițele de flori de la icoane și le-au atîrnat de gîtul calilor, o fată a unuia dintre ei și-a pus mitra² pe cap, a luat sceptrul sfînt în mînă și a început să danseze în mijlocul bisericii”. Era anul 1924, într-o mănăstire din gubernia Vologodsk.

¹ Articol întocmit pe baza unui serial apărut în șapte numere ale revistei *Moskovski jurnal* — nr. 1-7/1991 — și a unui documentar din *Sovershenno sekretno*, nr. 2/1991.

² Acoperămint pentru cap, înalt, ornamentat cu broderii și cu pietre prețioase, purtat de arhierii și de unii arhimandriți și arhiprezbiteri la slujbele religioase.

Cazane de bucătărie din clopote

În Rusia, relațiile statului cu Biserica nu au fost nicidecum odată line. Nici în vremea lui Vasili III Unificatorul (1505-1533), care, cu toată frica lui de Dumnezeu, nu s-a sfîit să-l închidă în mănăstire pe mitropolitul Varlaam, cînd acela a început să-l contracizeze, nici în aceea a lui Ivan cel Groaznic (1533-1584)¹.

Nu s-a purtat cu mînuși cu Biserica nici Petru I (1682-1725). Se știe că el a făcut tunuri din clopote topite și că anual, din fondurile Bisericii, aloca 15 000 ruble întreținerii unui detașament pedestru. În timpul domniei lui Petru III (1761-1762) a început — e adevărat, încă timid — secularizarea pămînturilor mănăstirești, pentru ca împărăteasa Ecaterina II (1762-1796), care i-a succedat, să opereze cea mai dură expropriere a Bisericii. În vremea ei, episcopii și arhimandriții depindeau în totalitate de stat. Comori inestimabile — adunate veacuri la rînd de Biserica ortodoxă rusă — s-au scurs într-un șuvoi neîntrerupt în buzunarele marii nobilimi.

Cu toate acestea, pînă la Revoluția din octombrie 1917, Biserica își păstrase o mare strălucire și pompă. Este adevărat, mai puțin în orașele mici și la sate, unde parohul primea 100 ruble pe lună, iar diacul... 30. Preoții de țară împărțeau toate greutatea și tot inconfortul vieții sătești. Explicabil de ce după revoluție, în ciuda tuturor persecuțiilor la care au fost supuși, între emigranți

n-au fost decît 0,2 la sută preoți.

Măsurile împotriva Bisericii nu au constituit nici pe departe o acțiune întâmplătoare. Ele s-au aplicat planificat, în cele mai mici detalii, pornind de la o ședință a C.C. al P.C. (b) din Rusia, la care au participat L. Kame-nev, I. Stalin, L. Troțki, V. Molotov. În gubernii s-au trimis directive secrete privind modul cum trebuie acționat, iar paralel cu comisiile oficiale de confiscare a bunurilor Bisericii — la centru, ca și în gubernii — s-au creat alte comisii, strict secrete, ce puteau calcula și distribui bunurile rechiziționate. În cadrul lor fuseseră cooptați comisarii diviziilor și brigăzilor din garnizoanele respective. În plus, în caz de dezordine puteau interveni unități cu destinație specială.

În ianuarie 1918, printr-un decret al Consiliului Superior al Economiei Naționale, obiectele din aur de peste 16 zlotnici (1 zlotnic = 4,26 g) erau declarate proprietatea statului. În decurs de o lună, muzeele, bisericile, mănăstirile s-au văzut obligate să prezinte la secția de metale prețioase a Consiliului o listă completă a obiectelor de aur deținute. La Moscova, între primele victime au fost icoanele și vasele de cult din așa-numitele biserici de casă — de pe lîngă mănăstiri, institute de medicină, spitale, așezăminte de binefacere, de învățămînt. Prin pamfletele la adresa preoților, prin criticarea Bisericii ca instituție, presa n-a făcut decît să pună paie pe foc, să instige la violență. Patrimoniul Bisericii — se afirma în ziarele vremii — era folosit pentru cauza construirii socialismului: „Lupta contra religiei — lupta pentru socialism”.

În august 1919, Comitetul executiv al Sovietului orașene Kostroma cerea permisiunea guvernului de la Moscova să folosească alama clopotelor și lemnul icoanelor din oraș: „Clopotele sînt necesare cantinelor; pot fi topite și transformate în cazane de bătărie, iar lemnul ico-

nostaselor, care în cea mai mare parte este de stejar suflat cu aur, ar putea folosi la construcții. Stratul de aur îl vom scoate”. Alături, odoarele bisericesti au intrat în rezuzita teatrelor, a cluburilor sau au fost pur și simplu vîndute „pentru a decora pălării, pantofi etc.

„Eu unul l-aș împușca pe toți popii...”

În anii 1919-1920, Rusia era sîftecă de lupte între albi și roșii. Ghilotina terorii tăia capete și de o parte și de alta. Ura și războiul de clasă făceau ravagii. Ele s-au repercutat, și asupra lăcașurilor sfînte. Unele biserici au fost închise, dar mare parte au devenit sedii ale noilor instituții sovietice care invadaseră orașele. O biserică a ajuns pușcărie, alta sediu al comisarului militar, alta al cooperativei „Kommunist”, pentru ca în 1930 să fie dărîmată.

În 1919, acțiunea de lichidare a religiei era abia la început. Sosit la Moscova, cecistul Rogov nota mînios, în jurnalul său: „Totuși, nu încep în rușul capului: capitala roșie și bat clopotele... De ce s-or mai afla în libertate obscuranțiștii? Eu unul l-aș împușca pe toți popii, din biserici aș face cluburi și gata cu religia!”. Și Rogov nu era singurul adept al acestei terapii de șoc. „La cererea populației locale”, în unele localități au avut loc campanii de profanare a moaștelor sfîntilor ruși, deveniți și ei, subit, „dușmani ai poporului”. Numai în 1919, 58 moaște au fost pîngărite.

Istoricii sovietici sînt în prezent unanimi în afirmația că granița anilor '20-'30 ai secolului nostru a reprezentat cea mai tragică perioadă din cronică monumentelor de arhitectură religioasă rusească. Anul 13 al Revoluției din octombrie, 1929, s-a dovedit nefast pentru Biserica rusă. Încă din 1928, literatura religioasă fusese cvasi-interzisă. În schimb, tirajul unui singur ziar, *Ateistul*, era, în același

¹ Conflictul Biserica-Regalitate nu poate fi limitat la Rusia medievală. Între alte țări am aminti numai Anglia, care, în decurs de cinci secole (XII-XVI) a înregistrat două asemenea confruntări devenite celebre: cazul lui Thomas Becket, transmutat din istorie în literatură prin operele lui T.S. Eliot și Jean Anouilh, și Thomas Morus, autorul *Utopiei*. Ambii arhiepiscopi de Canterbury au sfîrșit asinași la porunca monarhilor: Becket în 1170, din ordinul lui Henric II Planta-genet, în catedrala de la Canterbury, Morus în 1535, din ordinul lui Henric VIII, după 15 luni de detenție, în Turnul Londrei.

an, 1928, de 56 000 exemplare. Pretutindeni se deschideau muzee ale ateismului. Au apărut primele manuale de ateism, reeditate apoi de numeroase ori. În cadrul aceleiași isterii și terori antireligioase, în prima jumătate a anului 1929 au fost închise 423 biserici (numai într-o singură lună, august, 103).

În zilele Crăciunului, vitrinele magazinelor din Moscova erau pline de manifeste ateiste. Pe străzi, în piețele publice, se încingeau ruguri din icoane și cărți religioase. Cu o veritabilă euforie, organizatorii își îndeplineau planul de creare a statului celui mai fără de Dumnezeu din lume. Proporțiile monstruoase ale acestui plan aveau să cutremure întreaga lume civilizată. Imagini jignitoare la adresa credincioșilor, lipite cu clei pe zidurile exterioare ale bisericilor, icoane cu sfinți purtând țigări în gură, cai mascați cu odăjdii preoțești reprezentau deja situații care pe puțini îi mai mirau. Oamenii se obișnuiseră cu „glumele” ateștilor.

Sub amenințarea ridicării cartelei de piine și îmbrăcăminte, mulți funcționari completaseră declarații formale de renegare a religiei și hulire a lui Dumnezeu. La Moscova, în acei ani, acțiunile antipascale se desfășurau sub lozincă „Pentru o Moscova fără Dumnezeu, pentru sate cu colhozuri și fără Dumnezeu”. „Prin lovitură de moarte dată Rusiei ortodoxe — scrie un cunoscut istoric rus — primele două cincinale au înroșit cu sânge Biserica, poate mai mult decât a făcut-o jugul mongolo-tătar. Dar ne mai așteptau războiul cu Germania și agresiunea lui Hrușciov asupra religiei, de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60”.

Un document fără copii

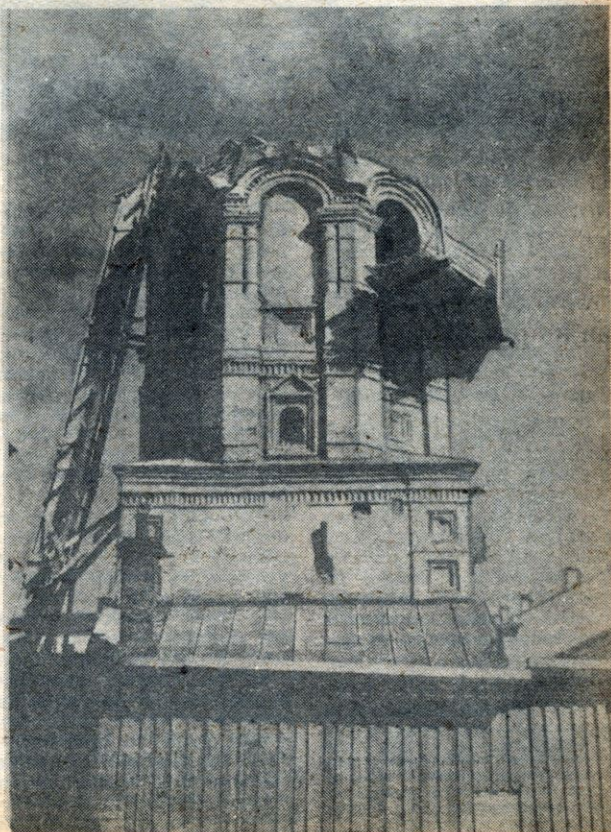
În folosul cui s-au organizat toate aceste atrocități? În literatura sovietică de specialitate a circulat până la obse-

sie ideea că jaful averilor mănăstirești din anii '20 a fost dictat de lupta cu foametea, cu care se confrunta Rusia vremii. (De altfel, multe acțiuni s-au desfășurat sub lozincă „Bunurile bisericilor pentru salvarea celor ce mor de foame”). Incontestabil că proporțiile dezastruoase ale foametei nu pot fi minimalizate: ea a afectat 20 milioane oameni, dintre care 5 milioane au murit. Pretextul oficial al confiscării averilor mănăstirești a constat în plățile pentru grâul cumpărat peste graniță. Într-adevăr, din punct de vedere tactic, momentul era extrem de prielnic: „Acum, când pe drumuri pot fi văzute sute, dacă nu mii de cadavre, putem (trebuie) să confiscăm averile bi-

sericilor cu cea mai necrutătoare energie și să nu ne dăm în lături de la înăbușirea celei mai mici împotriviri. Este momentul când putem conta în proporție de 99 la sută pe un succes deplin în nimicirea dușmanului și pe asigurarea unor poziții de cîteva decenii”, scria Lenin într-o scrisoare secretă, către Molotov, pe 19 martie 1922. Epistola avea o mențiune specială: „Nu cumva să se bată copii [după acest document]”.

Opinia publică sovietică nu a cunoscut această scrisoare mulți ani, pînă în 1990 cînd a fost publicată în revista *Izvestia C.C. al P.C.U.S.*, deși peste graniță ea fusese publicată, iar la Moscova era etichetată ca un fals calomnios

Clopotniță de biserică, în timpul dărîmării (anul 1932)

Cina cea de taină, în versiunea ateștilor sovietici din anii '20

la adresa lui Lenin. „Dacă va fi necesar, în vederea realizării scopului politic cunoscut, scria acolo Lenin, să se recurgă la cele mai severe măsuri”. Deci părintele statului sovietic, fondatorul puterii muncitorilor și țăranilor legitima forța în operația de confiscare a averilor mănăstirești.

Banii colectați de pe urma bisericilor au avut așadar o destinație politică, și nu una filantropică, de procurare a alimentelor necesare populației înfometate. „Fără acest fond — scria Lenin lui Molotov — sint absolut de neconceput activitatea de stat, în general, construcția economică, în special, și susținerea poziției noastre la Genova”¹.

¹ Este vorba despre Conferința de la Genova, începută în aprilie 1922, cu participarea a 29 de state, prima mare reuniune internațională la care participa Rusia Sovietică, unde s-a încercat să se determine guvernul sovietic să recunoască toate datoriile contractate de regimul țarist.

După opinia unor cercetători, numai fărimiturile, respectiv numai 1 la sută din valoarea odoarelor bisericesti rechiziționate au ajuns la cei ce sufereau de foame. Restul s-a topit fără urmă în ungherele secrete ale bugetului statului. Guvernul a cumpărat grâu de peste graniță pentru nevoile populației. Dar cea mai mare parte a fost rechiziționată de la ceilalți țărani, din guberniile neatrinse de foame.

Autoritățile sovietice și-au motivat jaful comis asupra Bisericii și printr-o acțiune a acestora, de la sfârșitul anului 1921, când în orașul ugoslav Sremski Karlovci, a avut loc congresul ierarhilor Bisericii ruse din emigrație, unde s-au pus bazele separării acestei biserici de Patriarhia Moscovei. Într-un apel, congresul chema la luptă împotriva bolșevismului și pentru reinstaurarea monarhiei în Rusia. Literatura laică a insistat mult asupra faptului că

acest moment i-a provocat pe bolșevici la „măsuri de răspuns”. Ceea ce este doar parțial adevărat, pentru că, după cum am văzut, represiunile împotriva instituției începuseră înaintea anului 1921.

Tot în acel an, la 23 februarie 1921, guvernul sovietic a emis un decret de confiscare a averilor mănăstirești, inclusiv relicvele, pe care biserica le socotea sfinte. Au urmat proteste vehemente din partea fetelor bisericesti, ciocniri sângeroase între populație și detașamente ale armatei roșii, ceea ce a îndreptățit presa bolșevică (alta, oricum, nu mai rămăsese la acea dată) să declanșeze o zgomotoasă campanie, învinuind Biserica de contrarevoluție. În țară a început un val de procese, cel mai cunoscut fiind al mitropolitului Petrogradului, Veniamin. Numai în 1922 au fost împușcați peste 8 000 slujitori ai Bisericii. Ceea ce nu este decât partea

văzută a icebergului. Cîți preoți au fost uciși pe tot cuprinsul țării, cîți au umplut lagărele, ca primi locuitori ai arhipelagului Gulag...

„Hrănește copios și plătește bine“

S-a discutat mult în istoriografia sovietică despre scopul lichidării Bisericii ruse. Desigur, umplerea visteriei de stat și de partid. Dar și unul politic: lichidarea ultimului bastion al cugetului liber din Rusia. Partidele „frățești“, menșevicii și eserii, fuseseră deja desființate. Tot ce nu se supunea unei voințe unice, cea comunistă, trebuia să dispară.

Lichidarea bisericilor a lăsat și cifre: până la 1 aprilie

1923 fuseseră confiscate următoarele cantități: aur — 60 puduri; argint — 48 000 puduri; diamante și pietre prețioase — 1 pud, 34 funturi (1 funt = 0,453 592 kg).

Valoarea tuturor acestora este greu de estimat în ruble, pentru că multe obiecte rituale erau comori artistice și valori istorice de neprețuit. În mai 1921, un reprezentant al papei, îngrijorat de distrugerea unor opere de artă unice, s-a adresat comisarului poporului pentru afaceri externe, Gheorghe Cicerin, cu rugămintea de a aproba vinderea lor Vaticanului. După unele calcule, măsurile luate împotriva bisericilor au adus acestora pagube de 8 000 000 000 000 ruble, la cursul de atunci al rublei. Ni-

mic fantasmagoric în această cifră cosmică. Pentru că multe odore fuseseră dăruite bisericilor de țări, de marii cneji. De pildă, numai două mitre luate din mănăstirea Kiev-Pecersk se estimau la 100 000 000 ruble. Unde sînt ele acum?

Din mărturiile contemporanilor, reiese că multe au ajuns pe piața neagră, fiind apoi scoase peste graniță. Magazine de antichități din Londra și Paris vind pînă astăzi resturi ale acestui lux. Se știe mult prea puțin despre destinul acestor comori după confiscarea lor.

Marea cultură rusă, Biserica ortodoxă rusă și pămîntul rus sînt cei trei stîlpi ai civilizației ruse care nu au cedat în fața barbarilor autohtoni. Dar pentru a rezista au trebuit să urcă Golgota. ■

ALBUM ISTORIC BUCOVINEAN

(Urmare din p. 32)

din Storjineț, Lăpușna sau grădina publică din Cernăuți.

Acuarele lui Knapp au plăcut atît de mult, încît au fost litografiate la Viena, în stabilimentul litografic „Reifenstein și Rosch“ de litografi celebri: J. Novopaky, F. Wolf, Gottfried Seelos, Johann Varoni și, astfel multiplicat, au fost difuzate în două ediții (una în trei culori, alta cu cinci-șase culori). Frunzașul bucovinean de la 1918, lăncu Flondor avea un set, un album se află în Biblioteca universitară din Cernăuți, altele la Muzeul din localitate, la mănăstiri, precum și în colecții particulare; litografii dispartate au fost cumpărate de Alexandru Odobescu, care le-a donat Academiei Române.

18 litografii au explicații în limba română și germană. Textul „lămuritor“ la *Bucovina ilustrată* a fost alcătuit de Ernst Rudolf Neubauer, directorul liceului din Rădăuți și tradus în românește de Ioan Mitkiviți; unele date is-

torice sînt inexacte, redată într-un stil greoi, dar romantic. Litografiile color diferă de acuarele, fiind evidentă execuția îngrijită și simțul punerii în pagină caracteristice unor artiști experimentați cum erau litografii austriece menționate mai sus.

Cele mai multe dintre acuarele sînt vederi cu perspectivă largă ale frumoaselor priveliști moldovenești, cu dealurile împodobite de păduri, cu satele sau orașele cuibărite în văi, cu apele în cădere liberă și șerpuiți leneșe, cu casele răzlețite sau formînd aglomerări urbane, între care și o imagine panoramică a *Sucevei, odinioară capitala Moldovei*, potrivit explicației de pe planșă. O valoare istorică documentară are litografia *Monumentul Tartarilor lângă Prisaca*, înfățișînd însemnul ridicat la hotarul comunei Vama în anul 1717 de către Mihai Racoviță, domnul Moldovei, pentru a marca victoria dobîndită de el acolo împotriva tătarilor, monument cunoscut îndeobște cu numele de Stîlpul lui Vodă; de asemenea, planșa intitulată *Institutul idropatic de la Storjineț* are o istorie

aparte; proprietarul moșiei Storjineț era George, cavaler de Flondor, tatăl lui lăncu de Flondor. El pusese la dispoziția vizitatorilor o parte din pădure și Institutul de hidroterapie, de dimensiuni mari, format din patru clădiri care erau în legătură cu stabilimentul băii, avînd peste 50 de camere într-un pavilion, amenajat și cu saloane pentru petreceri. În acest decor, domni, doamne și copii (femeile cu rochii elegante, după moda apuseană, cu umbreluțe și crinoline, domnii cu fes, fumînd ciubuce ori îmbrăcați și ei după moda europeană) se plimbă în landouri sau pe jos.

Încadrîndu-se în tiparul vedutelor cu caracter romantic, cu valorări obținute prin contrastul de tip exotic, specific sec. XIX, realizările lui Fr. X. Knapp acumulează o încărcătură emoțională și informațională care le conferă caracterul unui mesaj artistic și documentar deosebit de valoros pentru acest colț al pămîntului locuit de români. ■

Cătălina MACOVEI

PAGINI DE VIAȚĂ (III)

ARTUR GOROVEI

În 1903, Artur Gorovei (1864-1951) împlinea 39 ani. Era avocat la Fălticeni, după ce peregrinase cu serviciul prin mai multe localități. Își luase licența în drept în 1890 și, concomitent cu munca la tribunal, desfășura o susținută activitate de strângere, cercetare și valorificare a folclorului românesc, publicând mai multe studii și articole. În 1894 a fost invitat la congresul Asociației Internaționale de Folclor (International Folk-Lore Association) de la Chicago, unde a trimis un studiu referitor la Nunta la români, care a apărut în *Analele congresului*.

Cea mai importantă realizare a sa în această perioadă o constituie întemeierea revistei *Sezătoarea*, publicație de folclor, scoasă în 1892 împreună cu mai mulți intelectuali fălticeni.

Activitatea sa de folclorist l-a pus în contact cu personalități de frunte ale vieții culturale și științifice românești — între alții cu Mihail Sadoveanu, N. Iorga, G.T. Kirileanu — pe care-i evocă în jurnalul său. Nicolae Iorga l-a vizitat în câteva rânduri la Fălticeni și l-a amintit în unele din scrierile sale. Într-o notație din caietele sale de amintiri, A. Gorovei scria, la rîndul său, despre Iorga: „peste citeva zile [în iulie 1904], am plecat cu Iorga și cu Scurtu¹ la nunta poetului [Șt. O.] Iosif, în satul Buciumeni, județul Tecuci... Am văzut pentru prima oară pe Iosif și pe logodnica lui, pe frumoasa Natalia Negru, fiica preotului din sat... Am găsit acolo pe Sadoveanu, pe C. Sandu [Aldea] și mai erau și alți, necunoscuți... După cununie ne-am întors la casa preotului, unde se pregătea masă mare în grădină. Așteptind ceasul mesei, se dansa în casă. Mai ales Sadoveanu era mare jucăuș...”

Peste cîțva timp m-am dus la București și am fost la Iorga... Tipărea o ediție germană a Istoriei românilor... Au trecut 22 de ani și relațiile între mine și Iorga au fost întrerupte. Nu mi-a mai scris și l-am întîlnit o singură dată în culoarul Camerei Deputaților. În 1930, m-am gîndit la el și l-am trimis

volumul meu *Alte vremuri cu o scrisoare...* Ne-am împrietenit, dar sînt de atunci trecuți nouă ani și nu ne-am mai întîlnit, iar în 1931 m-a invitat să țin cursuri la Universitatea populară «Nicolae Iorga» din Vălenii de Munte².

În 1904, A. Gorovei s-a înscris în Partidul Conservator, ca simpatizant al lui Take Ionescu, fiind numit, la 19 ianuarie 1905, prefect al județului Suceava. În același an, la 4 noiembrie, a demisionat din funcție. La 12 iulie 1905, N. Iorga, într-o scrisoare către A. Gorovei, îi scria, ironic: „Vivat folclorul! Jos takismul cu prefecții săi cu tot!” Cînd, în 1909, A. Gorovei a devenit inspector agricol sub un cabinet liberal, N. Iorga își exprima, în *Neamul românesc* din 29 iulie, nedumerirea față de atitudinea politică a cărturarului de la Fălticeni: „D. Artur Gorovei se face inspector agricol. Un suflet care iese din iadul takist pentru a intra în Purgatoriul liberal? Să nu uite însă că acest Purgatoriu n-are ușă spre Raiul politicii oneste”³.

Să urmărim, în continuare, alte fragmente din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei, păstrat la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Am folosit pentru informațiile și citatele din scrisori volumul *Scrisori către Artur Gorovei*, ediție îngrijită și introdusă de Maria Luiza Ungureanu, Editura Minerva, București, 1970.

Ioan LĂCUSTĂ

² La acestea, A. Gorovei îi scria lui Iorga la 13 august 1909 că postul de inspector agricol l-a fost oferit de „membrii Consiliului Superior de agricultură cari, bînuind după cele puține cite am scris eu pînă acum, că aș fi în stare să conduc un inspectorat agricol, în modul cum înțeleg ei, mi l-au oferit...”

Și de aceea, fără a mă întreba căruși sfînt mă închin, ba chiar știind că mă găsesc în „iadul tachist”, precum îți place să-mi numești prietenii, mi-au oferit un loc de inspector agricol.

În asemenea condiții l-am primit. Cît timp oi sta, asta-i altă socoteală. Te asigur însă că dacă mă voi convinge însetat cînd mi-am închipuit că voi putea fi în stare să fac să se aplice legea la aplicarea căreia trebuie să veghez, cînd îmi voi da seama că ar fi zadarnică încercarea mea de a pune în executare planul ce mi l-am făcut despre o activitate care nu rezultă din legea care a creat pe inspectorii agricoli; cînd mă voi convinge de toate acestea — și pentru care nu-mi va trebui mult timp — atunci iubite prietene, eu nu voi mai putea sta unde mă găsesc și mă voi afunda iarăși în „iad” precum zici” (Cf. *Scrisori către N. Iorga*, vol. II, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, 1979).

¹ Ioan Scurtu (1877-1922), profesor și ziarist român din Transilvania, stabilit în București; editor al lui Eminescu; unul din colaboratorii și conducătorii revistei *Semănătorul* (revistă literară săptămînală, apărută la București între 2 decembrie 1901 și 27 iunie 1910, în fruntea căreia s-au aflat, succesiv, Al. Vlahuță, G. Coșbuc, I. Chendi, Șt.O. Iosif, N. Iorga, M. Sadoveanu ș.a.

17 septembrie. Ieri, când am ajuns în tirg, am găsit în ograda casei pe Iorga, care venise cu trenul la 10.50. Umblă prin toată țara, pentru a aduna note la un studiu asupra orașelor României. Nu am prea înțeles ce studiu e acesta. Mi-a cerut și documente. Orice document înainte de 1830 e bun și important.

L-am dus la Baia și sara l-am adus la Bunești [proprietatea autorului, în apropiere de Fălticeni]. Mi-a vorbit despre toate și mi-a povestit, cu multă poftă, o serie de anecdote. A rămas surprins de a fi găsit la mine cărți și reviste și mi-a spus că eu sint un factor intelectual în provincie.

Mi-a făgăduit o mulțime de lucruri: să-mi trimeată jurnalele care le primește el, să trimeată timbre Lențucăi [soția lui A.G.], să-mi trimeată cărți de ale lui, să vorbească lui Haret¹ pentru a căpăta un билет de liber parcurs pentru a face studii prin țară, să vorbească lui Bianu² pentru Șezătoarea.

Astăzi l-am dus la gară. A plecat la Botoșani.

1904

29 ianuar. În cartea lui Iorga *Drumuri și orașe din România*³, în locul unde vorbește despre Folticeni, zice: „E un tirg mic, dar cu unele strade boierești, frumușele, având fațade albe și grădini

de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Folticeni spiritul modern, adevăratul patriotism și grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru: datinile și amintirile, poezia lui; în Artur Gorovei, editorul *Șezătorii*, găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori”.

Mille l-a cerut un roman pentru *Adevărul*: o serie de povești frumoase, legate prin un fir care rămîne de găsit⁴.

20 februar. M-am înscris la conservatori și am intrat în activitate politică: am iscălit apeluri electorale, contestații etc.

29 mart. La 14 mart am fost la întrunirea din București. Sîmbătă, cu o zi mai înainte, am făcut o vizită la șef. Take Ionescu ne-a primit rece; Nababul⁵ cuvincios, iar generalul Lahovary⁶ ne-a bruftuit.

Intrarea mea între conservatori a supărat pe cîteva prieteni precum Iorga și Gh. Kirileanu⁷.

17 april. Astăzi am primit de la Ministerul Instrucțiunii o adresă iscălită de Adamescu, prin care-mi trimite chestionarul folkloristic pe care l-am publicat în *Șezătoarea*, pentru a-l revedea, a-l completa și a-l îndrepta pe unde ar trebui. „Totodată, vă rugăm să alcătuiți niște in-

strucțiuni, cît se poate mai scurte, clare și precise, pentru învățători, prin care să-i învățați cum să facă culegerile, ca apoi acele instrucțiuni și chestionarul să-l putem răspîndi printre învățători”.

22 iulie. Ieri am avut o surpriză plăcută: a intrat în casă o doamnă și în urma ei un domn. Doamna m-a întrebat dacă o cunosc; în adevăr, figura îmi era cunoscută, dar nu-mi aminteam numele: era d-na Iorga. D-l care o însoțea era I. Scurtu. Iorga plecase, atunci chiar, spre București pentru a face corecturi la *Sămănătorul*.

D-na Iorga a rămas la noi, iar Scurtu s-a dus la otel.

Iorga sosește mîine cu trenul de 10.40.

28 iulie. De o săptămîină trăiesc zilnic cu Iorga. E un om așa de curios! Scrie cartea care se va intitula *Sate și mănăstiri*⁸. Pe un carnet de mușama scrie cu creionul foile care vor merge direct la tipar. Scrie în tren, în trăsură, în răstimpuri, între o bere în restaurantul unei gări etc.

Ca om de familie e și mai curios. Nu permite nimănui să-l contrazică, nici chiar prietenilor cei mai buni sau persoanelor cu care atunci face cunoștință.

16 noiembrie. Am fost la București. Conservatorii noștri sint tot dezbinăți.

Un om care muncește toată ziua și care, oricît se zice, a dat lucrări de valoare pentru neamul nostru [este]

N. Iorga, în casa căruia am fost jenet de sărăcia în care trăiește.

29 decembrie. Politica noastră s-a incurcat. Au căzut liberalii, Cantacuzino a format un cabinet conservator.

La 22 am plecat la Bucu-

⁸ În urma altor călătorii documentare prin țară, cînd, după cum mărturisete, „n-a fost val, n-a fost povîniș de deal, n-a fost colț de lume unde să nu fi pătruns astfel”, N. Iorga a publicat volumul *Sate și mănăstiri din România*, Editura Minerva, 1905 (ediția a doua, 1916), lucrare scrisă „pentru învățătorul și preotul din sate, către cititorul de peste munți, om cu inimă curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru a intra în viață”.

¹ Spiru Haret (1851-1912), matematician și om politic român, profesor universitar în București, membru al Academiei Române, ministru al instrucțiunii (1897-1898, 1901-1904, 1907-1910), a reorganizat învățămîntul românesc de toate nivelurile.

² Ioan Bianu (1856-1935), filolog, profesor universitar la București, membru al Academiei Române, director și organizator al Bibliotecii forului academic (*Magazin istoric*, nr. 1/1986).

³ În lunile iulie-septembrie 1903, Nicolae Iorga a străbătut țara în scopul de a cunoaște cît mai multe din localitățile românești. În octombrie a definitivat volumul *Drumuri și orașe din România*, care a apărut în ianuarie 1904 la Editura Minerva (ediția a doua în 1916).

⁴ Într-o scrisoare din 28 decembrie 1903, C. Mille îi comunica lui A. Gorovei intenția de a transforma „una din edițiile *Adevărului* într-un ziar popular de informațiuni și aș voi să încerc foiletonul național. Și, între altele, m-am gîndit că ar prinde perfect o serie de foite, între 50-100, care să cuprindă o întreagă serie de povești populare frumoase, legate printr-un fir care rămîne de găsit”.

⁵ George G. Cantacuzino (1837-1913), om politic, numit și Nababul pentru marea sa avere, șef al Partidului Conservator; în 1904 era președintele guvernului.

⁶ Iacob Lahovary (1846-1907), general și om politic, ministru în mai multe rînduri; în 1904 era ministru de externe.

⁷ Gh.T. Kirileanu (1872-1960), folklorist, cercetător al istoriei și vechii culturi românești, membru de onoare al Academiei Române (*Magazin istoric*, nr. 3-6/1982, 10-12/1990, 1-4/1991).

rești. Bădărău¹ ne-a primit bine, ne-a arătat interes și a și vorbit cu Cantacuzino. Amicii mă propuneau pe mine ca prefect, deși îi rugam să nu mai umble cu astfel de propuneri ridicole.

În ziua de 23 am fost la Nababul acasă, care ne-a vorbit cu mult ifos despre mintea și inima românului și ne-a spus să fim la 3 ceasuri la Consiliul de Miniștri, unde vor fi și ceilalți și se vor pune toate la cale.

Dar nici nu ne-a primit în audiență și ne-a pus prefect pe Giurăscu.

Am plecat plouați.

ticieni] prin care mă felicită și-mi cere să vin la Pașcani, pentru a pleca la București. Am înțeles că era vorba de prefectura mea și m-am dus.

În București, am așteptat pe Bădărău care venea din Iași; l-am dus la oțel „Frascati”, unde locuiește. Pe la 11 m-am dus din nou la Bădărău, am mers cu el la Ministerul de Justiție, apoi mi-am pierdut ziua fără nici o treabă, așteptând pe a doua zi, pe cînd Giurăscu era chemat în București.

La 19 el n-a venit, ci a ce-

Gorovei.

16 mai. Am fost la București, unde am stat cinci zile. Am avut o substanțială convorbire cu primul ministru, cu care m-am despărțit în buni termeni, după ce mă luase cam repede.

În april, am fost chemat la București pentru a mi se anunța candidatura lui Simu² la colegiul II de Senat. Pe la finele lui april am fost iar la București, tot pentru această candidatură.

Simu e un om bun. A făcut ceva studii și e pasionat pentru artă. Are o frumoasă colecție de bronzuri.

Sînt minute cînd îmi place că sînt prefect; vor fi clipe de mîndrie sau chiar mulțămirea de a te vedea pus în stare de a face ceva bine, care mă îndeamnă, uneori, și pentru scurt timp, a dori să continui această mîrire la care m-au ridicat împrejurările; dar și foarte adeseori sînt dezgustat și de multe ori mi-am luat hotărîrea să mă retrag pe ziua de 1 septembrie în viața mea de mai nainte, chiar de ar fi să renunț de a mai face politică.

26 mai. La 19 mai, ora 2, am fost primit în audiență la rege. M-a primit în bibliotecă, pe care însă n-am putut s-o vîd, din pricină că tot timpul a trebuit să mă uit în ochii regelui. Mi-a dat cele două degete reglementare și următoarea convorbire pe care o redau cît mai fidel.

M-a întîmpinat cu aceste cuvinte:

— Dl. Gorovei, prefect de Suceava?

— Da, Majestate.

— D-ta ești fiul d-lui Gorovei, care a fost prefect. Unde a fost prefect ultima dată?

— La Piatra, Majestate; el

Corneliu Diaconovici în biblioteca sa

1905

9 februar. De săptămîni de zile, abia în astă sara m-am mai liniștit.

La 17 ianuar a fost la Iași o mare sfadă în Consiliul de Miniștri: ai noștri din Folticeni au amenințat că-și retrag candidatura, dacă nu se schimbă prefectul Giurăscu, iar ca înlocuitor m-au cerut pe mine.

Pe la 3 ceasuri, în ziua de 17, primesc o telegramă iscălită de Catargi [N. Catargi, șeful conservatorilor din Făl-

rut un concediu de 10 zile. În realitate era bolnav. În Consiliul de Miniștri, ținut acasă la generalul Manu, s-a hotărît numirea mea ca prefect de Suceava. Am apărut și eu în fața primului ministru. M-am dus la Ministerul de Interne, unde mi s-a făcut decretul și înainte de a-l iscăli regele, am și depus jurămîntul pe la 7 1/2 sara.

Mergînd spre casă mi-am adus aminte că tocmai în acea zi se împlinesc 16 ani de la moartea tatii.

În ziua cînd murise liberalul prin credință Petru Gorovei, în aceeași zi, peste 16 ani, începea viața activă politică neoconservatorul Artur

¹ Alexandru Bădărău (c. 1859-1927), om politic, profesor de liceu în Iași, apoi deputat, conservator.

² Anastase Simu (1854-1935), colecționar de artă; fondator al Muzeului Simu din București (1910), a cărui colecție de artă românească și străină a donat-o statului în 1927; membru de onoare al Academiei Române (1933).

imi era unchi, frate cu tata. I-am vorbit despre lucrările mele de folklor.

El a zis:

— E curios ca un prefect să fie literat. La Folticeni mulți prefecti au fost literați. Și dl. Donici, nu-i așa?

El credea că fostul prefect N. Donici era fabulistul [Al.] Donici.

Vorbindu-i despre elementul bun al învățătorilor din județ, m-a întrebat dacă dr. Diaconovici¹, autorul *Enciclopediei române*, nu e fiul fostului prefect de Suceava, Diaconovici. Când i-am spus că Diaconovici și-a vândut toată averea și s-a strămutat în Cernăuți, mi-a zis:

— El a fost persecutat în Folticeni.

La plecare mi-a dat iarăși două degete, dar m-a apucat și cu al treilea, mi-a ținut mîna cîteva secunde într-a lui și mi-a zis:

— Doresc sănătate și treabă bună la județ.

După audiența de la rege, am fost la primul ministru. A doua zi am fost la dejun la Simu.

13 august. Când am fost la Rîșca [într-o vizită cu mitropolitul Partenie al Moldovei], bătrîna prietăsă Suțu mi-a spus că nu a avut onoarea să mă vadă de cînd sînt prefect. Astăzi i-am făcut o vizită cu Lențuca.

Nu știi cum să-i judeci pe oamenii aceștia. În casa lor pute mizeria, dar au fecior, care servește dulceață cu mînuși albe pe mîni și au grădinar care se ocupă cu florile din seră! Aud că adeseori n-au un franc în casă.

22 august. În una din zilele trecute, servitoarea mă anunță că a venit inspectorul cel mai mare. Am crezut că e

un inspector administrativ; era însă I. Kalinderu², cu pumnalul la briu, care venea să-mi facă vizită.

Mi-a spus că sînt un scriitor cunoscut și apreciat și m-a întrebat pentru ce nu am prezentat nimic la Academie.

I-am vorbit de o lucrare ce pregătesc, un ansamblu asupra folklorului și mi-a spus că ar putea-o tipări Academia.

A doua zi a fost la mine Nicu Gane³. Îmi place acest bătrîn, care are încă inima tînără și apucăturile unui tînăr. După 23 de ani s-a apucat să isprăvească *Infernul* lui Dante, pe care a început a-l traduce pe cînd era tînăr. Prin noiembrie speră că va fi gata.

E înșeninat să stai de vorbă cu acești oameni; cînd însă te viri între cei care fac politică...

Bădărul m-a chemat la Văraț, unde venise cu Vlădescu. M-am dus. L-am găsit în compania lui Buznea, Dobias și Zirra⁴ și a mai multor „dame”, mai mult sau mai puțin suspecte. Am stat la masă împreună cu mitropolitul [Partenie] și sara am fost la concert în localul primăriei. Au cîntat Zirra tatăl și fiul. Iar conu Alecu era foarte sentimental, dădea ochii peste cap, cînd se vorbea despre femei și iubire. ■

² Ioan Kalinderu (1840-1913), jurist român; administrator al domeniilor Coroanei; membru al Academiei Române (1893); a publicat studii de drept și istorie română.

³ Nicolae Gane (1838-1916), prozator, membru al „Junimii”; ministru de domenii (1888), primar al Iașilor (1897); în 1906 a publicat traducerea *Infernului* lui Dante; membru al Academiei Române (1908). În casele sale din Fălticeni, a locuit cu chirie (apoi le-a cumpărat) A. Gorovei.

⁴ Alexandru Zirra (1883-1946), compozitor și pedagog român, unul dintre promotorii creației românești de operă (*Alexandru Lăpușeanu*, *Capra cu trei iezi*, *O făclie de paști*).

MAI ÎNȚI A FOST CEHOSLOVACIA

(Urmare din p. 47)

vățătorii vor fi elementele cele mai utile pentru desfășurarea propagandei revizioniste și a acțiunii defetiste în sînul maselor maghiare și secuiești din Ardeal.

Toți studenții, cărora, desigur, în cazul unui conflict armat, le vor veni în ajutor deopotrivă masele minoritare din Ardeal și elementele instruite, trecute fraudulos peste frontieră, la noi, vor constitui primele grupe de asalt în vederea dezlănțuirii actelor de sabotaj și terorism, distrugeri de poduri, căi ferate, aruncarea în aer a depozitelor de muniții, distrugerea oficiilor poștale și a rețelelor telefonice.

Se afirmă că, atît la Budapesta cît și în provincii, se lucrează cu febrilitate la organizarea lor. Astfel, s-au pus bazele primelor grupe de radiotehnicieni formate din studenți sau absolvenți ai școlilor politehnice, care datorită pregătirii tehnice capătate vor putea fi imediat utilizați.

De asemenea, întrucît mulți dintre aceștia nu au satisfăcut legea recrutării, fiind amînați pentru continuarea de studii, se purcede în prezent la instruirea lor pe baze militare.

Avînd aceste edificatoare exemple este o imperioasă datorie de a lua din timp — adică cît mai neîntîrziat — măsurile de a stăvili propaganda subversivă și a organiza preîntîmpinarea cu toată energia, dintru început, a oricărei încercări teroriste la granița de vest a țării.

Astăzi, mai mult ca oricînd, la frontiera de vest a țării, în toate posturile de conducere, trebuie să fie puși oameni de mare energie, încredere și spirit de prevedere. ■

¹ Corneliu Diaconovici (1859-1923), publicist și lexicograf; prim-secretar al asociației ASTRA, sub auspiciile căreia a publicat *Enciclopedia română*, Sibiu, 1898-1904, în trei volume. Nu era rudă cu fostul prefect de Suceava.

**ÎN CONSTANTINOPOL,
ACUM TREI VEACURI
PE URMELE
UNUI ROMAN
AL PRINCIPELUI
NICOLAE
MAVROCORDAT**

RĂDUCU-GABRIEL PĂUN

În anul 1989, sub titlul bilingv *Filoteo Parerga/ Les Loisirs de Philotée*, Montréal-Athènes apărea lucrarea *Preocupările lui Filoteu*, avînd ca autor pe domnul Moldovei și Țării Românești, Nicolae Mavrocordat (*Magazin istoric*, nr. 8, 9/1985). Stabilirea textului, traducerea în limba franceză și comentariul aparțineau lui Jacques Bouclard, prefața fiind semnată de C. Th. Dimaros.

Alături de Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat se înscrie, așadar, între principii cărturari, ce au ilustrat nu numai viața politică a țărilor române (să amintim că prin cele patru domnii — două în Moldova: 1710-1711; 1712-1715 și două în Țara Românească: 1716; 1721-1730 — a inaugurat epoca pe care, de regulă, o numim „fanariotă”), ci și pe aceea social-culturală, printr-o serie de reforme în spiritul ideilor iluministe ale vremii.

Domnitorul nu a fost însă doar un om politic, ci și o distinsă personalitate culturală. Beneficînd de o educație aleasă, demnă de un prinț al Franței — după cum se exprima un contemporan —, Nicolae Mavrocordat se

dovedise un elev remarcabil, uimindu-și profesorii de limbi străine, filosofie și istorie. La 18 ani cunoștea șase limbi (turcă, persană, arabă, latină, franceză și italiană), la care se vor adăuga apoi româna și, din 1721, ebraica. Stăpînea foarte bine greaca clasică ce se adăuga limbii materne (în cazul său, mai potrivit ar fi termenul paternă, intrucît tatăl său, celebrul învățat Alexandru Mavrocordat Exaporitul era grec, mama, Sultana, trăgîndu-se din Mușatini).

Contemporanii erau unanimi în a aprecia cultura prințului, ca și vasta sa bibliotecă (*Magazin istoric*, nr. 6/1976), considerată a fi cea mai mare din Orient, la vremea aceea.

Încă de la 17 ani, prințul începuse să compună dialoguri în manieră antică și poezii, iar ulterior să scrie un număr important de lucrări, pe cele mai diferite teme, dintre care însă puține au văzut lumina tiparului. Amintim, dintre ele, *Sfaturile*, către fiul său, Constantin, viitorul domn, și *Tratatul despre datorii*.

Solida cultură clasică, lecturile întinse și profunde din autori renaștenști și moderni,

faptul că era în permanență la curent cu evenimentele culturale și politice continentale (cîtea în mod regulat principalele ziare occidentale) l-au impus ca pe o figură luminoasă a culturii sud-est europene a seculului XVIII.

Ca domn, Nicolae Mavrocordat s-a aplecat cu atenție asupra istoriei românești. După cum mărturisea el însuși într-o scrisoare către patriarhul de Ierusalim, Hrisant Nottara (fostul colaborator al lui Brîncoveanu în materie de politică culturală a creștinătății ortodoxe). Mavrocordat luase inițiativa întocmirii unui corpus de cronici a țării

lor române, Nicolae Costin, Radu Popescu, Axinte Uricariu, Nicolae Rosetti întocmind, la sugestia sa, letopisește cuprinzătoare. Curtea volevodului — tipică pentru monarhii luminiști ai Europei — adunase distinși oameni de cultură din toată zona sud-est europeană, celor deja enumerați adăugându-li-se Nikolauss Wolff, Stefan Bergler, Ioan Scarlatos ș.a., iar corespondența prințului acoperea o arie extrem de vastă pentru posibilitățile timpului: de la Ierusalim la Constantinopol, din Anglia, Franța, Germania la Alexandria.

„Lalele” de Constantinopol

Crescut și format în capitala otomană, viitorul domn cunoștea perfect viața marelui oraș de pe Bosfor. Perioada lui de afirmare a coincis cu o epocă de liberalizare a sistemului politic otoman și a modului de viață în societate (mai ales cel din Capitală), grație domniei lui Ahmed III, între anii 1711 și 1730, numită de istoriografie „epoca lalelelor”. Multe dintre aceste aspecte apar și în romanul său, *Filoteo Parerga*.

Acțiunea se petrece după 1715 (anul cînd autonomia Peloponezului e recunoscută de Poartă), iar structura lucrării seamănă foarte mult cu „romanul filosofic”, care era foarte popular în epocă în Occident și în care au excelat Voltaire și Montesquieu. Narațiunea este foarte simplă: în fapt, întîlnirile Prințului (personificare a autorului) — adesea frizînd neprevăzutul — pe care le pune în scenă autorul nu sînt decît pretexte pentru intense și profunde discursuri filosofice care ne ilustrează mentalitatea și — nu mai puțin — vestita cultură pe care o deținea vîrfurile comunității creștine din Constantinopol.

Deși este o lucrare scurtă, în care acțiunea se petrece în numai 24 de ore, romanul reușește să fie o frescă a societății otomane, așa cum se putea observa ea în Capitală. Prințul nu insistă asupra descrierii orașului; ea ar fi fost inutilă, întrucît scrierea se adresa unui public avizat. Un

singur element apare distinct: grădinile, care reprezentau una din mîndriile capitalei otomane și, totodată, un domeniu față de care sultanul dovedea o preocupare și o dragoste aparte. „În fine — notează autorul —, dacă actualul sultan se preocupă foarte mult de economii în alte domenii și nu admite risipa, cînd e vorba de înfrumusețarea grădinilor... nu precupește nici eforturi, nici bani și răsplătește din plin munca ingenișilor inovatori în materie de grădinărit”. Firește, Constantinopolul nu era singurul oraș care deținea astfel de grădini, Versailles ori Sans Souci și chiar Petersburgul aveau parcuri asemănătoare, dar tocmai aici (sau și aici) era realizată joncțiunea lumii răsăritului european cu marile capitale ale continentului.

Romanul e o frescă, dar o frescă deloc statică sau unilaterală. Acțiunea coboară de la sultan la deținuții de drept comun din Ediculă, de la înalte probleme de stat la mărunte afaceri suspecte ale unor falsificatori de bani sau medici de ocazie.

Viața constantinopolitană e dinamică, totul apare în permanență mișcare. Cîrculă banii în piața în care se întîlnesc dimineața creștinii. Cîrculă patrurile însărcinate cu păstrarea ordinii publice, ba chiar intră în urmărirea unui suspect (cu mandat de percheziție în regulă, e adevărat) în curtea amfitrionului celui ce povestește.

Sultanul e idealizat, ca un monarh luminat, în sensul cel mai perfect al conceptului, ti-

pul suveranului complet și de competență multilaterală: „El — scrie Mavrocordat — cuprinde cu spiritul său pătrunzător întregul sistem monarhic, pe care îl animă în diferite feluri datorate geniului său, și îl face să funcționeze, nici chiar amănuntele nu îi scapă din vedere”.

Dar viciile aparatului de guvernare apar la fiecare pas: mită, venalitate, afaceri cu bani falși, procese intentate pe nedrept, chiar dacă autorul se străduiește să arate că de fapt, marele stăpîn, pe cît e de binevoitor cu supușii săi, pe atît de dur cu cei care cad în greșală „pedepsind fără milă persoanele care abuzează de magistraturile care le-au fost încredințate și care asupresc pe acei ce intră sub competența lor”.

Deschiderea spre lumea europeană este evidentă. Atît la nivelul stăpînirii („el [sultanul] face puțin caz de venețieni și polonezi, detestă pe ruși, iubește pe francezi, englezi și olandezi și-i consideră pe germani ca fiind războinici de onoare”), cît și la tuturor oamenilor culți. Personajele cărții pomenesc adesea despre lecturile lor, care sînt din clasicii greci și latini, dar și din autori contemporani sau renașcențiști: Machiavelli, Hobbes sau Bacon, iar în salonul gazdei erudite se întrec în a face conversație un italian, un francez și un englez, veniți fiecare cu noutăți din întreaga Europă. Călugării capucini și ieziți își încep — și nu fără folos — activitatea de misionari în Egipt.

O lume în schimbare

Oamenii înșiși înregistrează substanțiale transformări în mentalitate. În mod evident, ei nu mai gîndesc aioda ca pe vremea lui Soliman Magnificul. Nici otomanii, care încep să se deschidă către cultura occidentală și să predice idei de renovare a modului de viață închistat de pînă atunci, nici grecii, care se simt mai puternici, mai stăpîni pe ei și încep să urce treptat către mecanismele de decizie politică ale imperiului (exemplul Exaporitului fiind cel mai ilustru). Apare, totodată, în germen, acea „mare idee” (și Mavrocordat lasă să se întrevadă aceasta), care va purta poporul grec în lupta sa de eliberare, conștiința apartenenței la marea Bizant, cucerit cîndva de Mahomed.

Dar orașul — ca orice mare oraș al lumii — păstrează și elementele sale obscure. Creștinii preferă să-și officieze cultul acasă, pe ascuns, iar alții să devină oficial musulmani (cum e cazul primei gazde a povestitorului, Iacob). De altfel, fenomenul „creștinismului mascat” e cunoscut și din alte surse.

Sarlatania, obscurantismul (religios, mai ales), delicațența, consumul de droguri apar foarte clare în descrierea scenelor din închisoare. Dublate de venalitatea funcționarilor, ele arată într-un fel aparte, slăbiciunile sistemului otoman. Alchimia și practica frauduloasă a medicinei, combinată cu elemente de magie, trădează înapoierea culturală și nivelul maselor largi ale societății.

Aducerea în discuție de către narator a modelelor clasice ale sensibilității orientale (poezia lui Nedim și Fuzuli) nu pot acoperi această realitate, deși adesea prințul face observații apreciative la adresa înțelepciunii și nobleței sufletești a otomanilor: „Trebuie infirmată opinia greșită a celor care spun că nația otomană e străină de orice finețe și noblețe; dar, fără îndoială, dacă ea e în

adevăr lipsită de lucrările prețioase ale autorilor moderni... [otomanii] au o pasiune imensă de a cunoaște și de a se instrui și, plătind bani grei, urmează școli, dovadă un suflet însetat de cunoaștere și o deosebită plăcere pentru lucru”.

Cu toate acestea, ceva se mișcă în Constantinopol. Imperiul — obosit pe plan militar — pare că răsuflă mai ușurat, dar, se întreabă naratorul, în ce măsură se datorează aceasta miniștrilor (în bună parte greci) sau sultanului?

După cum am văzut, prințul încearcă să acrediteze a doua posibilitate. Considerentele de oportunitate politică ale acestei păreri sînt însă prea evidente ca să-i dăm crezare la acest capitol, mai ales că celelalte surse contemporane (preponderent, franceze sau engleze) dau o cu totul altă imagine a sultanului, decît cea oferită de prinț. Să nu uităm, în aceeași ordine de idei, că numai cu un an înaintea prezumtivei acțiuni a romanului, avusese loc supliciul domnitorului Constantin Brîncoveanu și al familiei sale, supliciul care

dăduse în suficient de largă măsură exemplul „prefacerilor” din Imperiul otoman și a calităților umane ale lui Ahmed III.

Nu-i mai puțin adevărat că autorul își face astfel cunoscute ideile sale, influențate de iluminismul european, formulînd un portret al suveranului ideal, luminat, așa cum se contura această figură în scrierile iluministe ale timpului, precum și aceea a curteanului de finețe și abilitate diplomatică, acreditată încă cu cîteva veacuri în urmă de Baldasare Castiglione, al cărui *Manual al bunului curtean*, deși vechi de trei veacuri continua să fie încă un model pentru oamenii aceluși timp.

Adăugîndu-se operei cantemiriene, de asemenea vădînd o profundă cunoaștere a societății otomane, *Filoteo Parerga* lui Nicolae Mavrocordat reprezintă o secțiune „pe viu” a lumii constantinopolitane a începutului de secol XVIII, o contribuție măcar parțial românească la înțelegerea acestei societăți și, ca atare, o sursă ce merită să fie pusă sistematic în valoare. ■

UN MONUMENT DE CULTURĂ

Situarea poporului român „în calea războaielor”, pentru a relua formula lui Grigore Ureche, dar și marea generozitate și pietate a românilor — manifestate prin donații către așezămintele religioase din întreaga arie a bazinului oriental al Mediteranei — au făcut ca bunuri ale patrimoniului cultural românesc să fie risipite astăzi în lumea întreagă. Neobositul căutător de izvoare — în sensul cel mai larg al cuvîntului — care a fost Nicolae Iorga, precum și pasionatul cercetător al „urmelor românești” care a fost Marcu Beza au dat la iveală mărturiile ale culturii și simțirii românești, păstrate pe meleaguri străine.

În descendența acestor investigații, domnul Virgil Cîndea, membru corespondent al Academiei Române, a realizat o operă cu adevărat monumentală: *Mărturiile românești peste hotare* (București, Ed. Enciclopedică, 1991, 602 p.), subintitulată modest *Mică Enciclopedie*, dar al cărei prim volum ce cuprinde literele A-G oferă date și informații de-a dreptul copleșitoare prin abundența și noutăți. Nimeni altul, decît Virgil Cîndea, nu putea realiza o astfel de explorare. Cel care, din Statele Unite pînă în Liban, a cercetat „urmele românești” era chemat să dea această vastă enciclopedie, un instrument de lucru fundamental, care va aduce cele mai mari servicii istoriografiei române și străine. Cărți, manuscrise, documente, opere de artă etc. au fost minunț înregistrate și descrise, alcătuiind o uimitoare hartă a răspîndirii generozității și spiritualității românești. Cunoașterea istoriei poporului nostru este astfel substanțial înnoită, prin contribuția unui om de cultură cu un orizont de cunoaștere și interes pe măsura operei realizate.

FI. CONSTANTINIU

**DE LA CĂȚĂ NECULESCU,
MANFRED VON KILLINGER,
CONSTANTIN TĂNASE,
LA FIRMA**

Dincolo de nota puțin stranie provocată de apropierea dintre cele patru nume, unul mai cunoscut, celelalte mai puțin sau deloc, nu ne aflăm în fața unei „piruete” publicistice, ci în mijlocul unui dens capitol de istorie bucureșteană, care începe pe la mijlocul secolului XVIII și ajunge pînă în zilele noastre. Cîteva secvențe din acest capitol le vom reconstitui acum, pentru a descifra enigma clădirii de pe Calea Victoriei cu numărul 174.

Vom începe cu Gh. Crutcescu, autorul admirabilei monografii intitulate *Podul Mogoșoaiei*, publicată în 1943: „La celălalt colț al străzii, Legațiunea Germaniei, cu modificările aduse succesiv, sunt încă vechile ziduri ale lui Căță Neculescu, cel mai original dintre toți Neculeștii pomeniți pînă aici”.

Într-un document din 1776, doi membri ai unei familii Neculescu sînt menționați ca stăpînind locuri întinse în zona de la răsărit de Biserica Albă; în 1830-1831, documentele vorbesc despre alți Neculești, posesori de case și terenuri în aceeași zonă a orașului. Neculeștii sînt o familie foarte numeroasă, înrudită cu alte neamuri de vază ale timpului (Bals, Polizu, Filitti, Slatineanu, Urdăreanu, Kretzulescu, Fălcoianu și alții), după cum îi menționează Octav-George Lecca în lucrarea sa *Familii boierești române*.

Consultînd *Planul orașului București din 1895-1899*, pe Calea Victoriei, la nr. 188 este indicată „casa Dimitrie Cezianu”, care pînă în preajma acelei date aparținuse lui Căță Neculescu. Noul proprietar a efectuat unele lucrări, fără a modifica însă structura clădirii pe care o vedem și azi în același loc al Căii Victoriei, dar cu un număr schimbat datorită modificărilor topografice; ea are acum nr. 174, cum figurează la cadastru de cîteva decenii. Noul proprietar a efectuat unele amenajări în interior, ceea ce o dovedește și anul 1896 purtat de unul din exemplarele ziarului *Epoca* lipit pe spatele tapetului cu care au fost ornațate pereții interiori la acea dată și descoperit în aceste zile, cu ocazia renovării clădirii de către firma SALT-S.R.L.

Făcînd un alt salt peste timp, clădirea din Calea Victoriei 174, ni s-a impus din nou atenției în cursul evenimentelor din deceniile 4-5 ale secolului nostru. Într-un anuar statistic al Capitalei din 1936, la adresa indicată figurează sediul Legației germane din București, unde între 1936 și 1944, și-au desfășurat activitatea cei doi miniștri plenipotențieri ai celui de-al III-lea Reich: Wilhelm Fabricius și baronul Manfred von Killinger. În 2 septembrie 1944, acesta din urmă, împreună cu secretara sa, și-au pus capăt zilelor (vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1986).

Peste puțin timp, prin anii '50, clădirea din Calea Victoriei 174 a reintrat din nou în fluxul vieții orașului. Aici au funcționat una din sălile de spectacole ale Teatrului „Constantin Tănase” și Agenția de impresariat artistic ARIA, iar o vreme și-au avut redacțiile două publicații: *Revista muzeelor și Monumente istorice și de artă*; în sala respectivă s-au ținut diverse reuniuni și cicluri de conferințe și nu întîmplător, poate, una din primele întruniri ale scriitorilor bucureșteni, după Revoluția din decembrie 1989, s-a desfășurat tot aici.

După o „patronare” comunistă de peste 45 de ani, timp în care nu s-a ținut cont de bogata istorie a acestei clădiri - grație Societății comerciale româno-austriacă SALT-S.R.L., prin dinamicii ei conducători *Ovidiu Vladu* și *Marcel Pușcaș* (cei care au finanțat lucrările de renovare), prin talentul și bunul gust al arhitectului Camil Roguski (acesta s-a ocupat și de restaurarea Palatului Cotroceni și a Castelului Peleş) - astăzi edificiul se află în mîini bune. Sîntem siguri că ei vor continua lanțul întrerupt de comuniști, redînd Capitalei, și nu numai ei, o clădire plină de istorie.

...Chiar dacă Căță Neculescu a rămas un nume ascuns în pagini de mult tipărite, el coboară din cînd în cînd pînă în pragul vieții noastre cotidiene, aducîndu-ne aminte un străvechi proverb: Cine n-a zidit o casă...

IOANA URSU

● Activități oficiale și griji domestice ● Un vis: rolul de eminență cenușie ● Viața la București: „extraordinar de scumpă” ● De la hotel Hugues la Șosea ● Echipaje luxoase și lachei ● Un baron baltic, un bastard fudul, un „faux bonhomme” și un domn „foarte levantinizat” ● Oameni noi și un prieten vechi ● Aristarhi Bey informează

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ

ÎN MISIUNE LA BUCUREȘTI (II)

DUMITRU HÎNCU

Pentru a înțelege cit mai exact atribuțiile și activitățile oficiale ale lui Joseph von Radowitz, nu e, desigur, lipsit de interes dacă amintim că în jurul anului 1871, la București (care avea atunci o populație de circa 220 000 locuitori) trăia o colonie de vreo 2 000 resortisanți (supuși) și protejați ai Prusiei, iar în toată țara numărul acestora era de 5 000-6 000.

Consulul general al Prusiei avea în subordinea sa consulate la Iași și Galați, viceconsulate la Sulina și Giurgiu și o agenție consulară la Craiova.

Personalul Consulatului general era totuși, destul de restrâns.

În afara diplomatului de carieră din fruntea lui, acesta se compunea dintr-un vice-consul, un dragoman, un șef de birou, un secretar de cancelarie și trei slujbași mai mărunți.

În afara îndatoririlor din capitala țării, consulul general era și reprezentantul țării sale în Comisia europeană a Dunării, cu sediul la Galați.

De la hotel Hugues la Șosea

Toate acestea, la care se adăugau, firește, și inerentele obligații protocolare și mondene, ar fi putut umple din belșug timpul lui Joseph Maria von Radowitz. El s-a socotit însă îndrituit să joace și un rol de eminență cenușie, de consilier ocult al prințului Carol, ceea ce, în chip firesc, s-a dovedit ulterior un izvor de nedorite și nu puține complicații. Dar să nu anticipăm...

Pentru moment, să-l însoțim însă în primii săi pași prin capitala României. Sosit la post, von Radowitz s-a instalat la hotelul Hugues, cel mai

elegant stabiliment de acest fel din Bucureștii vremii. Cum intenționa totuși să-și aducă și soția, iar prințul Carol își exprimase de la bun început — ne asigură von Radowitz — dorința și speranța de a-l vedea aranjându-și o casă frumoasă și de a face ceva pentru societatea bucureșteană, „ceea ce era și cel mai bun mijloc de a dobîndi influență și a fi și pentru el util”, noul consul general a început să caute o reședință potrivită. În cursul acestor căutări, spre surprinderea lui, a trebuit să constate că viața la București era „extraordinar de scumpă” și că salariul său (de 8 000 de mărci) nu era îndestulător pentru a-i asigura o „repre-

zentare” demnă de ceea ce el considera că se cuvenea rangului său. Pus în fața acestei situații nescontate, von Radowitz a scris la Berlin superiorului său direct, Keudell, pentru ca acesta, la rîndul lui, să intervină pe lângă Bismarck spre a i se pune la dispoziție mijloacele necesare. Dar, în locul răspunsului sperat, s-a pomenit cu un reproș prea puțin diplomatic și ieșit parcă mai degrabă de sub pana vreunui Feldwebel (plutonier) de intențentă, care îi preciza ritos mai întîi că, „așteptările prințului” cum că o reprezentare adecvată i-ar putea fi de folos din punct de vedere politic erau „oarecum copilărești”, iar în al doilea rînd că „un popor decăzut nu

putea fi ținut în triu prin din-neuri fine, ci prin câteva bata-lioane energice”.

Întrucît trimisul prusian a renunțat la ideea de a găsi o casă frumoasă în centrul Ca-pitalei, s-a mulțumit cu una situată spre margine, mai exact într-o latură a Șoselei Kiseleff și aparținind „unei doamne Filipescu, născută prințesă Bibescu”. După o seamă de amenajări ale siste-mului de încălzire, întrucît casa era, de fapt, o reședință de vară, von Radowitz a avut plăcerea să constate că soția sa a găsit-o totuși cît se poate de convenabilă, așa că au continuat să locuiască acolo și în cursul iernii urmă-toare.

Singurul inconvenient era acela că, locuința fiind de-parte de centrul politic și co-mercial al orașului, se impu-ne neapărat cumpărarea de trăsuri și cai. „Lucru oricum obligatoriu la București” — ne explică, de altfel, von Ra-dowitz — unde „lumea bună” nu se deplasa decît cu echi-paje care mai de care mai lu-xoase. Încît și-a adus și el trăsuri de la Viena și a cum-părat niște cai frumoși din Transilvania pe care, la re-chemarea sa, i-a vîndut chiar cu cîștig. În plus, ne mai po-vestește tot el, trimișii marilor puteri la București, precum și boierii de vază, călătoreau prin oraș însoțiți întotdeauna de un lacheu și adăugă: „În felul acesta, am avut și eu parte, singura dată în viața mea, de un «chasseur», cu multe galoane, egretă flutu-rînd în bătaia vîntului și cuțit de vînatore scinteind în soare, podoabă acum tot mai anacronică în casele diplo-maților și la ambasade”.

Corpul diplomatic bucureștean

Un alt demers, ba chiar prioritar, al lui von Radowitz a fost, se înțelege, stabilirea de contacte cu membrii cor-pului diplomatic acreditați la București. Reprezentanții ce-lorlalte mari puteri erau în-vestiți cu titlul de „agent di-

plomatic”, în vreme ce acela al Prusiei trebuia încă să se mulțumească cu titulatura de consul general. Ceea ce nu crea totuși vreo discriminare pentru cel din urmă — ne li-niștește von Radowitz, „căci și mie mi se spunea «Mr. l'a-gent», iar cînd mi-a venit so-ția — remarcă el ironic —, cei care i se adresau, o com-plimentau de cele mai multe ori cu apelativul «Madame l'agente», ceea ce era oricum mai bine decît un altul uzitat uneori, cel de «Madame la Console»”.

Mai mult, răsfoind Notele și amintirile consulului ge-ne-ral al Prusiei ajungem la con-vingerea că acesta nu numai că nu încerca vreun senti-ment de inferioritate, ci, dim-potrivă, avea o senzație exact contrară față de colegii săi din București, asupra cărora ne-a lăsat o descripție, poate uneori fidelă, dar sigur dez-bărată de orice curtoazie. Oricum, după părerea lui von Radowitz, cel mai bun cunos-cător al locurilor și oamenilor din România vremii era trimi-sul țarului, baronul baltic Of-fenberg, venit în țară ca ofi-țer, cu trupele de ocupație ruse, în 1853, și, ca atare, „văzuse născîndu-se mai multe Români”.

Acest baron, afirmă von Radowitz, „reprezenta, însă, o politică prea puțin fava-rabilă intereselor țării și avea o atitudine plină de dispreț față de tot ce era moldo-valah, ceea ce nu-l împiedica, to-tuși, să se bucure de o mare popularitate, îndeosebi în cercurile feminine”. Grație recomandării căpătate la Is-tanbul din partea contelui Keyserling, baronul Offen-berg s-a arătat cît se poate de prietenos față de consulul general prusian, care ne și asigură că i-a fost „cel mai de încredere și util coleg”.

Un personaj foarte original era însă, neîndoios, consulul general austro-ungar Zu-lauf-Pottenburg. Acesta era un fuf natural al bătrînului prinț Nikolaus Esterhazy, ca-re-i legitimase situația civilă sub numele mamei — Zulauf.

Dar diplomatul austriac nu numai că ignora superb obir-șia-i cam echivocă, dar se re-marca tocmai prin faptul că era extrem de fudul, oricînd gata să facă caz de ascen-dența-i prea aristocratică. Altminteri, pe plan politic, ne asigură von Radowitz, cole-gul său Pottenburg era nul și, de altfel, nici nu se sinchisea de nimic, îndeletnicindu-se, mai ales, cu treburi mărunte, „reminiscentă posibilă a fos-tei sale activități din cadrul poliției politice”.

Dar nici reprezentantul en-glez nu găsea mai mult har în ochii lui von Radowitz. „Mr. Green — ni-l descrie diplo-matul prusian — era un bă-trîn semi-oriental, cum mai erau mulți pe vremea aceea în serviciul consular britanic și nu se mai potrivea deloc cu epoca în care metoda minciunilor viclene și a făgă-duielilor ipocrite începuse să devină depășită pînă și în po-litica moldo-valahilor. Era de mult recunoscut ca un faux-bonhomme și nu se bucura de nici o influență”.

Dimpotrivă, în izbitor con-trast cu el, se detașa, sub ra-port etic și comportamental, personalitatea trimisului fran-cez, Mellinet, care avea să plece însă în scurtă vreme din București, înlocuit, de alt-fel, de un fost coleg de la München al diplomatului prusian.

Trimișii Greciei și Italiei au fost scutiți și ei de co-mentariile acide ale lui von Radowitz. Turcia nu avea re-prezentant decît în Comisia europeană a Dunării, întrucît relațiile politice ale României cu Imperiul otoman mai erau încă de competența agentului român la Istanbul, iar proble-mele referitoare la frontiere de aceea a valiului Bulgariei sau a pașei de Rusciuc. Con-sulul olandez la București era, în viziunea lui von Rado-witz, „un domn bătrîn și foarte levantinizat”, pe nume

Keun. În schimb, primul trimis al Statelor Unite ale Americii la noi, Benjamin Franklin Peixotto, s-a bucurat de toată atenția consulului general prusian, care recunoaște că avea motive bine întemeiate să fie părțitor în judecata lui. Într-adevăr, în 1887, în amintirile asupra perioadei petrecute de el la București, Peixotto i-a făcut un portret foarte măgulitor lui von Radowitz, care s-a și

sivă, cu dinții ca de mărgăritar, iar bărbia frumoasă și o statură potrivită, trupul zvelt, denotau un aer de autentic gentilom. Sau, ceva mai departe, tot după Peixotto: „Vorbind cu egală ușurință franceza și engleza, el amesteca deseori în graiu-i natal expresii împrumutate din cunoașterea și folosirea celor dinții”.

Mai mult, n-ar fi putut, desigur, pretinde nici chiar von

totuși perfid consulul general, juca și ea un rol de seamă în înalta societate bucureșteană. Secretariatul particular al prințului era condus de un consilier, alsacian de origine, pe nume Vogel, „un om vrednic, dar nu prea reprezentativ”, în schimb „foarte devotat”. Cu unul din subalternii acestuia, von Radowitz a intrat însă din cauza „lipsei lui de tact în societate”, într-un conflict

Patru delegați în Comisia europeană a Dunării pe una din străzile Galațiilor, în 1859: baronul Offenbergh (Rusia), Omer pașa (Turcia), D. de Bitter (Prusia) și D. Engelhardt (Franța); în această Comisie, von Radowitz va reclama „o împuțnărire infinit mai cuprinzătoare” decât aceea de reprezentant al Prusiei

grăbit să-l reproducă în extenso în propria relatare. În felul acesta, ne putem face și noi o imagine asupra impresiei pe care o producea Joseph Maria von Radowitz celor pe care-i cunoștea. Văzută de Peixotto, von Radowitz se înfățișa privitorilor ca un bărbat frumos, cu trăsături fine și pielea albă ca de femeie. Mustățile lungi și răsucite, mai deschise la culoare decât părul castaniu, îi acopereau numai în parte o gură expre-

Radowitz.

Acreditat pe lângă prinț, Joseph Maria von Radowitz a avut, în mai mare măsură decât alți agenți diplomatici din epocă, posibilitatea de a cunoaște resorturile intime ale Curtii și demnitarii ei. Căci a întreținut excelente relații cu mareșalul Curtii, Filipescu, care — ne asigură el — „își îndeplinea bine misiunea”; soția acestuia, o femeie frumoasă și agreabilă, „d'un riche passé”, a ținut să adauge

ce n-a putut fi stins decât grație intervenției prințesei Elisabeta. Slujbașul în cauză, consilierul financiar Abegg, fusese trimis de tatăl prințului la București spre a pune ordine în finanțele oarecum în derivă ale Curtii. Von Radowitz l-a găsit „necuvios” și ne încredințează că ar fi „atras multe critici și neacuzări prințului”, deși tot el recunoaște că se prea poate să-l fi și „scutit de anumite treburile superflue”.

Tertipur colegului francez

Abia pornit pe calea familiarizării cu noile realități de care lua cunoștință, von Radowitz a avut ghinionul să contracteze o enterită, dublată de o afecțiune a ficatului, care l-a ținut mult timp la pat, iar când s-a însănătoșit, a trebuit să abordeze și cea de a doua latură a misiunii lui, aceea de reprezentant în Comisia europeană a Dunării, pentru care, atâtea vreme cît a rămas la noi, a și arătat, de altminteri, o nedismulată predilecție. Ne explică chiar el: „După larma politică și viața zgomotoasă a Bucureștiului, era, de fiecare dată, o plăcere să cobor spre gurile Dunării, la bordul excelentului vas cu aburi și să mă îndelețnesc o vreme numai cu treburi bine puse la punct și concrete, să iau parte la o acțiune importantă, care realiza și obținea lucruri realmente utile”. Această deslușită comportă însă câteva lămuriri suplimentare. Comisia europeană a Dunării fusese creată prin Tratatul de la Paris din 1856, odată cu o altă Comisia statelor riverane. Cea dintîi avea doar mîndatul de a se îngriji de amenajarea pentru navigație a gurilor fluviului, urmînd ca, ulterior, să se contopească cu consora ei. În realitate însă, în curgerea vremii, relația dintre cele două comisii a luat un sens total contrar prevederilor tratatului prin care fuseseră create. Comisia riveranilor nu și-a putut impune autoritatea, iar următoarele conferințe ale marilor puteri europene au tot prelungit mandatul Comisiei europene a Dunării. În răstimpul cît von Radowitz se afla la București, mandatul acestei comisii ar fi trebuit tocmai să expire. Dar cum nu s-a întîmplat așa, ea continua să exercite o autoritate suverană asupra cursului fluviului de la Brăila și pînă la vărsarea în mare, poseda propria-i poliție, preleva impozite, promulga ordonanțe obligatorii,

contracta împrumuturi și avea propriu-i drapel (vezi *Magazin istoric*, nr 6/1970).

Prusia, Rusia și Austria — ne spune von Radowitz — erau reprezentate în Comisia europeană a Dunării prin consilii generali sau agenții diplomatice acreditate la București, Anglia, Franța, Italia și Turcia aveau însă comisari speciali desemnați în acest scop. Deși fluviul străbatea în cea mai mare parte

tate de reprezentant al Confederației statelor germane de nord, ci doar al Prusiei. „Împrejurarea că tocmai francezul s-a prevalat de acest tertip m-a frapat. Căci, se vede că el nu bănuia că, în scurt timp, voi reclama pentru mine o împuternicire înfinit mai cuprinzătoare”, va remarca, malițios, după decenii, von Radowitz, făcînd o aluzie cum nu se poate mai străvezie la rezultatul războiului franco-prusian izbucnit în primăvara aceluiași an și la crearea celui de al II-lea Reich.

Pină una-alta însă nevoit să se întoarcă curînd la București, consulul general al Prusiei a aflat la cîrma țării un nou guvern. „Golescu — notează el — nu mai izbutise să facă față Camerei și nici să alcătuiască un alt cabinet «alb»; unul «roșu» nu voia prințul, încît se apelase la o nuanță intermediară, absolut nouă, partidul junimist. Cei mai mulți dintre noii miniștri erau homines novissimi doar primul ministru [Manolache Costache] Epureanu avea îndărățul lui un trecut parlamentar mai îndelungat. Printre proaspeții numiți se afla, spre plăcuta mea surpriză, și colegul de corporație studențească și prietenul Petre Carp [ca ministru de externe]. De la venirea mea la București ne mai salutaserăm cu multă căldură, însă nu ne întîlnisem prea des. El făcuse parte dintr-o gască politică gălăgioasă care desfășurase o acerbă opoziție față de prinț, prin ziarul *Pays Roumain*, co-redactat de Petre Carp. Aceasta a fost prima și cea mai puțin recomandabilă activitate a lui. Dar din momentul în care a fost chemat la o activă colaborare în sine guvernului, a renunțat la fostele lui reminiscențe și a devenit un convins, devotat și bun reprezentant al intereselor dinastiei. În calitate de ministru de externe al țării în care eram acreditat, el a arborat față de mine un aer cordial, însă nici unul, nici

Manolache Costache Epureanu — șeful unui guvern „de nuanță intermediară, absolut nouă”

teritoriul ei, România nu era încă admisă a face parte din Comisie, al cărei secretar general era un... alsacian, pe nume Wohler, „o perle de șef de cancelarie”, după opinia lui von Radowitz. Oricum, dar spre necazul diplomatului prusian, la prima-i tentativă de a lua parte la lucrările Comisiei n-a fost admis decît la o singură ședință, din cauza opoziției categorice a colegului francez, care a refuzat să-i accepte acreditarea în cali-

(Continuare în p. 82)

LETONIA

Incepută cu Estonia (*Magazin istoric*, nr. 2/1992), incursiunea noastră în trecutul istoric al celor trei țări baltice, ce și-au câștigat recent independența, continuă cu Letonia¹.

Țară scăldată de apele Mării Baltice și flancată, la nord și la sud, de celelalte două surori, Estonia și Lituania, Letonia (64 500

km² și 2 647 000 locuitori — după recensământul din 1987) a fost una dintre cele mai dezvoltate zone din punct de vedere economic ale U.R.S.S., păstrându-și, o vreme, o evoluție de tip occidental.

Cele mai vechi mărturii arheologice despre existența omului pe teritoriul Letoniei datează din mezolitic (mileniile 9-4 î.e.n.), primul strat de cultură mezolitică fiind descoperit în 1964, în stațiunea Osas. Neoliticul este și el bine reprezentat arheologic: în stațiuni de pe litoralul baltic sau de pe malurile unor lacuri s-au găsit unelte din piatră și din oase și obiecte de lut. În mileniul I î.e.n. patriarhatul a luat locul matriarhatului, au apărut primele unelte de fier, iar cultivarea pământului a devenit principala ocupație, creșterea animalelor, pescuitul și vânătoarea trecind pe locul secundar.

Triburile ce locuiau zona în

neolitic au fost „vizitate” în mileniul II î.e.n. de strămoși ai unor triburi baltice (zemgali, seli, latgai), așa încât se consideră că letonii — atestați pe țărmurile Balticii din primele secole ale erei noastre — provin din amestecul acestor două grupuri de populații.

În epoca următoare, în zonă s-au dezvoltat metalurgia, olăritul și alte meșteșuguri, precum și negoțul, ce beneficia de o importantă arteră comercială, fluviul Daugava, făcând legătura între populațiile Letoniei și cele est-slave. Pe teritoriul Letoniei s-au descoperit monede arabe, bizantine sau provenind din Europa apuseană.

În evul mediu, societatea letonă era constituită din „nobiles” sau „meliores”, ce ocupau puncte fortificate (400 identificate), țărani, meseriași și negustori, populând centre cunoscute ca Mejotne, Tervete, Riga, Er-

¹ Desigur că, după eliberarea lor de sub dominația sovietică, istoricii celor trei țări baltice își vor elabora propria istorie, o vor supune unor analize noi și complete, beneficiind eventual de revelații documentare la care noi nu am avut acces. Menționăm, de asemenea, că în întocmirea acestui articol ne-am izbit de penuria surselor documentare — de altfel și acelea contradictorii — fapt explicabil însă, tema nemăfiind prezentă pînă acum în istoriografia română.

În imagine: vedere coetemporană din Riga, vechiul oraș germanic, fondat în anul 1201 de episcopul Livoniei Albert de Buschoevden.

sica, Ludza, Culdiga. Istoria letonă a reținut prinți de renume ca Viesturs, Talivalds, Rusinch, al căror stindard roșu cu banda albă a rămas drapelul național al Republicii Letone până în epoca independenței țării, dintre anii 1918 și 1940.

După ce, în vechime, au rezistat unor presiuni din partea slavilor, scandinavilor și finlandezilor, letonii au trecut prin patru perioade distincte de stăpâniri străine:

a) *Dominația pur germană* (1158-1562). Din a doua jumătate a secolului XII, în bazinul Daugavei (Dvinei) și-au făcut apariția negustorii din orașele Germaniei de Nord (susținuți de feudații germani și de Biserica catolică), care au încercat să pună stăpânire pe traseele comerciale ce străbăteau Letonia. În anul 1185, un călugăr venit din Holstein, Meinhard de Segenberg, a fondat la Uexküll, la vărsarea Dvinei, prima biserică din Letonia, iar în anul următor arhiepiscopul de Bremen l-a consacrat pe acesta episcop al Livoniei (regiune istorică ce cuprindea teritoriile ale Letoniei și Estoniei actuale).

În octombrie 1199, papa Inocențiu III a predicat o cruciadă împotriva populațiilor din Livonia, numindu-l episcop al Livoniei pe Albert de Buschoevden (mort în 1229), care va conduce expansiunea germană în regiunea baltică. Doi ani mai târziu, episcopul Albert de Buschoevden a fondat orașul Riga, unde și-a transferat sediul și unde a stabilit ordinul militar al gladiferilor, întemeiat în anul următor, în scopul supunerii și creștinării triburilor baltice. În tot cursul sec. XIII, două ordine religio-războinice germane, al teutonilor și al gladiferilor (ce aveau să fuzioneze în 1237), au implantat în zonă burguri, în jurul cărora s-au dezvoltat orașele Dünaburg (Daugavpils), Libau (Liepāja), Mitau (Ielgava), Windau (Ventspils) etc. S-a constituit atunci o foarte puternică feudalitate a pământului, aceea a „baronilor germani” (*Baltische Ritterschaft*), care i-au redus la starea de serbie pe letoni. Sub toate celelalte dominații ce se vor succeda pe teritoriul leton, până la începutul veacului XX, această oligarhie își va menține neatinse pozițiile.

Totodată, veacul XIII a gemut sub convulsii teutono-letone, între care: în 1226, un conflict dintre episcopul Albert, ordinul gladiferilor și orașul Riga a impus un arbitraj papal, fiecare primind o treime din teritoriile baltice.

Zece ani mai târziu, în bătălia de la Saule, cavalerii gladiferi au fost zdrobiți de lituanieni și zemgali. Anul 1260 a adus marelui cneaz leton Mindovg o mare victorie pe lacul Durbe, asupra forțelor unite ale teutonilor, livonienilor și danezilor.

Mai târziu, în veacurile XIV-XV, orașele letonice au fost împinse de negustorii și meșteșugarii organizați în bresle și gilde, ce monopolizaseră întreg comerțul din zonă. Pe atunci, ceea ce este azi Letonia erau două state: Livonia și Curlunda, dintre care primul a devenit foarte puternic, deși sub dominație germană, reușind să beneficieze, de fapt, de o totală independență între anii 1347 și 1494. Livonia a luptat în acel timp cu Polonia și Moscova (1411-1494), epuizându-se în acest efort și devenind o ispititoare pradă pentru vecini.

În anii '20 ai veacului XVI, în Letonia s-a introdus Reforma, răspîndindu-se lutheranismul: seniorii feudali, episcopii și membrii ordinului livonian au rămas catolici, numai iobagii îmbrățișând noua religie, lutherană. Pe acest fond religios fărîmitat, structurile politice ale Livoniei și-au sporit șubrezenia.

b) *Dominația poloneză* (1562-1795). În secolul XVI, de teama țarului Ivan cel Groaznic, care a organizat expediții în Livonia, gladiferii s-au plasat sub suzeranitatea Poloniei. Ultimul Mare Maestru al gladiferilor, Gotthard Kettler, a secularizat ordinul, a fost obligat să abandoneze o parte din teritoriul Suediei, iar Livonia Poloniei (1561), dar a primit în compensație ducatul Curlandei, unde a introdus lutheranismul (1566). În secolul XVII, învinsă de Suedia, Polonia a pierdut Livonia (1621), din care nu a păstrat decât o mică parte, ce se va numi „Livonia poloneză” (*Letgalia*), prin opoziție cu „Livonia suedeză”. Era o nouă fărîmătură a teritoriului leton. Pentru a-și întări stăpînirea, magnații polono-lituanieni au organizat o contrareformă: la Riga s-a creat un colegiu izuit.

c) *Dominația suedeză* (1629-1721). Ea s-a extins doar peste Livonia, administrată de guvernatori generali suedezi. În urma războiului polono-suedez pentru stăpînirea Livoniei (1600-1629), încheiat prin armistițiul de la Altmärck (26 septembrie 1629), război care a devastat din nou teritoriul Letoniei, Suedia a primit Letonia de nord (cu Riga), iar Polonia Letonia de sud (*Letgalia*). Stăpînirea suedeză a

fost binefăcătoare, dar de scurtă durată.

d) *Dominația rusă* a cuprins la început Livonia, după pacea de la Nystadt (1721), apoi și Curlunda, după a treia împărțire a Poloniei (1795), și a durat pînă în 1918. După ce, în bătălia de la Poltava, armata rusă condusă de Petru I i-a înfrînt pe suedezii lui Carol XII (în anul 1709), în 1710 armatele ruse au cucerit Revelul (Tallinn), Riga și Viborgul, pentru ca, la sfîrșitul Războiului nordic (1700-1721), rușii să capete Livonia, cu Riga, și Estonia, cu Revelul și Narva. Practic, începînd din 1795, Letonia a intrat sub stăpînire rusă, în condițiile în care baronii baltici au continuat să domine viața politică a țării. Incontestabilă, în toată această perioadă, a fost superioritatea culturală a germanilor, reprezentanți privilegiati ai puterii publice în țară. Din 1795 pînă în 1882, de pildă, din 15 guvernaatori ai Livoniei 14 au fost germani.

Sub dominație rusească, populația letonă — în cea mai mare parte formată din serbi — a obținut libertate personală, dar nu și pămînturi. În 1812, cînd francezii lui Napoleon au ajuns în gubernia Curlunda, ocupînd-o, țărării letoni au nutrit mari speranțe în eliberarea lor. Speranțele le-au fost însă înșelate. Pentru a menține puterea nobililor, guvernul țarist a elaborat o serie de reforme în Curlunda (1817), Livonia (1819) și Letgalia (1861). Ca efect al noii legi agrare, promulgată în 1861 (*Magazin istoric*, nr. 11/1991), a început să apară o clasă distinctă de mici fermieri, nucleul primilor germeni de naționalism leton. Standardul de educație și cel economic, băncile, afacerile municipale, rețeaua de căi ferate — în 1861, s-a inaugurat traseul Riga-Daugavpils, în 1868, Riga-Ielgava, prețuirea folclorului (cîntecele populare letonice se numeau „dai-nas”) i-au plasat pe letonii din Curlunda și Livonia cu mult deasupra nivelului de civilizație al populației din imperiul țarilor. Din punct de vedere capitalist, la începutul sec. XX, Letonia era una dintre cele mai dezvoltate regiuni ale Rusiei.

Într-o perioadă vulcanică, precum cea a revoluției ruse din 1905, în Letonia s-a născut ideea de independență și autonomie, susținută de un inginer agronom, Karlis Ulmanis, care a plătit cu exilul în S.U.A. (1905-1913) lupta pentru a-și găsi prozeții. Mișcarea pentru independență a fost crud reprimată de țar: 2 000 le-

toni au fost executați, iar alții deportați în Siberia.

Primul război mondial părea a constitui o oportunitate pentru scopul independenței. Întrai în Libau, în mai 1915, germanii au fost opriți pentru mai multe luni de către regimentele letone, dar, după revoluția rusă din februarie 1917, ei au reușit să pătrundă în Riga (20 august 1917). Un Consiliu național leton, format în noiembrie 1917, din care făcea parte și Ulmanis, a susținut moralul populației, protestând împotriva păcii de la Brest-Litovsk (martie 1918), care a stabilit protectoratul german asupra unei mari părți a țării. Bolșevicii au cedat Letonia germanilor, care urmăreau crearea unui mare ducat ereditar pentru împărat.

Victoria aliaților în război a permis, la 18 noiembrie 1918, proclamarea Republicii letone independente și formarea unui guvern provizoriu. O lună mai târziu, bolșevicii au invadat Letonia, declarând, printr-un manifest, trecerea întregii puteri în mâinile Sovietelor. În ciuda condițiilor de armistițiu ce le impuneau să rămână în țară pînă la formarea unei armate naționale, germanii s-au retras fără luptă. Vreme de mai multe luni, letonii, o armată de 80 000 oameni, sprijiniți în ascuns de „divizia de fier” a lui von der Goltz și de ruși albagardiști, au opus o puternică rezistență bolșevicilor. După dure operații de iarnă, cu concursul polonezilor și al unor unități albe estone, ei i-au respins pe bolșevici. La 22 mai 1919, Riga era a letonilor, iar la 22 martie 1920, s-a încheiat un armistițiu cu bolșevicii, apoi un tratat de pace, la 11 august.

La 26 ianuarie 1921, marile puteri au recunoscut *de jure* independența Letoniei, admisă, pe 21 septembrie același an, în Societatea Națiunilor.

Reunită pentru prima oară la 1 mai 1920, Adunarea Constituantă a votat, în octombrie același an, o lege agrară ce ataca poziția hegemonică a baronilor baltici, iar pe 15 februarie 1922 o constituție democratică oferea puterea executivă unei Camere unice, formate din 100 membri, „Saeima”, aleasă pentru trei ani, prin vot universal, egal, direct, secret și proporțional. Președintele Republicii era ales pe aceeași durată (primul președinte a fost Jean Tschakste, al cărui mandat a fost reînnoit pînă în 1927, an în care lui Tschakste i-a succedat Gustav Zemgals).

În toată perioada independenței țării, comerțul Letoniei s-a desfășurat cu precădere cu Ma-

rea Britanie, Belgia și Germania (export) și cu Germania, Marea Britanie, Rusia sovietică și Lituania (import).

În pofida existenței unei constituții democratice, Letonia a cunoscut, după primul război mondial, o perioadă de instabilitate politică, căreia i-a pus capăt o lovitură de stat, la 15 mai 1934, întreprinsă de liderul agrarian Karlis Ulmanis, care în anii 1925, 1926 și 1931 fusese președinte al Consiliului de Miniștri. El a suspendat Constituția, a stabilit un regim autoritar și și-a asumat puteri de șef de stat (1936), cumulind titlurile de președinte al Republicii și președinte al Consiliului de Miniștri. După cum se știe, în urma pactului Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939, și a prevederilor din protocolul adițional secret, act urmat de agresiunea nazistă asupra Poloniei, Letonia a fost obligată să accepte ocuparea mai multor aerodromuri și baze navale de către armata sovietică, stipulații ale unui tratat de prietenie și asistență mutuală letono-sovietic, încheiat la 5 octombrie 1939, ce completa un alt tratat, de neagresiune, între cele două țări, semnat încă din februarie 1932. Reprezentanții Letoniei și ai Estoniei au fost prezenți la Londra, în iulie 1933, unde s-au încheiat convențiile pentru definirea agresiunilor.

În iunie 1940, U.R.S.S. a invadat întreaga Letonie, care — la 3 august — a fost proclamată republică sovietică și a intrat în componența U.R.S.S. Ulmanis a fost arestat, deportat în U.R.S.S. (iulie), iar 35 000 letoni au fost exilați în Siberia. În vara anului 1941, germanii i-au alungat pe ruși din Letonia. La 1 iulie ei au ocupat Riga. Trupele germane au ocupat țara, pentru trei ani, pînă în toamna lui 1944, cînd a început ofensiva sovieticilor în zona Mării Baltice, aceștia intrînd în Riga la 13 octombrie și restabilind Republica Socialistă Sovietică Letonă, pentru aproape o jumătate de veac.

Minați de un puternic simț al naționalității lor, letonii au luptat, în numele acestui ideal, vreme de șapte secole și, după cum o probează ultimele lor acțiuni politice, abia acum, la sfîrșitul veacului XX, și-au recăpătat independența.

În continuarea legăturilor lor reciproce, întrerupte în perioada dominației sovietice și germane (1940-1991), România și Letonia și-au restabilit relațiile diplomatice încă din primele zile ale proclamării independenței letone. ■

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ...

(Urmare din p. 79)

celălalt n-am luat acest lucru au serieux și atît în timpul serviciului, cît și în afara lui, am conservat intimitatea noastră din tinerețe. Eu am ținut totdeauna mult la Carp pentru prospețimea, căldura și probitatea lui, de care nu s-a dezis nicînd în cursul lungii lui cariere ulterioare. Din păcate, atunci nu era încă copt pentru a îndeplini cum se cuvine o asemenea misiune, însă era, totuși, cel mai de seamă dintre colegii lui”.

Peste hotare, noul guvern făcuse, în genere, o bună impresie — nota von Radowitz — întrucît se considera că era alcătuit din oameni integri. Dar superiorii berlinezi ai consulului von Radowitz, care își culegeau informațiile din sorginte fanariote, n-au fost, se pare, de aceeași părere. Căci ne spune tot von Radowitz: „Într-o scrisoare cu caracter privat, secretarul de stat Thiele mi-a comunicat că trimisul turc la Berlin, Aristarchi bey, îi spusese: «Printul Carol a vrut să se înconjoare de oameni mai onorabili decît cei care au format pînă acum reprezentanța națională. Altețea Sa se înșală. Printre supușii lui nu există oameni cinstiți”.

Pentru Thiele, model de corectitudine era, probabil, cavalerul industriei Strousberg (*Magazin istoric*, nr. 2-5/1979), tocmai întors în țară, nu cu multă vreme înaintea unui răsănător faliment, soldat nu numai cu ruinarea multor speranțe și a multor averi, ci și cu convulsii politice atît în Germania, cît și în România și, un timp, chiar cu o mare tensiune în relațiile dintre cele două țări. ■

(Va urma)

AVENTURA APARIȚIEI CĂRȚII

PIERRE CHAUNU

Răspîndirea tiparului și a cărții tipărite a avut mari implicații în progresul societății. Din cartea istoricului francez Pierre Chaunu *Le temps des reformes 1250-1550 (Timpul reformelor)*, apărută la Paris, într-o nouă ediție, în anul 1982, prezentăm cititorilor revistei *Magazin istoric* — cu titlul și subtitlurile redacției — un fragment ce se referă la apariția cărții tipărite și la impactul ei asupra curentelor de idei — Umanismul și Reforma — în Europa sec. XIV-XVI.

Cartea precede tiparul

Cartea, scrisă cel mai adesea în limba latină, a pătruns în mediul universitar din secolul XIII, cînd sistemul de transmitere al cunoștințelor — inițial oral și cîntat, adresîndu-se mai ales memoriei auditive — a început să pună un accent tot mai mare pe cuvîntul scris. Pînă atunci, școala era în primul rînd *lectio*: profesorul citea un text, pe care școlarii îl învățau pe dinafară și apoi îl recitau.

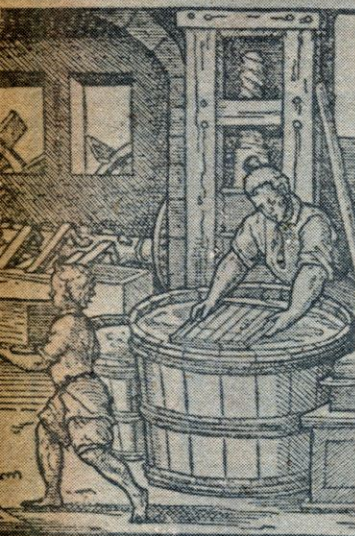
Eventual, profesorul le explica elevilor textul prin scurte comentarii. Din cînd în cînd se organiza pe lîngă *lectio* și o *disputatio*, în cadrul căreia elevii se împărțeau în două grupe și discuteau pe marginea unui anumit subiect (*questatio*).

Învățămîntul universitar, situat în vîrfurile unei ierarhii care pleca de la școala secundară, nu se îndepărta prea mult de această schemă de predare-învățare. Totuși, la acest nivel, memoria vizuală, mai eficientă și mai sigură, era mai mult solicitată. Pentru a-și

pregăti cursurile, profesorii aveau nevoie de texte, de lucrări de referință, de comentarii, pe care le puteau eventual împrumuta de la bibliotecă. Corespondența lui Erasim din Rotterdam (*Magazin istoric*, nr. 5/1984) este plină de astfel de cereri de împrumut. Studenții aveau și ei nevoie de un minimum de cărți. Dacă nu dispuneau de suficient timp pentru a și le copia singuri, se puteau adresa unor copisti anume plătiți. Încetul cu încetul, în fiecare centru universitar s-a format o adevărată corporație

Der Papyrer.

Iată, în viziunea unui gravor din sec. XV, principalele faze ale tipăririi unei cărți: pregătirea hîrtiei...

de profesioniști ai cărții — copiiști și librari — recrutați din rîndul clericilor și al laicilor. Ei au fost rapid asimilați universităților, bucurîndu-se de anumite privilegii. În cele din urmă, s-a ajuns la dezvoltarea unui eficient sistem de copiere în lanț. Pentru a permite multiplicarea copiilor fără alterarea textului și fără interpolări abuzive, a fost pus la punct un sistem foarte ingenios de împrumutare a unor manuscrise controlate și atent revizuite, după care se puteau face, contra unei sume prestabilite, alte copii. Manuscrisul de bază, „exemplarul”, revenea apoi la „conservator” și acesta îl putea împrumuta din nou. Metoda avea marele avantaj că evita introducerea unor modificări din ce în ce mai grave, de la copie la copie, căci toate reproducerea se făceau după același model unic. „Exemplarul” împrumutat de „conservatori” studenților ce doreau să-l copieze nu era legat într-un volum, ci se prezenta sub forma unor fascicule se-

parate. În felul acesta, se puteau executa în același timp mai multe copii. S-a păstrat un mare număr din aceste *exemplaria*, scrise în general cu o grafie destul de mare — pentru a permite mai multor copiiști să lucreze simultan — și foarte uzate, datorită deseori folosirii.

Acest multiplicator a funcționat destul de bine. La începuturile tiparului, el a reușit să supraviețuiască o vreme alături de invenția lui Gutenberg (*Magazin istoric*, nr. 9/1972), cu un randament și la un preț aproape egale. Dar sistemul prezenta și dezavantaje. Așa cum am văzut, transcrierea însemna, în primul rînd, infidelitate față de textul copiat. În plus, copia avea un preț ridicat, datorită materialului folosit: pergamamentul. Mult timp încă manuscrisele au fost transcrise pe acest material de studenți și copiiști. Rutină? Se poate, dar și dorința de a folosi un suport solid și verificat, pentru a asigura textelor cele mai mari șanse de longevitate. La aceasta se gîdea rectorul Universității din Paris, Gerson cînd sfătua, în 1415, să nu se copieze textele pe hîrtie, suport material mai puțin durabil decît pergamamentul. Dar hîrtia cîștigase deja partida.

Pătrunsă în Europa din secolul XII, prin Italia, ea a fost primită la început cu neîncredere, căci una din caracteristicile scrisului, perenitatea, părea compromisă. Abia din a doua jumătate a secolului XIV s-a înregistrat o sporire a cantității de hîrtie consumată. La sfîrșitul acestui secol și la începutul celui următor, tehnologia fabricării hîrtiei s-a răspîndit și în restul Europei. La mijlocul secolului XV, Franța ocupa al doilea loc, după Italia. Chiar și Universitatea din Paris — în ciuda preferinței sale pentru pergamament — a înființat mori de hîrtie la Essonne și la Troyes. Proprietarii lor erau scutiți de impozite și taxe, în calitate de susținători ai Universității. Purtată de negustorii italieni, hîrtia a trecut din Franța — tîrgul de la Cham-

pagne fiind un adevărat rețeu de distribuție al acestei mărfi — în Țările de Jos și de aici în Anglia. La mijlocul secolului XV, Țările Europei se împărțeau deja în trei categorii: consumatoare și exportatoare de hîrtie (Italia), consumatoare și producătoare de hîrtie (Franța) și importatoare de hîrtie (Spania, Anglia, Țările de Jos, Austria, Germania, Elveția).

Avantajele noului material au contribuit la rapida sa răspîndire. Hîrtia era de 7-8 ori mai ieftină decît pergamamentul, iar producerea ei era nelimitată. Condamnată numai la suportul material al pergamamentului, cartea n-ar fi putut prolifera în același ritm. Pentru cele 30 exemplare ale Bibliiei tipărite de Gutenberg s-au consumat 5 000 piei, iar pentru cele 100 exemplare suplimentare, trase pe hîrtie, ar fi fost nevoie de încă 15 000 piei! Totodată, hîrtia făcea cartea mai ușoară, lesne de purtat, mai ieftină și marea suprafața ce putea fi acoperită de semne. Hîrtia avea deci toate calitățile pentru a putea fi tipărită.

**Între 150 și 200
milioane cărți**

Reproducerea xilografică¹ pe hîrtie a precedat cu aproximativ 60 ani cartea tipărită, croindu-i drumul și anunțînd-o într-un fel. Folosirea noului procedeu grafic, xilografia, care permitea multiplicarea imaginilor, răspundea unei necesități resimțite din ce în ce mai mult de societatea acelei vremi. Cîteodată, imaginea era însoțită de un scurt text gravat. Cărți de largă circulație în epocă au fost multiplicare, grație tehnicii xilografice, în numeroase ediții, devenind astfel accesibile unui public mult mai larg decît cel care avea acces la copiile manuscrise. La începutul secolului XV a apărut așadar o întregă iconografie

¹ Procedeu de gravură care constă din săparea unui desene însoțit eventual de text pe o placă de lemn și imprimarea lui pe hîrtie.

populară, cu caracter preponderent religios, căci primele ateliere erau grupate în jurul mănăstirilor. De la foaia volantă s-a trecut cu timpul la cârticia ilustrată, iar textul a câștigat tot mai mult teren în fața imaginii. După apariția presei tipografice, cu caractere mobile, tehnica xilografurii și noua invenție au mai conviețuit o vreme; apoi, scurtă carieră a cărții xilografate a luat sfârșit.

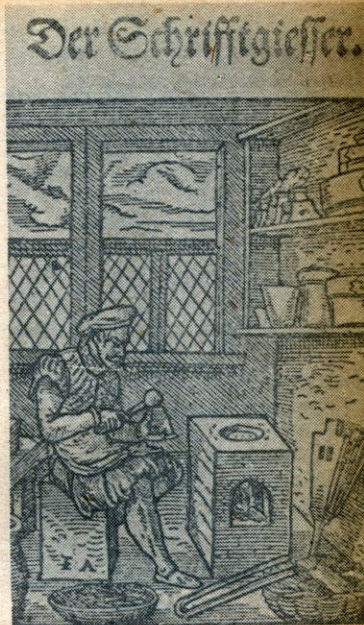
Prezența unui mare număr de cititori, existența din belșug a suportului material ideal pentru tipar — hirtia — nevoia sporită de reprezentări vizuale și experiența tehnică pregătitoare a xilografurii, iată tot atâtea premise obiective ale apariției cărții tipărite. Nu întâmplător, tiparul a apărut și s-a dezvoltat în zona renană, unde se găsea o concentrare mare de știutori de carte, în afara mediului universitar, iar în apropiere funcționa un mare centru producător de hirtie: Champagne. Noua invenție a ajuns aproape imediat în Italia de nord, care prezenta o configurație similară.

Orașul german Mainz a fost leagănul acestei noi „industrii”, a cărei dezvoltare era legată de trei nume: Gutenberg, Johann Fust — un burghez bogat, care îndeplinea rolul de bancher — și Peter Schöffer — student al Universității din Paris, care a fost copist și a lucrat într-un atelier de xilografură, înainte de a deveni tipograf. Tehnica tiparului se baza pe procedeul compunerii textului cu ajutorul literelor mobile, independente. Litera era obținută în urmă unui întreg șir de operații. Cu ajutorul patriței, pe care litera era gravată în relief, într-un metal dur, se confecționa matrița, prin presare în adâncime, într-un material mai puțin dur. La rîndul ei, matrița servea la turnarea unui mare număr de litere dintr-un metal cu punct de topire scăzut, precum plumbul sau cositorul. În anul 1470, existau deja în Europa 18 centre tipografice. Desigur, cele mai multe erau grupate în zona renană (9) și în

Italia (8). Zece ani mai târziu, numărul lor creștea la 104, dintre care aproape jumătate (43) se aflau în Italia. Calitatea tipăriturilor italiene a scăzut însă rapid. Doar Veneția s-a mai menținut pentru o vreme pe primul loc în Europa, datorită mai ales calității muncii unor meșteri ca Aldo Manuzio, Giunta și Gbiano. În Germania, axa Rinului și-a menținut poziția în vreme ce Anglia a fost eclipsată tot mai mult de Țările de Jos și Flandra, unde preșele de la Leyden își câștigaseră deja un renume pentru calitatea tipăriturilor lor. Spania și Portugalia nu au reușit, nici în acest secol, să refacă întirzierea lor, rămînind în continuare doar o piață de desfacere pentru librării străine. Tipografiile, cîte existau, aparțineau unor venețieni sau lyonezi. Franța — unde Parisul a eclipsat deja Lyonul — a continuat să asigure aproximativ un sfert din producția europeană.

Tirajele au sporit și ele în mod corespunzător. În a doua jumătate a secolului XV, s-au editat între 300 și 400 texte pe an, într-un tiraj — cel puțin atît s-a păstrat pînă în zilele noastre — de peste 33 000 exemplare. Expansiunea cărții a continuat în veacul XVI, cînd au apărut între 150 000 și 200 000 ediții. Considerînd o medie de 1 000 cărți per tiraj, rezultă că în secolul XVI s-au tras între 150 și 200 milioane cărți. O creștere în asemenea ritm a suprafeței acoperite de semne tipografice a mai fost înregistrată din nou abia în prima jumătate a secolului XIX.

În ciuda a ceea ce s-ar putea crede, extinderea cărții tipărite în detrimentul manuscrisului nu i-a sporit acestuia din urmă valoarea. Dimpotrivă, i-a făcut concurență, scăzîndu-i prețul sub cel al imprimatelor. Începînd cu mijlocul secolului XVI, manuscrisele devin tot mai rare, cartea tipărită fiind preferată. Scăderea valorii manuscriselor este dovedită și de faptul că ele nu mai sînt trecute pe listele de inventar încheiate

...a literelor pentru tipar,...

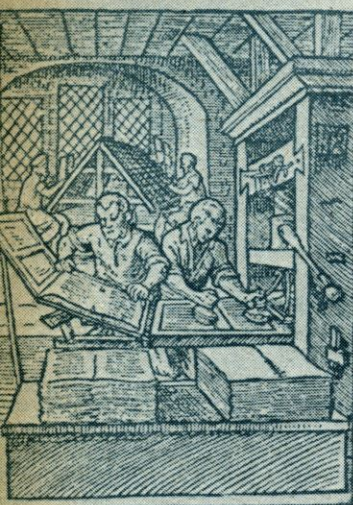
după decesul unei persoane. În schimb, sporește numărul cărților tipărite înregistrate de asemenea inventare. S-a putut stabili că în orașul Amiens, de exemplu, existau în bibliotecile particulare, în intervalul 1550-1570, tot atîtea cărți cîte fuseseră înregistrate în primii 50 ani ai secolului. Pe baza aceluiași date s-a calculat că o gospodărie din patru poseda cărți și cel puțin un sfert din populația orașului știa să citească. Sînt cifre semnificative care aruncă o lumină nouă asupra circulației cărții și a numărului de știutori de carte din acea vreme.

Erasm acasă la Aldo Manuzio

În acea vreme, Veneția, republică umanistă a literelor, era — dîncolo de comerțul cu Orientul, de fastuoasele locuințe ale patricienilor, de pictorii săi iluștri — și capitala „mondială” a noii tehnici, a cernelii tipografice, a preselor cu mecanismele lor

Der Buchdrucker.

...imprimarea...

misterioase și a plumbului topit. Pentru Umanism, Veneția de la începutul secolului XVI însemna, în primul rând, Aldo Manuzio.

Casa lui — care era în același timp și atelier — era situată aproape de celebrul pod Rialto; sub acoperișul ei se strânseseră 33 persoane, inclusiv muncitorii. „Întreprinderea” sa fusese, până la șomajul din 1506, prima dintre tipografiile Europei. Ca o confirmare a poziției sale, Manuzio ocupa primul loc la celebrul târg de carte ce se ținea la Frankfurt. El era în permanentă legătură cu filologii Italiei, Imperiului german, Țărilor de Jos, Parisului, Oxfordului și Poloniei. Orașul lagunelor îi oferea lui Manuzio un dublu avantaj: o rețea de corespondență comercială unică, întinsă de-a lungul întregii Europe, pe care Aldo a pus-o în slujba schimburilor umaniste, și prezența unui număr de greci dintre cei plecați din fostul Imperiu bizantin, după căderea Constantinopolului (1453), care i-au furnizat manopera necesară pentru textele grecești. Căciarele ti-

Cărturari și tipografi din țările române în veacul XV

Dr. ALEXANDRU LIGOR

Apariția tiparului, în țările române, este îndeobște legată de activitatea tipografică desfășurată la cumpăna primului deceniu al veacului XVI de către Macarie, alcătuitorul a trei cărți, între 1508 și 1512, în vremea voievozilor Radu cel Mare, Mihnea I și Neagoe Basarab.

Într-adevăr, cărțile lui Macarie reprezintă primele lucrări tipărite pe teritoriul românesc. Dar — precizarea se impune — în minunatul univers al cărților, „Galaxia Gutenberg”, cum i s-a spus pe drept cuvânt, tiparul (inventat la jumătatea sec. XV) reprezenta cu multă vreme înaintea tipăririi acestor cărți o noțiune familiară oamenilor de cultură de pe meleagurile românești.

Tipărituri rarissime realizate înainte de anul 1500, cunoscute sub denumirea de *incunabule*, păstrate cu deosebită grijă în marile biblioteci și colecții ale lumii, fac dovada că printre înții lor realizatori s-au numărat și meșteri tipografi originari din țările române. Mai mult, unii dintre ei au fost chiar autori ai unor texte originale. Cercetări de dată mai veche (Ioachim Crăciun: *Studia bibliografică*, nr. III/1969) și mai recente (datele lui Dan Simonescu, Veturia Jugăreanu, Elena Mosora, Dorina Hanga) au dus la identificarea unor tipografi și autori de pe meleaguri românești, care s-au impus în activitatea tipografică încă din primele decenii după inventarea tiparului.

Cel dintâi autor al unei cărți tipărite, originar de pe meleagurile țării noastre, este cunoscut sub numele de Captivus Septemcastrensis (prizonierul transilvănean); mai apare menționat și sub numele de Frater (presbiter, în alte documente de epocă) Georgius. S-a născut în anul 1422, în satul Romos, de lângă Sebeș. În 1438, pe când era elev, a căzut captiv la turci, în timpul asediului Sebeșului în campania întreprinsă de sulta-

pogراف avea ambiția să îi publice pe scriitorii antichității grecești în savante ediții critice.

Tehnica sa se perfecționa continuu. În 1499, el tipărea *Visul lui Polifem* de Francesco Colonna, ediție ilustrată de unul dintre frații Belini. *Incunabulul* este considerat și astăzi drept una din cele mai frumoase realizări ale tiparului timpuriu.

În 1501, Aldo a creat tipul cărții moderne, *in-octavo*², comodă, ușor de purtat și care, tipărită cu cursive ita-

¹ Termen generic (derivat din latinescul *incunabula* = leagăn, început), pentru cărțile tipărite înainte de 1500.

² Format de carte, în care coala tipografică este îndoită în opt, formând 16 pagini; *in-cvarto* reprezintă formatul în care coala este îndoită în patru, rezultând 8 pagini.

lice, cuprindea tot atâtea texte grecești cât și masiva *in-cvarto* a primelor *incunabule*. Miniaturizarea era un semn evident al stăpînirii tehnicii tipografice. Ca o consacrară pe plan intelectual a acestei noi arte mecanice pusă în slujba spiritului, s-a constituit oficial, în anul 1502, în jurul întreprinderii lui Aldo Manuzio, o „Academie aldină, societate de eliniști”.

Erasm a petrecut în această ambianță nouă luni de muncă, din decembrie 1507 până în septembrie 1508. Sosit incognito, ilustrat vizitator a fost primit asemenea unei rude în atelierul plin de freamăt al venețianului. Era găzduit la cumnatul lui Aldo, Andrea d' Arsola, tipograf și el. La vremea mesei, întreaga familie se reunea în

lui Murad II. A scăpat din captivitate după 20 de ani și s-a stabilit la Roma, unde a și murit în anul 1482. Cunoștințele despre otomani, din timpul îndelungatei captivități, le-a adunat într-o scriere, *Tractatus de ritu, moribus, condicionibus et nequicia Turcorum* (Tratat despre credințele, obiceiurile, viața și viclenia turcilor) tipărită în orașul german Urach în anul morții autorului, la numai patru decenii distanță de la invenția lui Gutenberg.

În anul 1488 a apărut lucrarea unui alt autor din părțile transilvănene. Este vorba de cea dintâi culegere de istorisiri despre domnul Țării Românești, Vlad Tepeș, *Povestire despre Vlad Tepeș*. Zece ani mai târziu, în 1498, apărea lucrarea lui Pelbartus din Timișoara, autor al unor *Cuvintări* (Sermones) adunate și tipărite la Nürnberg.

Alături de acești cărturari alcătuitori de cărți originale, cuvântul tipărit a fost răspândit în lume și prin activitatea unor meșteri tipografi originari de la noi. Ei au activat îndeobște în Italia și Germania, unde existau în a doua jumătate a sec. XV importante centre tipografice, dar au ținut să-și marcheze, într-un fel sau altul, apartenența la arealul românesc. Astfel, la Mantova, în Italia, în anii 1472 și 1473 a desfășurat o susținută activitate tipografică Thomas Septemcastrensis de civitate Hermani (Toma transilvanul din orașul Sibiu); la Veneția, trei ani mai târziu, activa tipograful Andreas numit și Corvus (Corbul), iar la Brunn, în Germania, Martinus Burciensis de Szeidino (Martin din Codea, din Tara Birsei). Una din cele mai enigmatice figuri de tipografi, a cărui origine încă nu este, pe deplin, deslușită a fost Bernardus, care a tipărit la Padua (sau Neapole, potrivit opiniei lui I. Crăciun) un incunabul. Și Bernardus a ținut să-și precizeze obârșia, intitulându-se Bernardus de Dacia. Există opinii controversate dacă prin Dacia se definea teritoriul carpato-danubian sau Danemarca (numită și ea frecvent, în acea vreme, Dania sau Dacia).

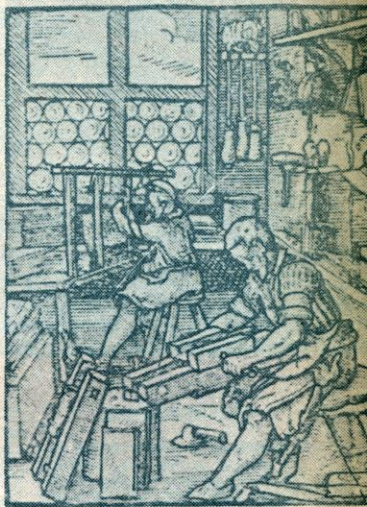
Sumarele date biografice de care dispunem nu ne oferă posibilitatea unei reconstituiri detaliate a vieții și activității autorilor și tipografilor menționați. Cert este însă că activitatea lor se înscrie ca o importantă și valoroasă contribuție a locuitorilor de pe meleaguri românești la cultura și civilizația universală, ilustrând racordarea teritoriilor românești la marile curente culturale ale continentului european. ■

casa lui Manuzio. Erasm cunoștea deja acest mod de viață, care permitea o strînsă colaborare între autor și editorul-tipograf; textul lucrării sale *Contra barbarilor* — cea de a doua carte scoasă, alături de o nouă ediție îmbogățită din *Adagiile*, în vremea șederii la Aldo Manuzio — se tipărea pe măsură ce autorul termina de scris paginile de manuscris. Erasm nu-și putea imagina viața în afara lumii tipografilor. El vădea o permanentă grijă pentru corectură — și-a petrecut, probabil, un sfert din viață la masa de marmură corectînd șpaluri — căci era conștient că un text tipărit se citește și se corectează cu totul altfel decât cel scris de mînă. Grijă față de reproducerea corectă a textului original era deter-

minată și de faptul că, mîrturisirea ei: „vedeam mulți autori, uitați complet sau citați fără interes pentru că textele lor erau pline de greșeli, în timp ce alții erau prezenți în comentarii absurde, care le dăunau mult... m-am străduit ca și în această direcție să înlesnesc studiile tinerilor... Același lucru l-am făcut și la Aldo, după ce am editat *Adagiile*, pentru toate comediile lui Plaut și Terențiu". Dar de îndată ce o călătorie neașteptată îl purta departe de grija corecturii, confuzia se instaura, avantajul adus de prețioasa mașină se pierdea, iar Erasm exclama: „m-am căit prea târziu că nu am urmat sfatul: nu aștepta ca prietenii să vină să facă ceea ce poți tu însuși”.

lată deci cum, grație inven-

Der Buchbinder.

...și legarea cărții

ției lui Gutenberg, cultura cărții tipărite a înlocuit cultura esențialmente orală a evului mediu timpuriu și faza intermediară a manuscriselor copiate. Tiparul prezenta o multitudine de avantaje. El penaliza impreciziunile și înălțura glosa în avantajul textului. Lectura tipografului — Aldo Manuzio avea lectori plătiți, cu ochiul format — și aceea a autorului care scria pentru tipar, erau cu mult mai corecte din punct de vedere gramatical și literal, decât cea a autorului care scria pentru lectură cu voce tare, sau pentru copia deformantă și făcută în grabă. Timpul astfel cîștigat era folosit pentru compunerea textului.

Și tot grație tiparului și-a putut lărgi Umanismul cîmpul de acțiune, adresîndu-se unui public mereu mai larg. Lipsit de aportul cărții tipărite, Umanismul secolului XV ar fi pierit precum cel din secolele VIII-IX sau cel din secolul XII, căci, fără tipar, strădanii umaniștilor putea fi comparată cu truda Penelopei. ■

Versiune românească
Marla VERGATTI

MARTIE
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• Monitorul Oficial nr. 61 din 12 martie, anunță că, printr-un Decret-Lege, este înființat Institutul de istorie națională cu sediul la București.

Scopul Institutului a) Să contribuie la dezvoltarea și progresul cercetărilor și studiilor referitoare la Istoria Națională; b) Să contribuie la răspândirea cunoștințelor de istorie națională în marele public; c) Să combată științific informațiile eronate ale istoricilor străini asupra istoriei noastre; d) Să asigure participarea istoricilor români la manifestările științifice internaționale.

Se mai prevede că institutul nou înființat va funcționa sub autoritatea Ministerului culturii naționale și al cultelor. El va avea patru secțiuni, „după ramurile de cercetare ale trecutului românesc”.

• Recordul de alarme aeriene îl deține cetatea Coreggold din Filippine care, în zece zile, a avut 100 ore de alarmă aeriană. Urmează Malta care, până la începutul lunii martie 1942, a înregistrat 1.200 alarme aeriene, în urma acțiunilor întreprinse de aviațiile germană și italiană.

• Începând de sâmbătă 28 martie, prețul ziarelor este sporit la 8 lei exemplarul. Cerută de direcțiile ziarilor, măsura este explicată prin creșterea prețurilor la materiile prime ce intră în producția unui ziar, precum și prin majorările de salarii ale personalului redacțional, administrativ și tehnic.

• Gazeta municipală, săptămânal de informație și critică editată, condus de Mihail Dragomirescu, împlinește zece ani de apariție. Publicația a câștigat un larg cerc de cititori, atât datorită faptului că, duminică de duminică, aduce un bogat și interesant material privitor la istoria Capitalei noastre, cât și pentru păstrarea în București a unei linii arhitectonice autohtone simple, sobre și,

Pe stradă, în grădini, la Șosea, bucureștenii ies la aer, la soare, bucurându-se că iarna și-a aruncat, în sfârșit, cele nouă cojoace. Bucuria începutului de primăvară este întunecată însă de ororile războiului, care cer sacrificii imense, atât umane cât și materiale.

În paginile presei din această lună¹ se găsesc și instrucțiunile privitoare la aplicarea Decretului-Lege pentru înființarea unui impozit excepțional de reîntregire. Sînt supuse acestui impozit: toate persoanele fizice cu domiciliul sau reședința în România, precum și persoanele juridice de orice fel (societăți, asociații și orice colectivități), care au sediul principal sau un sediu secundar de exploatare în țară. Datorează, de asemenea, acest impozit străinii care realizează venituri pe teritoriul românesc din plasmamente de capitaluri sau de muncă imposabile în țară, conform legilor românești.

Sînt scutiți de impozitul de reîntregire cei care pot face dovada că au subscris la „Împrumutul reîntregirii 1941” cel puțin sumele datorate cu titlul de impozit de reîntregire prevăzute în tabelul anexat Decretului-Lege. Cei care au subscris la împrumut sume inferioare celor cuprinse în tablou sînt supuși unui impozit de reîntregire egal cu diferența între impozitul datorat conform tabloului și suma subscrisă. Sînt scutiți și ostașii mobilizați în armata operativă, rechiziționați pentru servicii de natură militară sau pentru servicii în legătură cu operațiile militare în zona frontului, invalizii, văduvele și orfanii de război.

Sinistrații de pe urma cutremurelor, inundațiilor, incendiilor sau operațiilor militare sînt îndatorați a plăti jumătate din impozitul de reîntregire.

În altă ordine de idei, se mai precizează că impozitul de reîntregire nu este pe venit, ci pe întreg patrimoniul contribuabililor, adică pentru fiecare din sursele lor de venit.

Evreii datorează cu titlu de impozit de reîntregire împătritul sumelor datorate de restul populației.

Un articol apărut în ziarul *Acțiunea*, din 11 martie 1942, sub titlul *Anglia și granițele României*, se face ecoul unor considerente care nu sînt lipsite de o anumită semnificație nici astăzi și din care reproducem cîteva pasaje: „Pe vremea, cînd încă nu era ministru, dar cînd, întors din Rusia Sovietică, își luase sufi-

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

1 martie —
Mărtisorul!

Primul cross
al anului
organizat
pentru școlari
pe hipodromul
Băneasa

ciente angajamente față de Moscova, sir Stafford Cripps a dat un interviu în care a arătat, printre altele, că Sovietele au dreptul la granițele din 1940. Acest punct de vedere este aprobat și de ziarul *Times*, care spune că, la Moscova, domnește neîncredere față de Anglia, neîncredere ce nu va putea fi risipită, decît dacă vor fi trimise ajutoare suficiente și vor fi recunoscute drepturile Sovietelor la granițele dinainte de începerea campaniei din vara anului trecut", arată articolul nesemnăat, care exprimă astfel punctul de vedere redacțional.

După care *Acțiunea* continuă: „Anglia, deci, dispusă să vadă Sovietele reîntrite în granițele din 1940. Dar aceste granițe sînt acelea pe care Moscova le-a realizat prin violență, ocupînd teritorii ce nu-i aparțineau. Teroarea acestor granițe s-a făcut fie prin război, fie prin siluirea voinței popoarelor mărginașe, care, datorită împrejurărilor politice de atunci, nu puteau reacționa. Așa a fost și cazul Basarabiei și Bucovinei noastre, care au trecut sub stăpînire sovietică în împrejurările cunoscute”.

Ceea ce nu precizează însă ziarul era natura acelor împrejurări „cunoscute”. Și n-o putea face din motive tot „cunoscute”. Ele se numeau pactul Ribbentrop-Molotov, iar cel dintîi mai era ministrul de externe al celui de-al treilea Reich.

Un reportaj publicat tot în *Acțiunea* din 4 martie 1942 relevă serioasele contradicții de interese dintre sovietici și anglo-americani, puse tocmai în lumină de o polemică între Litvinov și lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington.

Referindu-se la un discurs al lui Winston Churchill în care acesta arătase că puterile anglo-saxone au făcut tot ce le-a stat în putință spre a ajuta Uniunea Sovietică, diplomatul sovietic nu ezită să-și exprime nemulțumirea. Litvinov declară astfel că acest „s-a făcut totul” este foarte relativ, iar ceea ce înțeleg englezii și americanii prin ajutor nu coincide cu ideea pe care și-o fac sovieticii despre această noțiune. „Noi dorim — declară Litvinov — ca toate forțele aliate să fie în acțiune. Nu trebuie să mai existe armate, flote și aviații inactive. Evident, nu cerem ca Statele Unite să-și concentreze întreg efortul înspre Uniunea Sovietică. Și Libia este un front eficient, dar important e ca să se întîmple ceva și pe acest front”.

Lordul Halifax se folosește de prilejul unui discurs la Philadelphia spre a răspunde acestor critici, nepotrivite între aliați aflați în aceeași tabără și înclistați într-un război fără cruțare împotriva puterilor Axei. El justifică astfel mai întîi prezența a trei milioane și jumătate de soldați aflați în insulele britanice, afirmînd că circa două milioane dintre ei fac parte din „gărzile naționale”, fiind

Cronică mărunță

în același timp, pline de umanitate.

● După cum scrie ziarul *Timpu*, din 13 martie 1942, camuflajul a făcut din... lumina lunii un important factor în viața marilor orașe. Într-adevăr, sateliții naturali ai Terrei a dobîndit o importanță deosebită pentru circulație, mulți dintre locuitorii metropolelor europene întorcîndu-și programele de seară exclusiv în funcție de... lună. În aceste împrejurări, în centrul Copenhagiei a fost instalat chiar un „ceas lunar”. Un cadran uriaș indică orele zilei, dar în mijlocul său au fost fixate trei mari plăci: una neagră, una galbenă și alta albastră. Cea neagră indică orele de întineric, cea galbenă orele cu luna, iar cea albastră orele cu lumina de zi.

● Ziarele din 8 martie reproduc următorul comunicat al Subsecretariatului de stat al aprovizionării armatei și populației: în intenția mării lor de săpun a populației, se interzice, pînă la noi dispoziții, restaurantelor folosirea șervețelor de pinză, urmînd a se întrebuița numai șervețele de hîrtie.

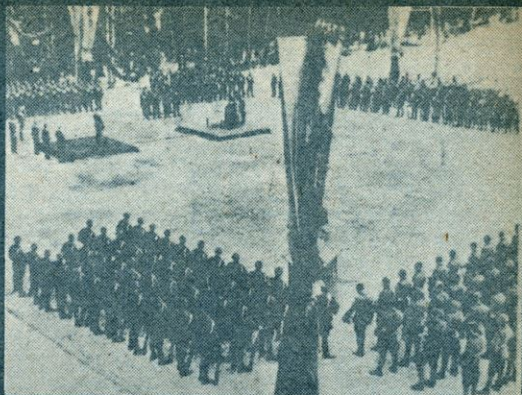
● Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României dezminte categoric zvonurile că s-ar intenționa introducerea de cartele pentru consumul de țigarete sau tutun.

● Inițiindu-se bonul de cumpărare, confecționare și repararea încălțămintei, Subsecretariatul de stat al aprovizionării aduce la cunoștința generală că nu mai primește nici o cerere de încălăminte sau materiale de pielărie pentru reparare. Cel interesați se vor adresa primărilor din orașele sau comunele cărora le aparțin pentru obținerea bonurilor de cumpărare, comandă sau reparare, conform prevederilor deciziilor ministeriale nr. 638, publicată în Monitorul Oficial, nr. 45, din 21 februarie 1942.

**MARTIE
1942**

Recruții
Batalionului
de Gardă Regală
depinzând jurământul
la Sinaia,
în prezența
M.S. Regele Mihai

Cronică mărunta

● La 10 martie, Tribunalul Ilfov, secția a V-a, începe dezbaterile procesului prăbușirii blocului Carlton, la cutremurul de la 10 noiembrie 1940.

După cum se știe, sub sfârșiturile blocului Carlton și-au găsit o moarte înfricoșătoare peste 100 persoane.

● Potrivit ziarelor din 12 martie, în cadrul conferinței administrative care a avut loc la Odessa, guvernatorul Transnistriei, G. Alexianu, hotărăște ca toți funcționarii guvernământului să la parte la desfășurarea campaniei agricole de primăvară. „Prin această măsură, se spune, se intenționează mobilizarea tuturor energilor în stare să asigure o cât mai riguroasă realizare a planului agricol stabilit”.

● Ministrul subsecretar de stat la Departamentul muncii dispune ca plata ajutoarelor de la fondul de șomaj să nu se mai facă de către serviciul casieriei decât după atestarea Inspectoratului general al taberelor și coloanelor de muncă obligatorie de folos obștesc ca beneficiarul a prestat șase zile de muncă la lucrările indicate de amintitul inspectorat.

● Se aduce la cunoștința publicului din Capitală că indivizi care își declină calitățile oficiale mișună pe străzi, în preajma școlilor și liceelor, precum și în tramvale și autobuze, cerind elevilor, în numele armatei, să predea ghiozda-ne sau servietele de piele, sub pretext că sint rechiziționate pentru confecționarea încălțămintei soldaților de pe front.

Publicul este rugat ca atunci cînd se prezintă astfel de indivizi, el să fie imediat dat și pe mîna agenților polițieniști sau oricărui militar ce s-ar afla în apropiere pentru a fi arestați și înalțați Comendurii Pleții București, spre a fi trimiși în judecata Curții Marțiale.

● Un grup de 100 prizonieri ro-

deci ostași doar „în orele libere”. „În al doilea rînd, specifică lordul Halifax, aceste forțe constituie principalul pilon al Commonwealth-ului britanic și tot principalul cap de pod aliat. Acestea sint rațiunile care fac necesară menținerea în insulele britanice a unor forțe atît de importante”.

Correspondentul berlinez al ziarului *Cuvîntul* anunță că Alfred Rosenberg, ministrul german pentru teritoriile ocupate în Est, și Herman Goering dau o nouă ordonanță privitoare la ținuturile sovietice trecute sub administrația civilă germană. Noua reglementare desființează sistemul colhozurilor și instituie o „nouă ordine menită să ducă populația de la țară la sistemul inițiativei individuale”. Din cauze ce se pot înțelege foarte ușor, precizează correspondentul ziarului amintit, „nu este posibilă o transformare bruscă a metodei bolșevice”. De aceea, autoritățile germane doresc ca sistemul colectivist să fie transformat, mai întîi, „în gospodării sau economii asemănătoare societăților cooperative, din care, încetul cu încetul, se va dezvolta gospodăria individuală. Căci o schimbare radicală și bruscă ar fi produs o zguduire atît de violentă, încît întreaga producție alimentară ar fi fost periclitată”.

A doua zi, într-un editorial intitulat *Opera începută de d. Alfred Rosenberg*, Pamfil Șeicaru, directorul ziarului *Curentul*, elogiază „realismul economic” al guvernanților de la Berlin, sprijinindu-și argumentarea pe următorul raționament: „Să nu ne închipuim că după 25 de ani de regim de închisoare, oamenii pot fi redați libertății. Este o fază similară cu aceea pe care medicina o aplică unui bolnav după o prelungită grevă a foamei: reeducarea organismului să poată digera alimentele. Cînd vei scoate din fundul oței un condamnat care nu a mai văzut lumina soarelui, el închide ochii, fiindcă îi face rău lumina. De aceea socotim de o rară și cuprinzătoare înțelegere măsurile luate prin noul regim agrar ce se va aplica în teritoriile ocupate în Rusia, măsurile d-lui Alfred Rosenberg, ministrul Reichului”.

Cui i-ar putea trece prin minte că mareșalul Averescu, strălucitul comandant de oști din primul război mondial, apoi prim-ministru, șef de partid și prezență permanentă și de prim plan în viața politică a țării între cele două mari conflagrații, avea la tînerete un vis foarte prozaic și cît se poate de modest: acela de a deveni... strungar.

O aflăm dintr-un fragment din amintirile lui Cîncinat Pavelescu, publicat în numărul din martie 1942 al *Revistei Fundațiilor Regale*.

Tatăl celebrului epigramist (frate cu savantul dr. Nicolae Pau-

Actualul
hotel
Bulevard
în anii
interbelici

lescu), de meserie inginer, după studii strălucite devenise fondatorul și directorul Școlii de arte și meserii din București și, alături de P.S. Aurelian, profesor la Școala de agricultură de la Herăstrău.

În lunga-i activitate didactică, el își făcea un punct de onoare de a-i ajuta pe elevii săraci, și pe cei merituoși. Despre elevul merituos Averescu ne povestește Cincinat Pavelescu: „Tot tatăl meu a intervenit în destinul unui glorios general român, mareașul Averescu. Terminând Școala superioară de arte și meserii, tânărul absolvent se prezintă directorului să-i ceară o recomandare ca să intre strungar în atelierul C.F.R.; tata i-a spus: «Alexandre, ești prea chipeș, deștept și cu carte, ca să devii cel mult șef de atelier în gară. Îți voi da o recomandare pentru vârul meu, colonelul Boteanu, care conduce Școala de ofițeri de la Bistrița». Tânărul Averescu a primit, a terminat acea școală militară ieșind cel dintîi, și a fost trimis apoi într-o școală superioară din Italia, de unde și-a luat zborul de vultur și a devenit un simbol al genului și al vitejiei românești”.

Cu prilejul morții scriitorului V. Demetrius, *Curentul* din 22 martie publică un omagiu al dispărutului, semnat de Tudor Arghezi, din care redăm: „Eram de față, marți, trei vechi camarazi: Demetrius, purtat în răclă, pe umeri, Gala Galaction, în veșminte de aur, și un al treilea, mort de acum trei ani, pentru opinia suverană a științei. Un stol de corbi trecea. Treceau peste camaraderia noastră de 45 de ani; nezdruccinată, fără să o fi putut micșora ceva sau cineva sfărâma-o. Numai gorilul sadic și lăptos din cimitire a fost în stare să o răstoarne. Rafinamentul suprem al acestui dobitoc de cripte și gropi e să se adape cu lacrimile celor ce plîng și să le lingă”.

Referindu-se, în continuare, la personalitatea celui dispărut, Tudor Arghezi spune: „Demetrius n-a fost o individualitate dublă sau triplă, sau un diletant în literatură. Alții capătă de la muze gloria și de la pensii suplimentare gologani; există, cum spune vecinul meu din mahala, și doftori care scriu poezii. El a fost un scriitor și atît, clar definit și precis compartimentat; cum se cuvine: un om, o meserie.

Societatea Scriitorilor Români, neputînd să-i dea poetului Demetrius un mormînt, i-a trimis o coroană. I l-au dat, mormîntul, prietenii lui. E un lapsus grav și trebuie împlinit fără întîrziere. Mai sînt scriitori în viață, slavă Domnului, destui...” ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

mâni transnistreni au fost eliberați din lagărul Jilava, urmînd să plece spre casele lor.

Holîrînd să le vină în ajutor, Ministerul propagandei naționale și Crucea Roșie le-au împărțit cărți cu slova românească, prcum și diferite daruri: bani, îmbrăcăminte, țigări, chibrituri și zahăr.

● În ziua de 18 martie, trecătorii care mergeau prin fața Cișmigiuului sînt martori la o tragedie înfricoșătoare. Un om — de peste șaiszeci de ani — scoate dintr-un buzunar o sticlă de benzină, îi varsă conținutul pe haine și își dă foc. În cîteva clipe, întreg trupul i se transformă într-o torță arzîndă. Înarmurîrîi de spontanul și neocotîltul gest al sinucigașului, trecătorii nu pot da nici un ajutor și privesc îngrozîți cum trupul i se preface în scrum.

● Pe vremurile cînd se afla la Tighina faimosul prinț Potemkin (1739-1791) — relatează Universul —, el a dorit să se alcătuiască în acest oraș o orchestră. Pe atunci era foarte greu să se găsească muzicanți buni la Tighina. De aceea, ministrul plenipotențiar rus din Viena i-a promis să-l angajeze un pianist bun. Mozart, căci la acesta se gîndise diplomatul rus, trăia atunci foarte strîmtozat. Primea orice de lucru, da ore de muzică, de dans pentru balul de la Curte etc. El se adresa și Consiliului orașului Viena, solicitînd o slujbă. La 3 octombrie 1790, scria soției sale: „Abia acum am reușit să scriu un adagio pentru un mare orologiu cu mecanism, spre a pune în sfîrșit mina pe ceva ducăți”.

În lipsă de alte resurse mai sigure, Mozart a acceptat oferta de a pleca la Tighina. Din păcate, moartea (în 1791) nu i-a mai îngăduit s-o facă. A murit aproape în același timp cu Potemkin, care n-a avut astfel prilejul să-și intrumusezeze orele de după-amiază ascultîndu-l pe Mozart.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Nu mai constituie un secret pentru nimeni cît este de greu să tipărești azi o carte în România. Fie și numai din acest punct de vedere, cele șase volume apărute pînă acum la Editura Fundației culturale române — primele cinci dintre cele pe care le prezentăm, în colecția **Pantheon**, al șaselea în cea numită **Excelsior** — reprezintă o performanță. Nu numai tehnică, ci mai ales culturală, întrucît sînt opere clasice ale literaturii române, datorate unor mari poeți și prozatori.

• **Mihai Eminescu — POEZII** (antologie și prefață de **Eugen Simion**), București, 1991, 289 pp., 74 lei.

• **George Coșbuc — POEZII** (ediție și prefață de **D. Micu**), București, 1991, 326 pp., 89 lei.

• **Mircea Eliade — PROZĂ FANTASTICĂ. VOL. I: DOMNIȘOARA CHRISTINA** (cu un cuvînt înainte al autorului; ediție și postfață de **Eugen Simion**), București, 1991, 239 pp., 87 lei; **VOL. II: SECRETUL DOCTORULUI HONIGBERGER**, București, 1991, 207 pp., 85 lei; **VOL. III: PE STRADA MÎNTULEASA...**, București, 1991, 253 pp., 95 lei: ediția va avea cinci volume, tipărite în colaborare cu revista **Caiete critice** și restituie pentru prima dată, integral și fidel, proza fantastică a lui Mircea Eliade, apărută între 1936 și 1982.

• **Nicolae Breban — PÂNDĂ ȘI SEDUCȚIE**, București, 1991, 302 pp., 108 lei.

Din planul editorial spicuim pentru dumneavoastră: Ion Barbu, **Poezii**; Nicolae Bălcescu, **Istoria românilor** supt **Mihai Vodă Viteazul**; Hortensia Papadat-Bengescu, **Concert din muzică de Bach**; Dimitrie Bolintineanu, **Poezii**; I.L. Caragiale, **Teatru**; Barbu Delavrancea, **Cestiunea națională**; Anton Dumitriu, **Philosophia Mirabilis**; Nae Ionescu, **Vremuri apocaliptice**; Giuseppe Tomasi di Lampedusa, **Ghepardul**; Gabriel Garcia Marquez, **Colone-lui nu are cine să-i scrie**; Cezar Petrescu, **Fram ursul polar**; Ion Pillat, **Poezii**; Ioan Slavici, **Românii de peste Carpați**. Vor fi desigur și alte titluri de carte bună, deocamdată surprize.

ARC

„Singurul nostru program, dacă există unul, constă în polarizarea valorilor. Fiindcă suntem pînă peste cap sătui de «programe» închise la toți nasturii dar neduse pînă la capăt, ba și mai rău, încă de la început deviate în altceva. Voim a ieși în întîmpinarea oricărui proiect inteligent. Există în zonele reci și întunecate ale istoriei un fel de năbădăioasă energie secretă care reușește să împiedice căderea în nebulie și să păstreze, oricît de apăsător ar fi birul, puterile creatoare ale unor indivizi și comunități. Principiul nu este altul decît al anticorpilor prezenți în orice organism viu.

Supralicitate, lăsate la voia întîmplării și fără o intervenție salvatoare, aceste minuscule vietăți, o armată voluntară de pigmei crescute în spirit kamikadze, vor ceda în cele din urmă. Vidului care de o jumătate de veac amenință și digeră lent nu numai cultura dar însăși existența noastră, i s-a opus, în cele mai incredibile forme, o rezistență a valorilor. Valoarea ca anticorp. Opera gîndită în tăcere la lumina opaițului. Oricîte nuanțe și speculații încap aici, necesare sau întîmplătoare, opera există. Timpul va confirma”.

Am desprins acest pasaj din editorialul cu care se deschide primul număr al revistei **Arc** — al Editurii Fundației culturale române — pentru că ni s-a părut semnificativ pentru ceea ce își propune noua publicație. Aflăm tot acolo că **Arc** se va ocupa de Litere și Arte. Regretăm și noi că marea performanță a revistei — un interviu cu Ion Luca Caragiale — nu va fi atinsă vreodată. Dar credem că năzuința ca „tot ce este pretutindeni valoare românească să se cuprindă în paginile revistei” are bune premise de realizare deja din acest număr, care cuprinde articole semnate de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Martha Bibescu, Radu Tudoran, Ștefan Augustin Doinaș, Mircea Nedelciu, George Băilă, Ileana Mălăncioiu, Bedros Horasangian, printre alți autori români. Iar dintre cei străini menționăm pe Jorge Luis Borges, Georges Simenon, Evelyn Waugh, Ernest Hemingway, Raymond Chandler, Arthur Koestler, Alberto Moravia.

„Nu ride, citește-nainte”, vorba lui Baco-via, citat în același editorial, cu care am început și încheiem.

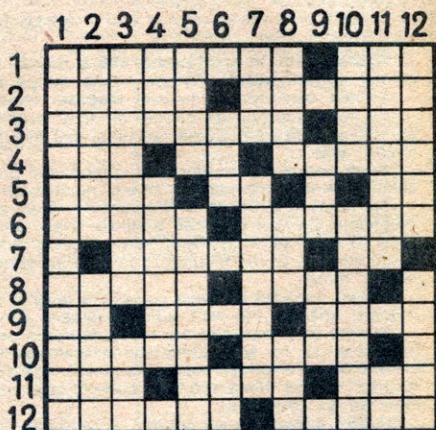

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

NICOLAE IORGA

ORIZONTAL: 1) Mediul în care a fost primit Nicolae Iorga în anul 1911, odată cu cooptarea sa, printre membrii activi ai celui mai înalt for de cultură din România - Vergea de lemn. 2) Colonie grecească la Pontul Euxin, asupra căreia marele nostru istoric a făcut interesante considerații - Revistă a Societății științifice și literare din Iași, condusă de A.D. Xenopol, la care Nicolae Iorga își începe colaborarea în anul 1889 (pl.). 3) Genialul nostru poet, botoșănean și el de origine, despre care Iorga a scris: „Pentru dînsul nația e o ființă, o adevărată ființă organică” - Începe goana! 4) Fluviu de coastă în Anglia - Luat la mijloc! - Decret emis de un monarh. 5) Localitate în Italia - Teodor Săndulescu - Scoase din mare! 6) Folositoare asemenea prodigioasei activități a marelui savant Iorga - „Legiunea de...”, distincție primită de Nicolae Iorga la Paris în anul 1931. 7) Publicație literară lunară apărută în 1905 la Craiova. Între anii 1923-1927 este condusă de marele nostru istoric, a cărui colaborare înnoiează paginile revistei - Nichel. 8) Urme de cetăți sau alte așezăminte, cercetate cu pasiune de N. Iorga de-a lungul multelor sale călătorii de documentare pe glob - „... bătîn”, una dintre ultimele poezii, scrisă ca o povestire a morții tragice care avea să survie peste câteva zile. 9) Olga Neagu - Avocat și al politic francez (1829-1882) - Cauciuc natural. 10) Marele voievod întregitor de țară, căruia Nicolae Iorga îi dedică un amplu studiu în 1901 și un poem dramatic zece ani mai târziu - „... de drum”, memorial de călătorie publicat în anul 1912, după întoarcerea savantului dintr-un periplu prin Europa. 11) Cap în Arabia! - „Cuget...”. Revistă literară înființată și condusă de N. Iorga între anii 1928-1940, paralel cu apariția ziarului *Neamul Românesc* - „... Romanilor în istoria universală” lucrare scrisă de N. Iorga în 1934 (neart.). 12) Cunoscut scriitor francez (1808-1855) - Capitala europeană bogată în monumente istorice, vizitată de Nicolae Iorga în octombrie 1930, cu prilejul Congresului internațional de studii bizantine

VERTICAL: 1) Căutînd să polarizeze conștiințele naționale în jurul ideii de unitate statală, savantul patriot ține o conferință cu privire la Transilvania în ziua de 3 mai 1915 în sala acestei instituții bucureștene (2 cuv.). 2) Nicolae Iorga a scris și „Istoria” acestei îndeletniciri a poporului nostru, primul volum ieșind din sub tipar în anul 1915 - Marele act de la 1 Decembrie 1918, la pregătirea căruia istoricul a pus întreaga sa putere de muncă prin viu grai și prin scris, contribuind astfel la mobilizarea energilor românești. 3) „... din Italia”, volum în care tânărul N. Iorga reface itinerarul călătoriilor sale prin patria lui Dante (1895) - Însușire, talent cu care a fost înzestrat din plin marele nostru istoric. 4) Prepoziție - țară europeană vizitată de N. Iorga în 1936, pentru ca la întoarcere să țină o serie de conferințe cu impresii de drum. 5) Studiu de proporții reduse în care a excelat până savantul, în domeniul literaturii și al istoriei - Continent vizitat pentru prima oară de N. Iorga în 1930, călătoria sa durînd trei luni, cu care prilej a vorbit deseori românilor de pe acele meleaguri. 6) „... și preoți din Ardeal”, rod al unor studii despre regiunea de dincolo de Carpați, publicate de N. Iorga în anul 1902 (sing.) - Luca Leonțescu. 7) Pseudonim al publicistului, Const. A. Io-

nescu (Caion) care, după ce l-a denigrat pe Caragiale, acuzîndu-l de plagiat, a scris la fel de nedrept despre „istoria literaturii române în secolul al 18-lea” a lui N. Iorga - Celebră universitate pariziană, unde Nicolae Iorga ține nenumărate lecții, fiind ales și „doctor honoris causa” în anul 1931. 8) Cuiburi făcute cu sapa (reg.) - Intrare în Nirvana! - „Ultima...”, titlu sub care în numărul său din 27 septembrie 1940 *Neamul Românesc* anunța: „Din motive asupra cărora nu insistăm, d. N. Iorga suspendă colaborarea sa la „*Neamul Românesc*” 9) Cassius, important istoric al antichității, a cărui „*Istorie romană*” a fost cercetată de N. Iorga pentru neprețuitele sale informații privind statul dac al lui Decebal - „... și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului”, culegere de documente publicate de N. Iorga în 1895, la vîrsta de 24 de ani (sing.). 10) „... pentru unitatea culturală a românilor”, așezămint la conducerea căruia a fost ales Nicolae Iorga în anul 1907 și unde va desfășura o bogată activitate științifică și literară (pl.) - Ace de împletit. 11) Altfel spus, amintirile depănate de N. Iorga în cartea „*O viață de om așa cum a fost*” (1934) - Oprea Nicolae. 12) Instituție de cultură în aer liber, înființată de N. Iorga la Vălenii de Munte în 1938 (pl.) - Ziar bucureștean, în paginile căruia N. Iorga invitat de N. Gr. Filipescu, a colaborat cu articole de critică socială și politică, reunite mai târziu sub titlul *Cuvinte adevărate*.

Dicționar: NEN, ERTD, DREO, CRUE

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Religia geto-dacilor*: ZAMOLXIS - ID - EROI - PREOTI - IEN - P - ARC - A - SOLARIAN - D - TUMULI - MA - ELENI - LUPU - C - IANS - SOLI - ECS - TAR - IEB - NUME - CETATI - EL - IORDANES - UTA - SALCA - I

DIALOG CU CITITORII

STIMULENT MORAL

Reproducem, în acest număr 300 al revistei noastre, în spațiul rezervat scrisorilor primite de la dvs., **stimai cititori, aceste rinduri, venite de pe meleaguri doljene:**

Stimați ostenitori ai revistei **Magazin istoric**

Vă scrie, cuprins de emoții, un tânăr preot, animat de simțăminte sincere, care iubește istoria în general și îndeosebi istoria neamului său atât de încercat dar care a reușit să se mențină în vatra plămădării sale.

V-am prețuit mereu efortul și competența dumneavoastră și mă alătur cu toată considerația simpatizanților revistei pe care o editați neîntrerupt de citeva decenii.

Mă numesc **MICU M. ION** și sint de 13 ani preot la parohia Mischii, jud. Dolj, nu departe de orașul-municipiu Craiova (Cetatea Banilor). V-am scris și altădată, atunci, poate, cele trimise de mine erau greu de publicat. Mulțumesc însă domnului redactor șef Cristian Popișteanu care și-a făcut totuși timp să-mi scrie și să mă încurajeze în cele întreprinse de mine pe tărâm istoric. A fost un stimulent moral pentru mine.

Mi-am procurat întreaga colecție a revistei dumneavoastră și de atunci mereu o întregesc cu noile numere apărute (de fapt am abonament continuu).

În cele ce urmează vă voi relata două din realizările mele cu caracter istoric, care sper să trezească interes și să fie spre completarea materialului publicistic al prețioasei reviste **Magazin istoric**.

Preoțimea ortodoxă română a cinstit, așa după cum se știe, trecutul acestui pământ și eroii neamului său, datorită sfintă sădită în sufletul său, imbold ce am socotit și eu că trebuie să mi-l însușesc și să-l fac, să-l rodească.

Pentru aceasta m-am ocupat de istoricul comunei și al parohiei mele, iar în anul 1984 am amenajat, lângă biserica din satul natal, un loc special unde au fost așezate în ordine Crucile eroilor de aici, „martirii” satului meu, căzuți la datorie. În fața, din fondurile parohiei, am pus o cruce-monument închinată lor, pe care stă scris: **„În amintirea eroilor din satul Mlecănești, căzuți pe cimpul de luptă pentru apărarea patriei. 1916-1944. Lacrimi și flori pentru suferințele lor. Preot Micu Ion — 1984”**.

Așa am considerat eu că pot cinsti pe înaintașii eroi ai satului natal. Și poate e bine...

În continuare, cuvioșia sa ne relatează următoarele, pornind de la articolul Eroul Necunoscut, publicat în nr. 7/1991 al revistei noastre:

Vă rog să mă credeți, acest articol mi-a răscolit sufletul și memoria, deoarece cu ani în urmă citeam ceva referitor la cele publicate de dumneavoastră și m-am simțit obligat să vin cu anumite completări în acest sens.

Iată cum au decurs lucrurile.

Citind articolul dumneavoastră — **Eroul Necunoscut** — mi-am amintit că acum câțiva ani, așteptând să țină o cununie religioasă și având ceva timp înainte de aceasta, am luat la întimplare o revistă din biblioteca parohiei să o citesc (**Mitropolia Olteniei**). Șansa a făcut ca în acea revistă să citesc pentru prima dată amănunte referitoare la evenimentul miraculos în care un tânăr (sincer să fiu îl uitasesm numele) Amilcar Săndulescu, la Mărășești, indicase mult mai târziu, după războiul din 1916, sicriul în care se găseau osemintele tatălui său, numit apoi „Eroul Necunoscut al României”.

Dar ce este mai interesant, mi-a rămas în memorie că acest tânăr, „își doarme somnul de veci” în cimitirul Sineasca din Craiova. („Sineasca” — în grecește — „loc de odihnă”).

Venind articolul dumneavoastră, mi-a trezit curiozitatea și m-a pus pe drumuri spre a verifica cele păstrate de mine în memorie. Și așa mi-am îndreptat pașii spre cimitirul amintit al urbei din apropiere.

Ajunș acolo și după ceva căutare, vă rog să mă credeți, mare mi-a fost emoția (un ochi îmi lăcrima iar celălalt se bucura) cind în partea de nord-vest a cimitirului am găsit, separat, mormintul și crucea-monument a tinărului „elev fruntaș” Amilcar C. Săndulescu. Într-adevăr aici era...

În ziua următoare am apelat la un prieten fotograf, care s-a oferit să mă însoțească spre a fotografia monumentul și mormintul.

Vă trimit acum și fotografia [din p. 95 stînga sus] cu acest monument și fiindcă nu este reliefat bine scrisul îl redau în cele ce urmează:

„Aici doarme somnul de veci acel ce la Mărășești a fost hărăzit să aleagă pe Eroul Necunoscut al României Mari, orfanul de război — Amilcar C. Săndulescu. Elevul fruntaș, furier al clasei a II-a din Liceul Militar Craiova. Răpit de valurile Mării Negre în ziua de 28 iulie 1923.

Slăvită să-l rămână amintirea. 28 mai 1925”.

Pe soclul monumentului este scris:

„Acesta este — Tatăl Meu

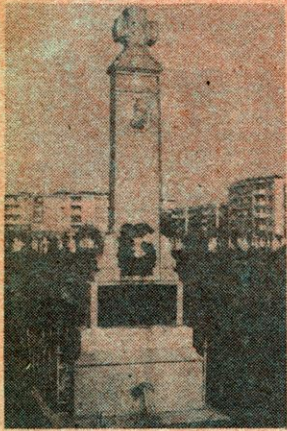
Mărășești 14 mai 1923.”

Din cele scrise pe monument reies și anumite date biografice, referitoare la scurta sa viață. Consider că prin cele redată mai sus mi-am făcut și nu voi înceta să-mi fac, datorită de „bun român” și „bun creștin”.

Vă asigur de aprecierea și stima unui tânăr slujitor al Bisericii străbune și neîncetat prețuitor al patrimoniului istoric al poporului în care s-a născut.

Fie ca Bunul Dumnezeu să fie cu noi, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

**DI. CORIOLAN SURU, din satul Sa-
vata Veche, com. Slătina — Timiș,
ud. Caras Severin, participant la eve-
nimentele relatate în articolul „Alba
Ilia”, supraviețuitorul Mării Negre
nr. 10, 11/1990) ne relatează:** Cu va-
lul „Durostor”, a părăsit și batalionul
nou, 16 Vinători Munte (cîți au mai
rămăses), Sevastopolul și cînd am ajuns
la Constanța (cred că pe la 10 mai
1944) am auzit la debarcare că din
îndărjun superior acest vas va trebui să
se întoarcă la Sevastopol. M-am înre-
bat, cum va ajunge crucișătorul la
Sevastopol, cunoscînd condițiile
aproape imposibile în care ne-am îm-
barcat noi. Și totuși acest vas a ajuns
la Constanța, în condiții foarte grele.
Căci am o informație precisă: soldatul
Dionisie Mihail, din Slătina-Timiș, jud.
Caras Severin, a fost imbarcat pe
acest vas și în 11 mai 1944 și-a pier-
dut viața prin scufundarea vasului.
Soldatul era din aceeași comună cu
mine.

Dacă este posibil, aş dori să aflu numele căpitanului acestui vas. Şi eventual, dacă se cunoaşte dacă scufundarea a avut loc în rada portului Sevastopol sau în larg (cred că în port nu s-a mai putut ajunge, imbarcarea făcându-se în larg din ambarcaţiuni mai mici).

Un alt soldat din Batalionul 10 Vânători Munte îmi spunea că tot pe 1 mai 1944 a fost imbarcat pe o vedetă rapidă, iar de pe acest vas a fost imbarcat pe distrugătorul „Regina Maria” și a ajuns în Constanța în 12 mai 1944, ora 05. Gîndesc că „Durostor” a fost escorta de acest distrugător.

Autorul articolului, dl. Nicolae Kossinski, răspunde cititorului nostru:
Plecat în noaptea de 9 mai 1944, sub bombardament, de la Sevastopol.

„Durostor”, împreună cu vasul „Lola” și escortat de două R-boote (nave de escortă și drăgaș germane). Întinsește distrugătorul „Regina Maria” care escortează alte două nave spre Crimeea. „R. Maria” se întoarce apoi din drum și preia convoiul „Durostor” în largul Chersonesului. Aproape de miezul nopții, navele ajung la Constanța (10 mai), dar trebuie să replece de îndată pentru o ultimă acțiune de evacuare.

Durostor" și "Lola" revin în noaptea de 11 mai în fața Chersonesului. Ceată îndagăduie navelor să-și fie lovită și să se îndepărteze după miezul nopții spre larg. La 7 dimineața nu se așesă ajunge însă în avaria razei de acțiune a aviației sovietice, și nici nu au o escortă de distrugătoare, folosite și acestea la transport de trupe. "Durostor" e avariat de două bombe într-un atac aerian și, rămas în loc, va fi torpilat și scufundat de submarinul A5 (comandant capitan rangul 3 Matveiev) la cca. 75 de mile vest de Chersones. Distrugătorul "Mărășești", trimis grabnic în ajutor de la Constanța, a ajuns prea târziu la locul scufundării. Supraviețuitorii – soldați germani – fuseseră luați la bordul navelor de patrulare R-boote care însoțiseră vasele de transport. "Lola" s-a putut reînnoaște la Constanța.

Nu cunosc — deocamdată — numele comandantului civil al cargobotului „Durostor” și nici numele Supercargo-ului militar german.

Soldatul din Batalionul 10 Vinători Munte, dacă s-a înapoiat la Constanța în ziua de 12 mai 1944, către ora 17, cu distrugătorul „R. Maria” (ceea ce este exact) nu putea să fi fost luat în-
tîl la bordul unei vedete torpiloare în-
trucît în acea ultimă noapte de 11/12
mai la distrugător a acostat numai un
pont-on-bac transportînd peste 600
oameni care au fost luați la bordul
navei românești.

DI. profesor pensionar dr. NECOLAI CEREDAREC, din Suceava, ne trimite cîteva informații extrase dintr-o scriere din sec. XIX, Istoria Rusiv (traducere în limba ucraineană de Ivan Draci, Kiev 1991) în care sînt informații referitoare și la românii. Astfel, relatînd despre recensămîntul efectuat în 1767, din ordinul grafului

Rumânjev, comandantul armatei ruse de ocupație în Moldova (din timpul unuia dintre desele conflicte ruso-turce care se desfășurau pe teritoriul românesc) scrierea consemnează:

„În fiecare sat scoteau cu forța populația din case în număr, nemind, pe nimeni, nici chiar pe cei care aveau mamelor, li alinau în șurii și li lineau asă pe treceau pe ulițe principali rez-cenzori. Aceștia, făcând apelul, însem-nau pe fiecare locuitor cu creță sau carbune pe plect, spre a nu li se confundă cu alții. Vilele erau laolaltă cu lo-

cultorii și erau recenzate împreună cu aceștia, ca avut al lor. Răgetele vitelor și plinselele coplilor vestea din depărtare apropierea celor care făceau recensământul".

DI. CONSTANTIN C. GOMBOȘ, din Timișoara, ne trimite o copie a unui document din 1908 semnat de Iuliu Maniu — o invitație la întrunirea frunțășilor comitatului Alba Inferoară.

Reproducem și noi, în imaginea de
mai jos acest document din urmă cu
84 de ani.

[illegible]

An fi cu toții ocupabili de cea mai gravă neglijență față de interesele poporului nostru; dacă nu se-ar prezenta cu toții fiind la ordine a unei obște de mare interes pentru popor, ar ne-a trage în congregație.

cu respect dragoste:
Președintele clubului,
Secretarul clubului.

RADU CREANGĂ, str. Sergent Bo-
beriu Nicolae, bl. 9, sc. A, ap. 9, Ru-
pea, jud. Braşov, solicită: nr. 11/1987;
3/1990

FLOREA V. GHEORGHE, sat Piscani, com. Dirmănești, jud. Argeș, solicită: nr. 4, 6-8/1967; 11/1978; 9/1981.

ANDRONIC TĂȚULIANU, aleea Teilor, nr. 17, Fieni, jud. Dîmbovița, solicită: nr. 10/1990.

VICTOR MERCAȘ, Șoseaua Nordului, nr. 11, bl. 101, ap. 47, Ploiești, solicită: nr. 1-3/1967.

CONSTANTIN MIRONESCU, str.
Oștirii, nr. 6, bl. 78 A, ap. 65, Sibiu.
sollicită: nr. 7/1990; oferă colecția
completă.

MIHAI S. MELINTE, b-dul George
Coșbuc, nr. 3, bl. M2, ap. 155, Țiglina
II, Galați. **oferă colecția completă.**

GEORGETA CONSTANTINESCU,
str. Victoriei, nr. 11, sc. B, ap. 5, Sla-
tina oferă colecția completă.

NICOLAE NICOLAU, str. Mihail Bravu, nr. 73, bl. A13, ap. 6, Oltenița, oferă colecția completă.

ION COSTACHE, str. 3 Decembrie, bl. J, ap. 4, Babadag, solicită; nr. 2, 4/1967; 11/1970; 1, 12/1976; 1, 2/1980; 8/1983; 11/1986; 3/1987; 6, 12/1989; 1, 7/1990; oferă numere disparate din anii 1967-1985.

VERES EMERIC, str. Horia, nr. 14,
Brasov, solicită nr. 3/1987; 4/1990.

CONTENTS (Romanian History) The Swiss President and ex Prime-Minister of Australia about **Magazin Istoric**

The 25th Anniversary of our Review: Messages • C. Bodea, Gh. David, C. Macovei Glimpses from the History of Bucovina • C. Popișteanu 1946-1954. Political Trials: Pătrășcanu (IX) • M.D. Ciucă, Gh. David Iuliu Maniu — Witness at Marshal Ion Antonescu's Trial (II) • M. Aiftincă 1948. The Communists "reorganize" The Romanian Academy • C. Troncotă November 1938. Unpublished Reports from the Romanian Secret Service about the First Dictate of Vienna • R.-G. Păun The Prince Nicolae Mavrocordat — Novelist • Archbishop Netzhammer 1918. Reminiscences (VIII) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz reporting from Bucharest — 1870-1871 (II) • A. Gorovei (1864-1951) Diary (III) • Al. Ligor Romanian Books and Printers in the XVth - Century • In Bucharest, 50 Years Ago • I. Scurtu The Archives, A Hot Subject • C. Malaxa To reconquer the Renown Malaxa Plants had before the WWII

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le Président de la Confédération helvétique et l'ancien Premier ministre australien sur le **Magazin Istoric** • Messages à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de notre revue • C. Bodea, Gh. David, C. Macovei Six siècles de l'histoire de la Bucovine • C. Popișteanu 1946-1954. Grands procès politiques: Pătrășcanu (IX) • M.D. Ciucă, Gh. David Iuliu Maniu — témoin dans le procès du maréchal Ion Antonescu (II) • M. Aiftincă 1948. Les communistes "réorganisent" L'Académie Roumaine • C. Troncotă Novembre 1938. Des rapports inédits des services de renseignements roumains sur le premier Diktat de Vienne • R.-G. Păun Le prince Nicolae Mavrocordat — romancier • L'archevêque Netzhammer 1918. Souvenirs (VIII) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz en mission à Bucarest — 1870-1871 (II) • A. Gorovei (1864-1951) Journal (III) • Al. Ligor Livres et typographes roumains au XVème siècle • A. Bucarest, il y a 50 ans • I. Scurtu Les archives — un sujet ardent • C. Malaxa La récupération du renom d'avant-guerre des usines "Malaxa"

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Президент Швейцарской Конфедерации и бывший премьер-министр Австралии о **Магазине истории** • 25-летняя годовщина журнала: приветственные слова • К. Бодя, Г. Давид, К. Макоев Страницы истории Буковины • К. Попиштану 1946—1954. Крупные политические процессы: Пэтрэшкану (IX) • М.Д. Чука, Г. Давид Юлию Маню — свидетель процесса Иона Антонеску (II) • М. Айтінкэ 1948. Коммунисты "реорганизуют" Румынскую Академию • К. Тронкотэ Ноябрь 1938 г. Неопубликованные донесения румынских разведывательных служб о первом Венском диктате • Р.-Г. Паун Господарь Николай Маврокордат — романист • Архиепископ Нетцхаммер 1918. Воспоминания (VIII) • Д. Хинку Поэзиф Мария фон Радовиц и его миссия в Бухаресте 1870—1871 (II) • А. Гороей (1864—1951) Дневник (III) • Р. Ал. Лигор Румынские книги и типографы в XV вв. • В Бухаресте, 50 лет назад • И. Скурту Архивы — горячий тема • К. Малакса Переутверждение довоенной известности заводов „Малакса“

INHALT (Rumänische Geschichte) Der Präsident der Schweiz und der ex-Minister-Präsident Australiens über **Magazin Istoric** • Der 25. Jubiläum der Zeitschrift — Botschaften • C. Bodea, Gh. David, C. Macovei Aus der Geschichte Bukowinas • C. Popișteanu 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Pătrășcanu (IX) • M.D. Ciucă, Gh. David Iuliu Maniu — Zeuge am Marschall Antonescu Prozess (II) • M. Aiftincă 1948. Die Kommunisten "reorganisieren" die Rumänische Akademie • C. Troncotă November 1938. Unveröffentlichte Berichte der rumänische Nachrichtendienste über das Wiener Diktat • R.-G. Păun Fürst Nicolae Mavrocordat — Romanschriftsteller • R. Netzhammer 1918. Erinnerungen (VIII) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz und seine Bukarester Mission — 1870-1871 (II) • A. Gorovei (1864-1951) Tagebuch (III) • Al. Ligor Rumänische Bücher und Buchendruckerei im XV Jahrhundert • In Bukarest, vor 50 Jahre • I. Scurtu Die Archiven — ein heisses Thema • C. Malaxa Die Malaxa-Werke rückverdienen ihre alte Berühmtheit

SUMARIO (Historia romana) El presidente de Suiza y el ex primer ministro australiano sobre **Magazin Istoric** • El 25 aniversario de la revista: mensajes • C. Bodea, Gh. David, C. Macovei Páginas de la historia de Bucovina • C. Popișteanu 1946-1954. Grandes procesos políticos: Pătrășcanu (IX) • M.D. Ciucă, Gh. David Iuliu Maniu — testigo en el proceso del mariscal Ion Antonescu (II) • M. Aiftincă 1948. Los comunistas "reorganizan" la Academia Rumana • C. Troncotă Noviembre de 1938. Informes inéditos de los servicios de información rumanos sobre el primer Dictado de Viena • R.-G. Păun El príncipe Nicolae Mavrocordat — novelista • Arzobispo Netzhammer 1918. Recuerdos (VIII) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz en misión a Bucarest — 1870-1871 (II) • A. Gorovei (1864-1951) Diario (III) • Al. Ligor Libros y tipógrafos rumanos en el siglo XV • En Bucarest, hace 50 años • I. Scurtu, Los Archivos — un tema ardiente • C. Malaxa La reconquista del renombre antebélico de las empresas "Malaxa"

magazin istoric

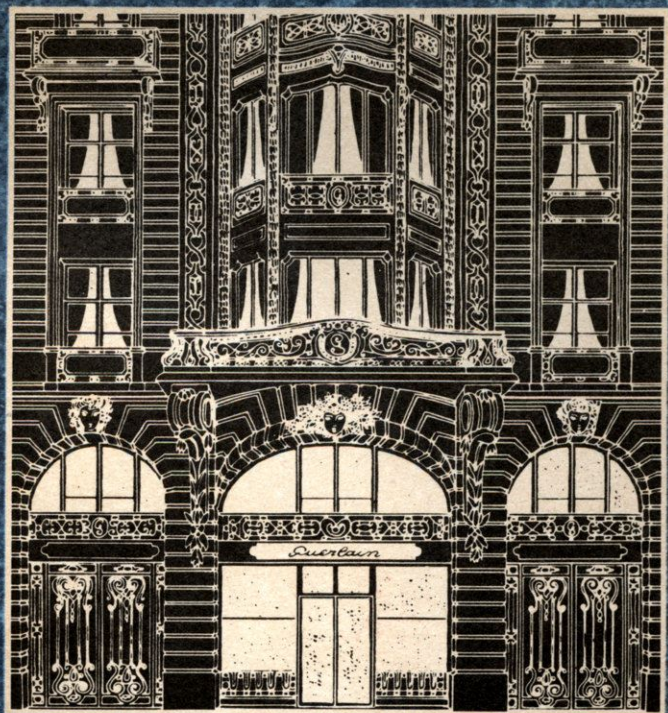
Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presel Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tipar executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

GUERLAIN
PARIS

Leopold S. P. 10. 1938

